CEDOCA
COUNTRY OF ORIGIN INFORMATION

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen

6 januari 2025
Oorspronkelijke taal : Nederlands

COI FOCUS

BOSNIË-HERZEGOVINA

Algemene situatie

Disclaimer:

Dit COI-product is, overeenkomstig de richtlijnen van de Europese Unie voor de behandeling van informatie over herkomstlanden van april 2008 en de van kracht zijnde wettelijke bepalingen, opgesteld door Cedoca, de dienst die binnen het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS) verantwoordelijk is voor onderzoek naar informatie over herkomstlanden. Het document levert informatie voor de behandeling van individuele verzoeken om internationale bescherming. Het bevat geen beleidsrichtlijnen of opinies en velt geen oordeel over de grond van het verzoek om internationale bescherming.

Dit document, opgesteld binnen een afgesproken tijdbestek, steunt op een zo ruim mogelijke waaier aan zorgvuldig geselecteerde publieke informatie met bijzondere aandacht voor de toetsing en kruiscontrole van de bronnen. Cedoca probeert alle relevante aspecten van het onderwerp van dit COI-product te behandelen, maar de informatie in dit document is niet noodzakelijk exhaustief. Als dit document bepaalde gebeurtenissen, personen of organisaties niet vernoemt, betekent dit niet dat ze niet hebben plaatsgevonden of niet bestaan. Alle gebruikte bronnen krijgen een gedetailleerde bronvermelding.

This COI product was produced by Cedoca, the country of origin information research unit of the Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons (CGRS). It follows the Common EU Guidelines for processing country of origin information (April 2008) and was drafted in accordance with applicable legal provisions. It aims to provide information for the processing of individual applications for international protection. It does not contain policy guidelines or opinions and does not pass judgment on the merits of applications for international protection.

This report was prepared within an allotted timeframe, using a wide range of carefully selected public information with a constant attention to crosschecking sources. While Cedoca has endeavoured to cover all aspects relevant to the subject of this COI report, the information provided is not necessarily exhaustive. The absence of a specific event, person or organisation from this report should not be taken to imply that the event did not take place or that the person or organisation does not exist. All sources are referenced.

Ernest Blerotstraat 39, 1070 BRUSSEL

T 02 205 51 11
F 02 205 50 01
cgvs.info@ibz.fgov.be
www.cgvs.be

Samenvatting

Bosnië-Herzegovina is een federale parlementaire democratie die bestaat uit twee grotendeels zelfstandige landsdelen (zogenaamde entiteiten) en ook nog het district Brčko, een gebied dat door beide entiteiten wordt bestuurd maar *de facto* geniet van een hoge vorm van zelfbestuur. Zowel op het staatsniveau en op het niveau van de entiteiten is sprake van semi-presidentiële systemen.

De Grondwet en de constituties van de twee erg autonome entiteiten garanderen formeel de scheiding der machten, maar hebben ook een unieke bijzonder complexe constitutionele structuur voorzien die heeft geleid tot een erg gedecentraliseerde, gefragmenteerde staat met zwakke centrale instellingen. De Grondwet is er dan ook nooit in geslaagd om het institutionele functioneren te garanderen, of om een gemeenschappelijke staatsidentiteit aan te bieden met sterke beslissingsmechanismen.

Conform de Dayton-akkoorden van 14 december 1995, staat Bosnië-Herzegovina formeel nog steeds onder het toezicht van de internationale gemeenschap en een zogenoemde hoge vertegenwoordiger. In 2005 is de hoofdverantwoordelijkheid voor de verdere transitie van het land niettemin overgedragen aan de binnenlandse politieke actoren en is de hoge vertegenwoordiger nauwelijks nog tussengekomen in het binnenlandse beleid. De overdracht van verantwoordlijkheden heeft echter niet geleid tot de verwachte resultaten. De actuele leiders komen nog steeds uit de etno-nationalistische elites uit de oorlogstijd en ze hebben helemaal geen gezamenlijke visie over de toekomst van het land. De Republika Srpska (RS) neemt bovendien voorzichtige maar gestage stappen om zich los te maken. Bosnië-Herzegovina bevindt zich op het meest kwetsbare moment in jaren. De hoge vertegenwoordiger treedt de laatste jaren daarom opnieuw meer op het voorplan.

Bovendien brengen gezaghebbende bronnen de staat van de democratie in Bosnië-Herzegovina (net als in de andere landen van de westelijke Balkan) ook in verband met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Hiermee wordt een sterke verwevenheid bedoeld tussen politieke en economische elites waarbij niet alleen cliëntelisme maar ook corruptie en georganiseerde misdaad een fundamentele rol spelen. Er is sprake van corrupte etnocratieën. Het gevolg van deze verwevenheid is dat de illiberale politiek (op alle niveaus) uitgebreid kan tussenkomen bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media.

De Grondwet en andere wetgeving voorzien burgers van de mogelijkheid om hun regeringen te verkiezen in vrije, faire en periodieke verkiezingen, middels een geheime stembus en gebaseerd op algemeen en gelijk kiesrecht. Verkiezingen zijn doorgaans competitief maar de resultaten ervan worden gekenmerkt door een voortschrijdende segmentering langs etnische breuklijnen. De dominerende nationalistische partijen slagen er via wettelijk verworven vetorechten op alle niveaus ook in om multi-etnische oppositiepartijen niet te laten deelnemen aan het beleid.

Tussen 2018 en 2022 (gedurende de hele vierjarige legislatuur) heeft de FBIH-regering als *caretaker* regering gefunctioneerd en sinds de tweede helft van 2021 is Milorad Dodik vanuit de RS gestart met offensieve retoriek (onder meer de oproep van een boycot van de federale instellingen) die er bewust op gericht is om het land te ontwrichten. Sinds zijn dreigementen om de RS terug te trekken uit staatsstructuren is Bosnië-Herzegovina voor de ernstigste uitdaging komen te staan sinds de ondertekening van de Dayton-akkoorden. Het vertrouwen tussen de politici van de verschillende gemeenschapen is bijna helemaal gebroken.

Het land beschikt over een institutioneel, wetgevend en strategisch kader voor deze strijd tegen corruptie maar de veelheid aan administraties op de niveaus van de staat, de entiteiten, de kantons en de gemeentes, elk met eigen wetten en regels, werkt een doortastend anticorruptiebeleid ernstig

tegen. Rechtbanken hebben (sinds jaren) nauwelijks zaken van corruptie op hoog niveau behandeld en in de behandelde zaken zijn slechts opgeschorte straffen gevolgd. Er is nood aan een sterke politieke wil om de corrupte, etnisch-nationalistische kartels op een doeltreffende wijze aan te pakken én aan een robuust antwoord van het gerecht op corruptie op hoog niveau.

In de strijd tegen de georganiseerde misdaad, neemt Bosnië-Herzegovina deel aan de activiteiten van Interpol. Het land heeft ook diverse samenwerkingsakkoorden afgesloten met de onmiddellijke buurlanden. Binnenlandse wetgeving tegen de georganiseerde misdaad beantwoordt aan de internationale standaarden maar de implementatie ervan vertoont ernstige gebreken. Bijgevolg zijn in Bosnië-Herzegovina zowel maffieuze groepen, criminele netwerken die ingebed zijn in het staatsapparaat als ook buitenlandse criminele groepen actief in de drugs- en wapenhandel, of andere georganiseerde criminaliteit. Politieke en criminele groepen hebben vaak overlappende belangen.

De internationaal erkende mensenrechten en basisvrijheden zoals die aangegeven zijn in het EVRM (plus protocollen) zijn verzekerd. Ze zijn rechtstreeks afdwingbaar en hebben prioriteit op alle bestaande wetgeving. In Annex 6 van de Dayton-akkoorden (1995) staat dat de ondertekenaars de internationaal erkende mensenrechten en fundamentele vrijheden zullen respecteren. Bosnië-Herzegovina heeft alle belangrijke Europese en internationale mensenrechteninstrumenten geratificeerd en de meeste ook opgenomen in de Grondwet. Het wetgevende en institutionele kader voor de mensenrechten en de democratie is (algemeen gesproken) voorhanden. Maar, verschillende bronnen halen aan dat er geen allesomvattend beleidskader is voor de promotie en het afdwingen van de mensenrechten. De bescherming van de mensenrechten verloopt ongelijk in het land.

Hoewel etnische verschillen een sterke negatieve kracht in de samenleving blijven en bepaalde politieke uitlatingen bijdragen tot een sfeer van vijandigheid, afwijzing en intimidatie van minderheidsgroepen, leven de verschillende gebieden van Bosnië-Herzegovina in de praktijk zonder problemen samen. Er blijven wel gevallen opduiken van discriminatie, haatspraak en haatmisdrijven op basis van religieuze en/of etnische gronden.

Annex 6 van de Dayton-akkoorden neutraliseert ook discriminatie op eender welke basis, zij het nu nationaliteit, geslacht, ras, religie, taal, politieke overtuiging of het behoren tot een of andere sociale groep. De wetgeving tegen discriminatie is in 2016 verder aangepast met als bedoeling de bestaande antidiscriminatiemechanismes te versterken. De belangrijkste uitdaging bij de implementering ervan is het complexe politieke en wettelijke kader.

De civiele autoriteiten behouden intussen de effectieve controle over de veiligheidsdiensten en de politie voert arrestaties uit op basis van gerechtelijke bevelen en ook conform de wettelijke voorschriften. De geraadpleegde bronnen stellen dan ondanks de wijdverbreide corruptie, de werking van de politie een veilige omgeving kan garanderen voor de hele bevolking. Het gebrek aan duidelijke afscheidingen tussen de zestien politiediensten in het land kan evenwel tot verwarring en overlappende verantwoordelijkheden leiden. Wie klachten heeft over de politie (het gebruik van excessief geweld, vuurwapens, corruptie, misbruik van politiebevoegdheden) kan terecht bij interne controleorganen of de Ombudsdienst. Klachten kunnen leiden tot een strafrechtelijke procedure.

Het gerecht in Bosnië-Herzegovina is georganiseerd in vier systemen: de federale staat, de beide entiteiten en het district Brčko. Elk van deze vier systemen heeft een eigen jurisdictie en eigen interne institutionele structuren. Deze specifieke organisatie leidt tot een algemene inefficiëntie en een grote achterstand. Niettemin voorziet de Grondwet voor iedereen het recht op een eerlijk proces (in burgerlijke en in strafzaken). In verband met de gerechtelijke procedures zijn de gebruikelijke internationale rechten en standaarden voor verdachten voorzien. De autoriteiten respecteren de meeste van deze rechten ook, al gebeurt dit niet overal in het land op gelijke manier.

Individuen en organisaties kunnen steeds een zaak aanspannen bij binnenlandse rechtbanken en daarbij steeds beroep aantekenen (tot op het niveau van het Grondwettelijk Hof en zo nodig ook nog bij het EHRM). Het recht op juridische bijstand is voorzien maar wordt niet overal gelijk gehandhaafd wat nadelig is voor de zwaksten. Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er ook nog andere onafhankelijke instellingen waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten. Zo behandelt de Ombudsdienst klachten in verband met mensenrechtenschendingen (of –tekorten) die begaan zijn door de nationale autoriteiten, de entiteiten of door het district Brčko. In geval van een vastgestelde mensenrechtenschending kan de Ombudsdienst een aanbeveling voor de bevoegde autoriteiten opmaken. Verder is er het ministerie van Mensenrechten en Vluchtelingen en ook een aantal parlementaire comités en andere overheidsagentschappen en –raden. Hun rol is om de bescherming van de mensenrechten verder te promoten en te beschermen.

In Bosnië-Herzegovina zijn ook talrijke ngo's actief. Zij spelen een belangrijke rol niet alleen op vlak van humanitaire hulp, maar ook als verdediger van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen bij de autoriteiten en het aanmoedigen tot participatie in de bestuursorganen. Ngo's kunnen eveneens zorgen voor gratis rechtsbijstand. Wel kunnen burgermaatschappijactivisten die werken op gevoelige onderwerpen te maken krijgen met overheidsdruk, bedreigingen en fysieke aanvallen.

Door gebrekkige implementering van de wetgeving en door gebreken of integriteitskwesties bij veiligheidsdiensten en gerecht kunnen mensen in specifieke situaties kwetsbaar blijven. Voor organisaties binnen de burgermaatschappij, die vrij en robuust aanwezig is in Bosnië-Herzegovina, is het mogelijk om voor deze mensen ongehinderd toegang te faciliteren tot verdere bescherming door de autoriteiten.

Summary

Bosnia and Herzegovina is a federal parliamentary democracy consisting of two largely independent parts (so-called entities) and also the Brčko district, an area governed by both entities but enjoying a high *de facto* form of self-government. Both the state and entity levels have semi-presidential systems.

The Constitution and constitutions of the two autonomous entities formally guarantee the separation of powers, but have also created a unique and particularly complex constitutional structure that has resulted in a highly decentralised, fragmented state with weak central institutions. As a result, the constitution has never been able to ensure the functioning of institutions or to provide a common state identity with strong decision-making mechanisms.

In line with the Dayton Agreement of 14 December 1995, Bosnia and Herzegovina is still formally under the supervision of the international community and a so-called High Representative. In 2005, the main responsibility for the country's further transition was transferred to domestic political actors and the High Representative now rarely intervenes in domestic policy. However, the transfer of responsibilities has not led to the expected results. The current diverse leadership in Bosnia-Herzegovina still hails from the wartime ethno-nationalist elites and has no shared vision of the country's future. Moreover, the Republika Srpska (RS) is taking tentative but steady steps towards

disengagement. Bosnia and Herzegovina is at its most vulnerable moment in years. The High Representative has therefore become more prominent again in recent years.

Moreover, authoritative sources also link the state of democracy in Bosnia and Herzegovina (as in other Western Balkan countries) to the phenomenon of *state capture*. This refers to a strong intertwining of political and economic elites in which clientelism, corruption and organised crime play a fundamental role. Corrupt ethnocracies are also prominent. The consequence of this interconnectedness is that illiberal politicians (at all levels) are able to intervene extensively in the courts, public administration and the media.

The Constitution and other laws provide citizens with the opportunity to elect their governments in free, fair and periodic elections, by secret ballot and based on universal and equal suffrage. Elections tend to be competitive but their results are characterised by progressive segmentation along ethnic fault lines. Through legally acquired veto rights at all levels, the dominant nationalist parties also manage to keep multi-ethnic opposition parties from participating in policy.

Between 2018 and 2022 (throughout the entire four-year legislature), the FBIH government has functioned as a caretaker government, and since the second half of 2021, Milorad Dodik has launched offensive rhetoric (including the call of a boycott of federal institutions) from the RS that is deliberately aimed at disrupting the country. Since his threats to withdraw the RS from state structures, Bosnia and Herzegovina has faced its most serious challenge since the signing of the Dayton Agreement. Trust between politicians from different communities has been almost completely broken.

The country has an institutional, legislative and strategic framework to fight corruption, but the multiplicity of administrations at the state, entity, cantonal and municipal levels, each with its own laws and regulations, seriously hampers a bold anti-corruption policy. The courts have (for years) dealt with very few high-level corruption cases, and those that have been dealt with have resulted in suspended sentences. There is a need for strong political will to deal effectively with corrupt ethnic-nationalist cartels as well as a robust judicial response to high-level corruption.

In the fight against organised crime, Bosnia and Herzegovina participates in the activities of Interpol. The country has also concluded several cooperation agreements with its immediate neighbours. Domestic legislation against organised crime complies with international standards but its implementation faces serious deficiencies. As a result, mafia groups, criminal networks embedded in the state apparatus and foreign criminal groups are active in drug and arms trafficking, and other organised crime. Political and criminal groups often have overlapping interests.

Internationally recognised human rights and basic freedoms as indicated in the ECHR (plus protocols) are assured. They are directly enforceable and take priority over all existing domestic laws. Annex 6 of the Dayton Agreement (1995) states that signatories will respect internationally recognised human rights and fundamental freedoms. Bosnia and Herzegovina has ratified all major European and international human rights instruments and has also incorporated most of them into its Constitution. The legislative and institutional framework for human rights and democracy is (generally speaking) in place. However, according to several sources, there is no comprehensive policy framework for the promotion and enforcement of human rights. Human rights protection is uneven in the country.

Although ethnic differences remain a strong negative force in society and certain political statements contribute to an atmosphere of hostility, rejection and intimidation of minority groups, in practice the different areas of Bosnia and Herzegovina live together without problems. However, cases of discrimination, hate speech and hate crimes based on religious and/or ethnic grounds continue to emerge.

Annex 6 of the Dayton Agreement prohibits discrimination on any basis, be it nationality, gender, race, religion, language, political opinion or belonging to any social group. Anti-discrimination legislation was further amended in 2016 with the aim of strengthening existing anti-discrimination mechanisms. The main challenge to its implementation is the complex political and legal framework.

Civil authorities maintain effective control over the security forces and the police carry out arrests based on court orders and in accordance with legal requirements. Police action should therefore guarantee the creation of a safe environment for the entire population. However, the lack of clear separations between the 16 police forces in the country can lead to confusion and overlapping responsibilities. Complaints about the police (use of excessive force, firearms, corruption, abuse of police powers) can be lodged with the internal control bodies or the Ombudsman's Office. Complaints can lead to criminal proceedings.

Justice in Bosnia and Herzegovina is divided into four systems: the federal state, the two entities and the Brčko district. Each of these four systems has its own jurisdiction and its own internal institutional structures. This organisation leads to general inefficiency and a large backlog. Nevertheless, the Constitution provides everyone with the right to a fair trial (in both civil and criminal cases). The usual international rights and standards for defendants are provided for in judicial proceedings. The authorities also respect most of these rights, although this is not uniform throughout the country.

Individuals and organisations can file a case in domestic courts and appeal (up to the level of the Constitutional Court and, if necessary, also to the ECtHR). The right to legal aid is provided but is not equally enforced everywhere which is detrimental to the most vulnerable. Besides the legal provisions within the ordinary judicial process, there are other independent institutions to which both citizens and NGOs can turn for the protection of human rights. For example, the Ombuds Service handles complaints related to human rights violations (or shortcomings) committed by national authorities, entities or in Brčko County. In cases where human rights violations have been established, the Ombuds Service may issue a recommendation to the competent authorities. The Ministry of Human Rights and Refugees as well as a number of parliamentary committees and other state agencies and councils also have a role in promoting and protecting human rights.

Numerous NGOs are also active in Bosnia and Herzegovina. They play an important role not only in providing humanitarian aid, but also in advocating on behalf of marginalised and encouraging their participation in governance. NGOs can also provide free legal aid. However, civil society activists working on sensitive issues can face government pressure, threats and physical attacks.

Inadequate implementation of legislation and flaws or integrity issues in security services and the judiciary may leave people vulnerable in specific situations. In these cases, civil society organisations, which have a free and robust presence in Kosovo, are able to facilitate access to further protection by the authorities.

Inhoudstafel

Samenvatting **2**
Summary **4**
Lijst van afkortingen **9**
Inleiding **11**
1. Democratie **13**
1.1. Algemeen 13
1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van de verkiezingen 17
1.3. Strijd tegen corruptie 20
1.4. Strijd tegen de georganiseerde misdaad 23
1.5. Toetredingsproces tot de EU 24
2. Rechtstoestand/Rechtsbescherming **27**
2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk 27
2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden (inclusief toepassing in de praktijk) 27
2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat (inclusief toepassing in de praktijk) 29
2.1.3. Wetgeving rond asiel (inclusief toepassing in de praktijk) 34
2.2. Veiligheidsdiensten 34
2.2.1. Algemene werking 34
2.2.2. Klachten in verband met de politie 37
2.3. Gerecht 39
2.3.1. Algemene werking 39
2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en anti-folterverdrag 42
2.4.1. Beroepsmogelijkheden 42
2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang 42
2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming 43
2.5.1. De Ombudsdienst (Institution of Human Rights Ombudsman) 43
2.5.2. Het ministerie voor Mensenrechten en Vluchtelingen (MHRR) 45
2.5.3. Ngo's en internationale organisaties 46
2.6. Detentieomstandigheden 49
3. Specifieke situaties **50**
3.1. Roma 50
3.1.1. Positie in de maatschappij 50
3.1.2. Wetgeving, strategieën, actieplannen 52
3.1.3. Houding autoriteiten 53
3.1.4. Bijstand ngo's 54
3.2. Huiselijk geweld 55
3.2.1. Positie van de vrouw in de maatschappij 55
3.2.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen 56
3.2.3. Houding autoriteiten 58
3.2.4. Bijstand ngo's 60
3.3. LGBTI 63
3.3.1. Positie in de maatschappij 63
3.3.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen 65
3.3.3. Houding autoriteiten 67
3.3.4. Bijstand ngo's 69

3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting 70
3.4.1. Positie in de maatschappij 70
3.4.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen 72
3.4.3. Houding autoriteiten 72
3.4.4. Bijstand ngo's 73
Bibliografie 74

Lijst van afkortingen

AI	Amnesty International
APIK	Agentschap voor de Preventie van Corruptie en de Coördinatie van de strijd tegen Corruptie
CoE	Council of Europe
EASO	European Asylum Support Office
EC	Europese Commissie
ECRI	European Commission against Racism and Discrimination
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
ENNHRI	European Network of National Human Rights Institutions
EP	Europees Parlement
EU	Europese Unie
EUAA	European Union Agency for Asylum
EVRM	Europees verdrag voor de Rechten van de Mens
EWB	European western Balkans
FBIH	Federacija Bosne i Hercegovina
GANHRI	Global Alliance of National Human Rights Institutions
HJPC	High Judicial and Prosecutorial Council
HRW	Human Rights Watch
ICG	International Crisis Group
IHRO	Institution of Human Rights Ombudsman
ILGA	International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association
KAS	Konrad-Adenauer-Stiftung
LGBTI	*lesbian gay bisexual transsexual intersexual persons*
MHRR	Ministerie van Mensenrechten en Vluchtelingen
OHR	Office of the High Representative
OVSE/OSCE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
RAI	Regional Anti-Corruption Initiative
RS	Republika Srpska
RWB	Reporters Without Borders
SIPA	State Investigation and Protection Agency
SNSD	Alliance of Independent Social Democrats

SOC	Sarajevo Open Centre
TI	Transparency International
UNHCR	United Nations Office of the High Commissioner for Refugees
USDoS	United States Department of State
VS	Verenigde Staten
WAVE	Women against Violence Europe

Inleiding

Deze COI Focus geeft zicht op de actuele situatie in Bosnië-Herzegovina. De informatie in deze COI Focus loopt tot en met 21 november 2024.

Sinds jaren volgt Cedoca de algemene situatie in Bosnië-Herzegovina op de voet. Om een zicht te geven op de evolutie van een bepaald aspect hiervan, wordt de informatie erover per bron chronologisch weergegeven. Informatie die dateert van vóór 2021 komt, voor zover ze niet meer relevant is, niet meer aan bod.

Dit document is een actualisering van de gelijknamige COI Focus van 5 december 2023.

De COI Focus bespreekt de algemene situatie maar de aandacht gaat hierbij specifiek naar de rechtstoestand, de toepassing van de rechtsvoorschriften in het democratische stelsel, de politieke omstandigheden, de mate waarin vervolging of mishandeling voorkomen en er tegen eventuele vervolging of mishandeling bescherming geboden wordt.

Het eerste hoofdstuk analyseert de staat van de democratie. Hierbij gaat de aandacht naar de capaciteit van het kiesstelsel en naar de gang van zaken in de politiek tijdens de laatste jaren, maar ook naar de strijd tegen corruptie en de georganiseerde misdaad.

In het tweede hoofdstuk gaat de aandacht naar de wetgeving in verband met de bescherming van burgers (inclusief de toepassing ervan) tegen eventuele schendingen van de mensenrechten. Verder is er aandacht voor het functioneren van het gerecht en de veiligheidsdiensten. Dit hoofdstuk biedt ook een overzicht van de mogelijke rechtsmiddelen in geval van een eventuele schending van de mensenrechten en basisvrijheden.

Het derde hoofdstuk onderzoekt een aantal heel specifieke situaties, met name de situatie van de Roma, slachtoffers van huiselijk geweld, LGBTI-personen, journalisten en burgermaatschappij-activisten.

Doorheen de tekst zijn hyperlinks aangebracht die bepaalde thema's verbinden met informatie uit andere hoofdstukken. Bedoeling is dat de tekst hierdoor gemakkelijker ook thematisch kan geraadpleegd worden.

Deze COI Focus is gebaseerd op een brede waaier van publiek beschikbare gespecialiseerde en actuele COI-bronnen over Bosnië-Herzegovina. Het gaat hierbij over publicaties van andere lidstaten van de Europese Unie (EU), van de European Union Agency for Asylum (EUAA)[1], van het United Nations Office of the High Commissioner for Refugees (UNHCR), van de Raad van Europa en van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken (United States Department of State, USDoS), alsook publicaties van internationale ngo's en organisaties zoals Freedom House, Amnesty International (AI), Human Rights Watch (HRW), de Bertelsmann Stiftung, Reporters Without Borders en het United Nations Development Programme (UNDP). Ten slotte zijn ook een aantal bronnen uit Bosnië-Herzegovina opgenomen zoals de (internationale) Office of the High Representative (OHR), de Institution of Human Rights Ombudsman (IHRO), nationale ngo's en de nationale en internationale mediakanalen.

Ook de relevante informatie uit de jaarlijkse landenrapporten van de Europese Commissie (EC) is opgenomen in deze COI Focus. In deze rapporten evalueert de EC de lokale implementering van het

[1] Voorheen EASO.

EU-uitbreidingsbeleid voor Bosnië-Herzegovina. Dit uitbreidingsbeleid is gebaseerd op vooropgestelde criteria waarvan sommige ook relevant zijn in dit COI-overzicht.

1. Democratie

1.1. Algemeen

In 1992 heeft Bosnië-Herzegovina zich onafhankelijk verklaard en op 14 december 1995[2] hebben de Akkoorden van Dayton officieel een einde gemaakt aan de Bosnische burgeroorlog.[3] Bosnië-Herzegovina is sindsdien een federale parlementaire democratie die bestaat uit twee grotendeels zelfstandige landsdelen (zogenaamde entiteiten): enerzijds de Federatie van Bosnië en Herzegovina (Federacija Bosne i Hercegovine, FBIH), ook wel bekend als de Moslim-Kroatische Federatie, en anderzijds de Servische Republiek (*Republika Srpska* – RS). Sinds 2000 is er nog het district Brčko, een gebied dat door beide entiteiten wordt bestuurd maar de facto geniet van een hoge vorm van zelfbestuur.[4]

De Bertelsmann Stiftung (2022, 2024), een internationale instelling die onderzoek verricht naar sociale evoluties in Europa en de Verenigde Staten (VS) met het oog op een optimalisering van het ondernemersklimaat en van de trans-Atlantische samenwerking, schrijft dat het land een unieke, complexe constitutionele structuur heeft. De Grondwet en de constituties van de twee, erg autonome entiteiten garanderen formeel de scheiding der machten. Verder is er op het staatsniveau en op het niveau van de entiteiten sprake van semi-presidentiële systemen. Het driekoppige presidentschap van Bosnië-Herzegovina en de president van de RS worden door een stembusslag verkozen, terwijl de president van de FBIH (entiteit) door het parlement van FBIH (entiteit) wordt aangeduid.[5]

De Bertelsmann Stiftung schrijft eveneens dat men onmiddellijk na het einde van het vier jaar durende conflict (in 1995) aan de opbouw van een democratie begonnen is maar dat dit proces sindsdien altijd ernstig verstoord is geweest door *post-conflict agendas*. De drie nieuw gecreëerde zones zijn, volgens deze bron, *de facto* immers *para-states* die nog altijd gedomineerd worden door illiberale etno-nationalistische elites uit de oorlogstijd. De nieuwe Grondwet heeft, volgens deze bron, bovendien een erg gedecentraliseerde, gefragmenteerde staat voorzien met zwakke centrale instellingen. De Grondwet is er nooit in geslaagd om het institutionele functioneren te garanderen, of om een gemeenschappelijke staatsidentiteit aan te bieden met sterke beslissingsmechanismen gebaseerd op eensgezindheid tussen de etnieën. De Bertelsmann Stiftung vat nog samen dat Bosnië-Herzegovina formeel wel een democratie is maar dat het land in werkelijkheid functioneert als een geheel van (verschillende) corrupte etnocratieën. Het vertrouwen in de democratie en de openbare instellingen bij de burgers is dan ook heel laag, nog lager dan de gemiddeldes in de hele regio. [6]

In 2024 schrijft de Bertelsmann Stiftung nog dat het alleen op het gemeentelijk niveau is, en vooral dan in de FBiH (entiteit), dat de democratische instellingen doorgaans stabiel zijn en op de noden en belangen van burgers reageren.[7]

[2] Vredesakkoorden die een einde maakten aan het Bosnische conflict door een internationaal erkende hertekening van het land.
[3] Europa Nu, [website], s.d., url
[4] EASO, 14/11/2016, url
[5] BTI, 20/03/2024, p.12, url; BTI, 23/02/2022, url
[6] BTI, 20/03/2024, p.12, url; BTI, 23/02/2022, pp.5,18, url
[7] BTI, 20/03/2024, p.15, url

Conform de Dayton-akkoorden van 14 december 1995, staat Bosnië-Herzegovina formeel nog steeds onder het toezicht van de internationale gemeenschap en een zogenoemde hoge vertegenwoordiger.[8]

In 2005 heeft de internationale gemeenschap echter abrupt besloten om internationale interventies te beëindigen en om de verantwoordelijkheid voor de verdere transitie over te dragen aan de binnenlandse politieke actoren. De overdracht van verantwoordlijkheden heeft echter niet geleid tot de verwachte resultaten. Nog altijd volgens de Bertelsmann Stiftung (2020, 2022) was de Dayton Grondwet eigenlijk maar bedoeld om slechts een paar jaar van kracht te zijn en is ze intussen een onoverkomelijke beperking voor een duurzame democratische en economische transitie.[9]

Zo zijn de specifieke administratieve structuren en bevoegdheden op ongewone wijze gefragmenteerd over een groot aantal en heel uiteenlopende bestuursniveaus: gemeentelijke, kantonnale, entiteits-, districts- en staatsniveaus.[10] Verder zijn de nationalistische politieke elites intussen op het voorplan teruggekeerd en ondernemen deze elites vrij en bewust intensieve pogingen om de staat te ondermijnen. Om zich in hun eigen politieke posities in te graven, maken ze gebruik van nog bestaande angsten voor de andere etnische groepen. Vooral de RS vormt een uitdaging voor de integriteit van Bosnië-Herzegovina.[11]

In 2024 schrijft de Bertelsmann Stiftung dat sommige politieke partijen indirect de integriteit van de staat in twijfel trekken door bij voorbeeld aan te dringen op de creatie van een Kroatische etnisch-territoriale entiteit. Dit wordt nagestreefd door middel van manipulaties van het kiesstelsel. Niettemin blijft de meerderheid van de bevolking zich inzetten voor een verenigde staat. Individuele burgers vinden, volgens deze bron, praktische zaken als de economie, corruptie en sociale rechtvaardigheid belangrijker dan kwesties die verband houden met etniciteit en nationale status.[12]

Religieuze leiders zijn, nog steeds volgens de Bertelsmann Stiftung, niettemin een belangrijke rol blijven spelen bij het vormgeven van het politieke discours en de politieke gebeurtenissen. Hierbij sluiten ze zich vaak aan bij de heersende etnische elites. Een voorbeeld van deze invloed is het laten samenvallen van de nationale feestdag van de RS met een orthodoxe feestdag. Het Grondwettelijk Hof heeft deze fusie discriminerend verklaard voor de niet-Servische, niet-orthodoxe bevolking.[13]

In het najaar van 2021 heeft de nieuwe hoge vertegenwoordiger in zijn eerste rapport gewaarschuwd voor het uiteenvallen van de vredesakkoorden en zelfs voor de grootste dreiging voor het einde van het bestaan van het land sinds de oorlog.[14] Volgens de hoge vertegenwoordiger zijn de vooruitzichten op een conflict reëel en dit vooral als gevolg van de demarches van het Bosnische-Servische leiderschap (zie 1.2).[15]

Sindsdien treedt de hoge vertegenwoordiger opnieuw meer op het voorplan. Schmidt probeert telkens in te grijpen wanneer het akkoord van Dayton bedreigd wordt (zie ook 1.2.). Op 12 april 2022 is de

[8] De Office of the High Representative (OHR) is ad-hoc tot stand gekomen in het kader van de Dayton-akkoorden en opereert onder auspiciën van de Verenigde Naties. De OHR heeft het gezag om verkozen beleidsmakers af te zetten indien ze als een obstakel voor het vredesproces gezien worden. In de voorbije jaren stond het OHR eerder weigerachtig tegen interventies in de binnenlandse politiek. Freedom House, 25/06/2020, url
[9] BTI, 29/04/2020, p.6, url; BTI, 23/02/2022, pp.5-6, url
[10] BTI, 29/04/2020, p.9, url
[11] BTI, 23/02/2022, p.8, url
[12] BTI, 20/03/2024, p.7, url
[13] BTI, 20/03/2024, p.8, url
[14] OHR, 15/10/2021, url
[15] OHR, 15/10/2021, url

hoge vertegenwoordiger zelfs overgegaan tot de schorsing van een wet van de RS-entiteit. De wet zorgde ervoor dat grond en vastgoed van de federale staat in handen kwamen van de entiteit.[16]

Ook in juli 2023 heeft de hoge vertegenwoordiger wetgeving, gestemd door het RS-parlement, geannuleerd omdat die niet conform was met de Dayton-akkoorden. De hoge vertegenwoordiger heeft tegelijk de Strafwet aangepast zodat wetgevende activiteiten die de grondwettelijke orde van het land schenden voortaan strafbaar gesteld kunnen worden. Aansluitend is op basis hiervan een aanklacht tegen Milorad Dodik en de directeur van de Official Gazette uitgevaardigd.[17]

In oktober 2023 schrijft Balkan Insight dat Dodik ervan beschuldigd wordt zich niet te schikken naar de beslissingen van de hoge vertegenwoordiger. Dodik zelf heeft verklaard dat hij helemaal niet schuldig is en dat hij bovendien de aanklacht niet kan lezen omdat ze niet in het Cyrillisch is geschreven.[18]

In januari 2024 raakt bekend dat Milorad Dodik, samen met de directeur van het Staatsblad van de RS, Miloš Lukić, er concreet van beschuldigd wordt twee afscheidingswetten te hebben afgekondigd en gepubliceerd. Volgens deze teksten mogen de besluiten van de hoge vertegenwoordiger en het Grondwettelijk Hof niet langer worden toegepast in de RS. Het proces tegen Dodik wordt algemeen als een test voor de eenheid van Bosnië-Herzegovina gezien.[19]

Volgens de International Crisis Group (ICG, 2024) bevindt Bosnië-Herzegovina zich intussen op het meest kwetsbare moment in jaren. De RS neemt immers voorzichtige maar gestage stappen om zich los te maken. Enkele dagen na 21 maart 2024, de dag waarop de leiders van de lidstaten van de Europese Unie het openen van toetredingsgesprekken met Sarajevo goedgekeurd hebben (zie 1.5.) is een nieuw dispuut uitgebroken, dit keer over wie toezicht moet houden op de lokale verkiezingen van 6 oktober 2024 (zie ook 1.2.). Volgens de ICG is de inzet van geweld een mogelijkheid geworden (hoewel onwaarschijnlijk), vooral in etnisch gemengde gebieden.[20]

De EC schrijft in 2024 dat de werking van democratische instellingen ondermijnd wordt door de aanhoudende schendingen van de juridische en constitutionele orde door de RS. Deze entiteit blijft de beslissingen van het Grondwettelijk Hof niet uitvoeren, wat de autoriteit en integriteit van het Hof in vermindert.[21]

In 2018 heeft de EC in 2018 een officiële communicatie uitgegeven waarin de staat van de democratie in Bosnië-Herzegovina (net als in de andere landen van de westelijke Balkan) in verband wordt gebracht met het fenomeen *state capture* (het kapen van de staat). Het gaat over een sterke verwevenheid tussen politieke en economische elites waarbij corruptie (zie 1.3.) en georganiseerde misdaad (zie 1.4.) een fundamentele rol spelen. Het gevolg van de verwevenheid is dat de politiek (op alle niveaus) uitgebreid tussenkomt bij het gerecht, de overheidsadministraties en de media. Het fenomeen geeft aanleiding tot een gevoel van straffeloosheid en ongelijkheid in de samenleving.[22] In 2023 herhaalt de EC in een officiële communicatie dat er in de zogenoemde toetredingslanden,

[16] USDoS, 20/03/2023, pp.14-15, url
[17] Sarajevo Times, 14/09/2023, url
[18] Balkan Insight, 16/10/2023, url
[19] Le Courrier des Balkans, 06/02/2024, url
[20] ICG, 23/05/2024, url
[21] EC, 30/10/2024, p.23, url
[22] EC, 06/02/2018, p.3, url

waaronder dus Bosnië-Herzegovina, elementen van *state capture* aanwezig blijven. Ook brengt de EC dit concept in verband met de activiteiten van oligarchen.[23]

Volgens het Clingendael-instituut (2020) is cliëntelisme het essentiële onderdeel van *state capture*: De machtsbasis voor de politieke elites zijn cliëntelistische netwerken waarbij politici hun kiezers bedienen met overheidsmiddelen. Het kapen van de staat gaat, volgens deze bron, dan ook veel verder dan kleinschalige corruptie ten voordele van het eigen netwerk. Het gaat over een systematisch misbruik van de overheidsmiddelen dat het democratische principe van *checks* en *balances* aanvreet, in het voordeel van de regerende partij.[24]

Volgens het rapport van Transparency International (TI) over *state capture* wordt het fenomeen in het geval van Bosnië-Herzegovina extra in de hand gewerkt door de heel complexe structuur van het land (zie supra) met haar steeds meer onderling van elkaar afgesloten economische, politieke en kiessystemen.[25]

De Bertelsmann Stiftung schrijft in 2024 dat Bosnië-Herzegovina wel als een democratie gezien wordt maar dat het land feitelijk functioneert als een corrupte etnocratie, met elementen van *state capture*.[26]

Ook Freedom House (2024) merkt in dit verband op dat de lokale (etno-nationalistische) regeringen sinds jaar en dag belangrijke werkgevers zijn en dat dit aanleiding geeft tot misbruik bij politieke leiders en tot cliëntelisme.[27] Deze bron heeft het over etno-nationalistische patronage- en machtsnetwerken; over een communautair model van democratie dat afhankelijk is van voortdurende populistische mobilisatie; en over drie parallelle, etnische samenlevingen. De niet-nationalistische politieke krachten zijn te zwak om dit autocratiseringsproces te keren.[28]

Begin 2024 raakt bekend dat steeds meer inwoners hun staatsburgerschap en paspoort opgeven. Het gaat intussen al over 100.000 personen.[29] De Konrad Adenauer-Stiftung (KAS) schrijft in dit verband dat de diaspora van Bosnië-Herzegovina verhoudingsgewijs een van de grootste ter wereld is. Bovendien is de vergrijzing van de bevolking als gevolg van dalende geboortecijfers een groeiende zorg. Deze twee factoren samen hebben geleid tot een geschatte bevolkingsdaling met gemiddeld 25.000 mensen per jaar. Dit brengt, volgens deze bron, aanzienlijke uitdagingen met zich mee voor de arbeidsmarkt en de sociale systemen.[30]

De volgende hoofdstukken behandelen een aantal aspecten van de staat van de democratie in Bosnië-Herzegovina meer in detail. Het gaat hierbij over de politieke omstandigheden en de manier waarop verkiezingen worden georganiseerd (1.2.), over de strijd tegen corruptie (1.3.) en tegen de georganiseerde misdaad (1.4.) en over de inspanningen om zich te voegen naar de waarden en normen van de EU (zie 1.5.).

[23] EC, 8/11/2023, pp.8, 28, 29, url
[24] Clingendael Institute, 20/09/2020, pp.2-3, url
[25] TI, 2020, p.9, url
[26] BTI, 20/03/2024, p.18, url
[27] Freedom House, 11/04/2024, url
[28] Freedom House, 11/04/2024, url
[29] Sarajevo Times, 05/02/2024, url
[30] KAS, 06/2023, url

1.2. Politieke omstandigheden en organisatie van de verkiezingen

Algemeen gesproken schrijft het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport dat de Grondwet en andere wetgeving de burgers van de mogelijkheid voorzien om hun regering te verkiezen in vrije, faire en periodieke verkiezingen, middels een geheime stembus en gebaseerd op algemeen en gelijk kiesrecht.[31]

Freedom House schrijft in 2020 over het kiesstelsel dat er geen wettelijke obstakels zijn voor oppositiepartijen om via verkiezingen in de regering te komen, maar heeft het ook over tekortkomingen: de heersende nationalistische partijen beschikken dan nog over bepaalde vetorechten om hervormers en multi-etnische uitdagers uit de politieke arena te houden. In de RS is de Alliance of Independent Social Democrats (SNSD) op die manier al meer dan een decennium aan de macht kunnen blijven.[32] Freedom House stelt in 2021 opnieuw dat politieke partijen zich wel vrij kunnen organiseren en vrij kunnen opereren maar herhaalt dat de dominerende nationalistische partijen er op alle niveaus in slagen om multi-etnische oppositiepartijen niet te laten deelnemen aan het beleid. Ze doen dit met de hulp van uitgebreide patronagenetwerken (zie 1.1.) en middels het systeem van vetorechten (zie supra).[33]

De Bertelsmann Stiftung (2022, 2024) schrijft dat er om de vier jaar algemene verkiezingen worden gehouden op de niveaus van de staat, de entiteiten, de kantons en de gemeentes. Ook deze bron bevestigt dat het algemeen kiesrecht gewaarborgd is, maar merkt op dat burgers uit bepaalde bevolkingsgroepen zich grondwettelijk niet verkiesbaar kunnen stellen voor het driekoppige presidentschap van Bosnië-Herzegovina (zie infra). Dit pijnpunt in de Grondwet zelf heeft in december 2009 al aanleiding gegeven tot een veroordeling door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM, zie infra) en dit op basis van de vaststelling dat grondwettelijke uitsluiting van bepaalde bevolkingsgroepen van verkiesbaarheid voor het presidentschap in strijd is met de Europese Conventie voor Mensenrechten (EVRM). Het gaat over de zaak Sejdić-Finci, die intussen is uitgegroeid tot een symbooldossier.[34]

Sinds 2009 hebben de EC en de Raad van Europa het land herhaaldelijk opgeroepen om zich te schikken naar dit vonnis en dus de Grondwet in die zin aan te passen.[35] Ook in 2022 en 2023 schrijft de EC, wat betreft de zaak Sejdić-Finci, nog steeds dat Bosnië-Herzegovina grondwettelijke en wettelijke hervormingen moet doorvoeren om de Grondwet in lijn te brengen met het EVRM.[36] Anno 2024 zijn al vier verkiezingscycli voorbijgegaan zonder een inspanning van de regering om de Grondwet op dit punt aan te passen. [37]

In 2023 heeft het EHRM opnieuw geoordeeld dat het politieke systeem van Bosnië-Herzegovina het democratische karakter van verkiezingen ondermijnt vermits het principe van de etnische

[31] USDoS, 23/04/2024, p.28, url; USDoS, 20/03/2023, p.34, url; USDoS, 30/03/2021, p.21, url; USDoS, 12/04/2022, p.26, url
[32] Freedom House, 25/06/2020, url
[33] Freedom House, 03/03/2021, url
[34] BTI, 20/03/2024, p.9, url; BTI, 23/02/2022, p.10, url; Balkan Insight, 04/02/2013, url; RFE/RL, 10/10/2013, url
[35] EC, 08/10/2014, url; EC, 10/11/2015, url; HRW, 17/01/2019, url; HRW, 13/01/2021, url
[36] EC, 8/11/2023, p.5, url; EC, 12/10/2022, p.28, url
[37] Freedom House, 11/04/2024, url

vertegenwoordiging aan de Bosniakken, Kroaten en Serviërs privileges verschaft en de etnische opdelingen uitvergroot en zodoende andere principes in de weg staat.[38]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 report* van de EC staat dat het parlement, ondanks de grote achterstand, nog slechts een minimale output heeft. Toch staat er dat de toezichtersrol van het parlement over de uitvoerende macht verbeterd is. Er heeft in januari 2021 een motie van wantrouwen plaatsgevonden (die de regering heeft overleefd). Er zijn 32 sessies gehouden door een ad-hoc onderzoekscommissie naar de situatie bij de gerechtelijke instellingen.[39] Ondanks de nood om de pandemie aan te pakken zijn de uitvoerende machten van het land er, volgens dit rapport, niet in geslaagd zich op één lijn op te stellen.[40]

Vanaf de tweede helft van 2021 is Milorad Dodik gestart met nieuwe, offensieve retoriek (onder meer de oproep van een boycot van de federale instellingen) die er bewust op gericht is om het land te ontwrichten. Dodik beweert van plan te zijn om Bosnië-Herzegovina te hervormen volgens het eerste Dayton-akkoord (namelijk volgens een losse federatie met twee entiteiten en met slechts drie federale ministeries). Naar eigen zeggen heeft Dodik hiervoor het groene licht gekregen van de Russische minister van Buitenlandse zaken Lavrov tijdens een diner in Belgrado op 10 oktober 2021. Op 11 oktober 2021 kondigt Dodik zijn plan aan om 140 bevoegdheden van het federale niveau terug te brengen naar het entiteitsniveau.[41]

De Republika Srpska heeft in juli 2021 beslist niet langer deel te nemen aan de beleidsstructuren op het niveau van Bosnië-Herzegovina en heeft tot de lente van 2022 (zie infra) alle nationale instellingen (presidentschap, raad van ministers en parlement) geblokkeerd.[42] Dodik heeft in oktober 2021 zijn intentie aangekondigd een leger van de RS op te richten. Sefik Dzaferovic, de toenmalige Bosnische moslimvertegenwoordiger bij het driekoppige presidentschap, heeft in oktober 2021 verklaard dat het land zich in de gevaarlijkste crisis sinds de ondertekening van het Dayton-akkoord bevindt.[43]

Volgens de ICG (2022) is Bosnië-Herzegovina, sinds de dreigementen van Milorad Dodik om de RS terug te trekken uit staatsstructuren, voor de ernstigste uitdaging komen te staan sinds de ondertekening van de Dayton-akkoorden. Het vertrouwen tussen de politici van de verschillende gemeenschapen is bijna helemaal gebroken. Volgens de ICG moet de EU Bosnië-Herzegovina's grondwettelijke fundamenten herstellen.[44]

De EC herhaalt in haar *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* de vaststelling dat de regering van de entiteit FBIH de hele vierjarige legislatuur (2018-2022) *de facto* als *caretaker* regering heeft gefunctioneerd (zie supra), met aan het hoofd een premier die aangeklaagd is voor corruptie (zie ook 1.3.). Ook het kanton Herzegovina-Neretvan is de legislatuur met een *caretaker* regering geëindigd.[45]

In de aanloop naar de algemene verkiezingen van oktober 2022 wordt de mediaverslaggeving hierover steeds meer gedomineerd door nationalistische retoriek en etnische en politieke partijdigheid. Volgens

[38] Balkan Insight, 29/08/2023, url
[39] EC, 19/10/2021, p.8, url
[40] EC, 19/10/2021, p.10, url
[41] Balkan Insight, 08/11/2021, url
[42] EC, 12/10/2022, p.8, url
[43] France24, 22/10/2021, url
[44] ICG, 27/01/2022, url
[45] EC, 12/10/2022, pp.4,11, url

het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2023) wordt hierbij door de media vaak aangezet tot intolerantie en zelfs tot haat.[46]

In juli 2022 heeft de hoge vertegenwoordiger opnieuw (zie ook 1.1.) ingegrepen door een aantal wijzigingen aan de kieswetgeving aan te kondigen, namelijk door de definities van inbreuken op de kieswet te verduidelijken en door de straffen hiervoor te verhogen.[47]

De algemene verkiezingen hebben plaatsgevonden op 2 oktober 2022. Op de verkiezingsavond zelf heeft de hoge vertegenwoordiger, Christian Schmidt, aangekondigd dat hij van zijn bevoegdheden heeft gebruik gemaakt om zijn reeds lang aangekondigde maar omstreden aanpassingen aan de kieswet daadwerkelijk in te voeren. Het gaat over aanpassingen aan de Grondwet van de FBIH-entiteit en aan de kieswet van Bosnië-Herzegovina. Volgens de EC (2022) is het de bedoeling een aantal praktische problemen op te lossen en een aantal verkiezingsautoriteiten op te richten. Volgens een aantal analisten, geciteerd door Le Courrier des Balkans, zijn de wijzigingen erop gericht een betere vertegenwoordiging van de Kroaten te waarborgen in de FBIH (entiteit). Met de wijzigingen heeft hij het mogelijk gemaakt om een constitutionele impasse te doorbreken in deze entiteit en om er deze keer sneller tot een echte regering te komen.[48]

Milorad Dodik heeft de verkiezingen voor het presidentschap van de RS gewonnen.[49] Op 21 september 2022 is er een regering gevormd met Radovan Višković aan het hoofd.[50] Op 28 december 2022 is Borjana Krišto aan het hoofd gekomen van de federale regering van Bosnië-Herzegovina. [51] Op 28 februari is Lidija Bradara aangeduid als president van de FBIH (entiteit). Op 28 april 2023 is Neming Nikšić er aan het hoofd gekomen van een nieuwe regering. Als leden van het driekoppige presidentschap zijn Denis Bećirović (Bosniak, SDP BiH), Željko Komšić (Croat, DF) en Željka Cvijanović (Serb, SNSD) verkozen.[52]

Volgens de observatiemissie van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) zijn de algemene verkiezingen van 2 oktober 2022 in Bosnië-Herzegovina competitief verlopen en over het algemeen goed georganiseerd, waarbij de fundamentele vrijheden tijdens de campagne zijn gerespecteerd. Mislukte hervormingsinspanningen, een wijdverbreid wantrouwen in openbare instellingen en etnisch verdeeldheid zaaiende retoriek zijn het verkiezingsklimaat echter blijven beïnvloeden.[53]

In mei 2023 heeft de hoge vertegenwoordiger verklaard dat er niet alleen sprake is van separatistische retoriek vanwege de RS maar ook van separatistische activiteiten (zie ook 1.2.). Volgens Schmidt wordt het politieke klimaat van de entiteit en van het hele land hierdoor vergiftigd. Hij verwijst naar een gezamenlijke verklaring van de regeringspartijen van de RS van 24 april 2023 waarin deze het hebben over concrete stappen richting afscheiding. De hoge vertegenwoordiger vestigt nog de aandacht op enkele wetgevende initiatieven in de RS die de bedoeling hebben om er de ruimte voor de burgermaatschappij en de onafhankelijke media te beperken (zie ook 3.4.). Volgens hem bestaat

[46] USDoS, 20/03/2023, p.15, url
[47] USDoS, 20/03/2023, p.35, url
[48] Le Courrier des Balkans, 02/10/2022, url; Le Courrier des Balkans, 04/05/2023, url
[49] Balkan Insight, 04/10/2022, url
[50] Government of Republika Srpska, s.d., url
[51] Balkan Insight, 25/01/2023, url
[52] SeeNews, 08/03/2023, url; AP, 16/11/2022, url
[53] OSCE, 07/02/2023, p.10, url

het risico dat Bosnië-Herzegovina een land wordt dat gekenmerkt is door autoritarisme in de ene entiteit en democratie in de andere.[54]

Eind maart 2024 hebben de parlementsleden van de RS hun eigen kieswet aangenomen. Dit is een reactie op de hervormingen die kort daarvoor door de hoge vertegenwoordiger zijn opgelegd met het oog op het garanderen van toekomstige vrije en eerlijke verkiezingen. De Amerikaanse ambassade in Bosnië-Herzegovina heeft de kieswet van de RS veroordeeld als anti-Dayton en ongrondwettelijk. Voor de voormalige hoge vertegenwoordiger Wolfgang Petritsch heeft Milorad Dodik de grenzen van geduld en tolerantie van de EU en de VS bereikt.[55]

Op 24 juli 2024 heeft het Grondwettelijk Hof de kieswet die in de RS was aangenomen tijdelijk opgeschort.[56]

Op 7 oktober 2024 vinden lokale verkiezingen plaats. Volgens de eerste resultaten vinden er geen grote verschuivingen plaats en blijven de grote partijen ook lokaal nog steeds aan de macht, zeker buiten de grote steden. In Srebrenica wint de neef van de Servische president Vucic.[57]

In 2024 schrijft de EC dat het houden van de verkiezingen negatief wordt beïnvloed door de discriminerende elementen van het constitutionele systeem (zie supra) en ook door een integriteitsgebrek tijdens het proces. Politieke partijen moeten de onafhankelijkheid van de Centrale Kiescommissie respecteren.[58]

1.3. Strijd tegen corruptie

Bosnië-Herzegovina beschikt sinds 2014 over een Agentschap voor de Preventie van Corruptie en de Coördinatie van de strijd tegen Corruptie (APIK). In 2015 heeft dit agentschap een strategie tegen corruptie ontwikkeld en er zijn in de beide entiteiten (RS en FBIH) eveneens anticorruptiestrategieën (2015-2020) en actieplannen ontwikkeld (respectievelijk in 2015 en in 2016).[59]

Volgens de website van het Regional Anti Corruption initiative (RAI), een intergouvernementele organisatie die zich toelegt op alles wat te maken heeft met corruptie in Zuid-Oost Europa, is de State Investigation and Protection Agency (SIPA) evenwel het sterkst beschikbare mechanisme om inspanningen tegen corruptie te coördineren. SIPA functioneert op het niveau van de staat en wordt internationaal ondersteund. Het agentschap beschikt over een Criminal Investigation Department. De RAI-website vermeldt nog een gespecialiseerde afdeling van het parket van Bosnië-Herzegovina: het Special Department for Organized Crime, Economic Crime and Corruption. Dit parket heeft wel geen hoger gezag dan de parketten van de twee entiteiten. Nog volgens deze website rapporteert het APIK (zie supra) aan het parlement en bestaan de belangrijkste bevoegdheden van dit agentschap uit de preventie en coördinatie van anti-corruptie activiteiten.[60]

In juni 2024 keurt de regering van Bosnië-Herzegovina de Strategie voor de strijd tegen corruptie 2024-2028 goed samen met een begeleidend actieplan. De goedkeuring van deze strategie betekent, volgens de OVSE-missie in het land, een belangrijke stap voorwaarts in het opzetten van een

[54] Sarajevo Times, 10/02/2023, url
[55] Le Courrier des Balkans, 29/03/2024, url
[56] RFE/RL, 24/07/2024, url
[57] Balkan Insight, 07/10/2024, url
[58] EC, 30/10/2024, p.4, url
[59] BTI, 29/04/2020, p.35, url
[60] RAI [website], s.d., url

functioneel bestuurskader voor corruptiebestrijding. De missie roept op tot de implementatie van de maatregelen.[61]

De EC schrijft echter al jarenlang dat het gebrek aan harmonisering van de wetgeving van de diverse entiteiten in Bosnië-Herzgovina de strijd tegen corruptie blijft bemoeilijken. [62]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat echter dat de corruptie-indicatoren verder verslechterd zijn en dat alle niveaus van bestuur tekenen tonen van *political capture* (zie ook 1.1: *state capture*). Deze tekenen beïnvloeden, volgens dit rapport, het dagelijks leven van de burgers. De EC schrijft in 2022 dat de selectieve, niet-transparante vervolging en gerechtelijke opvolging van corruptiezaken verder is gegaan. Het slechte functioneren van het gerecht heeft de strijd tegen corruptie ondermijnd.[63] Verder staat in dit rapport dat de politieke leiders en de gerechtelijke instellingen er niet in geslaagd zijn om het wijdverspreide fenomeen van corruptie aan te pakken en dat ze vooruitgang in de strijd ertegen actief hebben tegengewerkt. Er is in dit rapport sprake van stijgende signalen van *political capture* (zie 1.1.). Zo heeft het parlement in mei 2022 de Wet op de preventie van belangenconflicten verworpen. Er worden nauwelijks nog onderzoeken door SIPA of door het gerecht afgerond.[64]

In 2023 schrijft de EC dat het land geen vooruitgang heeft gemaakt in de strijd tegen corruptie en dat de lijst van verwezenlijkingen wat betreft de preventie en repressie van corruptie heel laag blijft omwille van operationele inefficiëntie en politieke tussenkomsten. [65] In 2024 schrijft deze bron dat het land enige vooruitgang geboekt heeft in de strijd tegen corruptie. De Wet (op staatsniveau) ter voorkoming van belangenconflicten (maart 2024) is een substantiële stap voorwaarts. In juni 2024 heeft Bosnië-Herzegovina ook een strategie en actieplan op staatsniveau aangenomen ter bestrijding van corruptie. De wetgeving is wel nog steeds niet geharmoniseerd in het hele land.[66]

In 2022 en 2023 herhaalt het USDoS deze vaststellingen. Volgens deze bron creëert de veelheid aan administraties op de niveaus van de staat, de entiteiten, de kantons en de gemeentes, elk met eigen wetten en regels, een systeem dat transparantie mist en dus veel kansen voor corruptie creëert. Vooral in de lokale instellingen worden betalingen voor diensten gevraagd. Rechtbanken hebben (sinds jaren) nauwelijks zaken van corruptie op hoog niveau behandeld en in de behandelde zaken zijn slechts opgeschorte straffen gevolgd. Bij het zogenoemde APIK is er sprake van een beperkte bevoegdheid en een gebrek aan middelen. Analisten brengen de afwezigheid van vervolging van corruptie op hoog niveau in verband met een gebrek van politieke wil of politieke tussenkomsten in bepaalde procedures.[67] In het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 staat dat de wet wel in strafrechtelijke sancties voor corruptie door ambtenaren voorziet, maar dat de regering de wet niet effectief uitvoert en geen prioriteit geeft aan openbare corruptie als een ernstig probleem.[68]

In 2021 gaat Freedom House uitgebreid in op de prevalentie van omkoping, cliëntelisme en politieke inmenging op alle niveaus van de onderwijssector.[69]

[61] Sarajevo Times, 19/06/2024, url
[62] EC, 12/10/2022, p.27, url; EC, 19/10/2021, pp.15, 21, 24, url
[63] EC, 12/10/2022, pp.17-18, url
[64] EC, 12/10/2022, pp.23-24, url
[65] EC, 08/11/2023, pp.6,31, url
[66] EC, 30/10/2024, p.7, url
[67] USDoS, 20/03/2023, pp.39-40 url; USDoS, 12/04/2022, pp.28-29, url
[68] USDoS, 23/04/2024, p.32, url
[69] Freedom House, 03/03/2021, url

Om de situatie in verband met corruptie (en de aanpak ervan) in Bosnië-Herzegovina te beschrijven gebruikt TI sinds 2020 de term *state capture* (het kapen van de staat, zie 1.1.). Volgens TI (2020) creëert de complexe politieke en administratieve organisatie van Bosnië-Herzegovina opportuniteiten voor corruptie op het subnationale en lokale niveau.[70] Verder staat in dit rapport geschreven dat parketmagistraten niet altijd over de juiste competenties beschikken om aanklachten op te stellen en bewijsmateriaal over corruptie te verzamelen. Volgens een evaluatie van de OVSE (geciteerd in dit rapport) concentreren de parketten zich in Bosnië-Herzegovina niet meer op serieuze corruptiezaken. De focus ligt op kleine corruptiezaken.[71]

TI stelt in een rapport (2021) over het kapen van de staat (*state capture*) dat de gebrekkige implementering van anticorruptiewetgeving, –instellingen en –strategieën in de westelijke Balkanlanden geleid heeft tot wat de organisatie georganiseerde corruptie noemt: een symbiose van georganiseerde misdaad (zie ook 1.4.), criminele methodes en corruptie op hoog niveau die een frauduleus ecosysteem creëert. Zij die toegang hebben tot macht worden in dit systeem verrijkt en beschermd.[72]

In januari 2022 heeft de voorzitter van TI in Bosnië-Herzegovina, Srđan Blagovčanin, verklaard dat de instellingen opgehouden zijn te functioneren en dat er nu geen obstakels meer zijn voor corruptie, zelfs geen formele. Het leegroven van de staten is, volgens hem, verhevigd. Het land staat op rand van chaos: Indien het parlement niet functioneert; indien de uitvoerende macht niet functioneert; indien het gerecht gekaapt wordt door etnisch-nationalisten, dan komen, volgens hem, het land en haar *resources* in de praktijk in de handen van het etnisch-nationalistische kartel.[73]

In 2022 schrijft de (nieuwe) hoge vertegenwoordiger dat wijdverspreide nepotisme en corruptie in Bosnië-Herzegovina in het voorbije decennium aanleiding gegeven hebben tot een exodus van jongeren.[74]

In januari 2024 heeft het Hof van Beroep de veroordeling van een voormalige premier van de FBIH (entiteit) bevestigd en op 22 maart is Fadil Novalić (SDA) aan zijn vier jaar durende gevangenisstraf begonnen.[75]

De Bertelsmann Stiftung schrijft in 2024 dat Bosnische nationalistische partijen te maken hebben gekregen met beschuldigingen van wijdverbreide corruptie, een probleem dat diepgeworteld is in de structuren van alle etnonationalistische politieke elites. Deze bron vat de situatie samen door te stellen dat de agenda's van deze elites de staatseenheid en de institutionele functionaliteit hebben uitgehold.[76] Niettemin wijst deze bron erop dat er in de periode 2022-2024 verschillende corruptieonderzoeken gestart zijn tegen hoge rechterlijke functionarissen, en dat dit geleid heeft tot schorsingen en ontslagen.[77]

[70] TI, 2020, p.14, url
[71] TI, 2020, p.23, url
[72] EWB, 06/05/2021, url
[73] EWB, 27/01/2022, url
[74] OHR, 11/02/2022, url
[75] RFE/RL, 22/04/2024, url; Sarajevo Times, 27/01/2024, url
[76] BTI, 20/03/2024, p.5, url
[77] BTI, 20/03/2024, p.13, url

1.4. Strijd tegen de georganiseerde misdaad

Volgens de website Organized Crime Index heeft Bosnië-Herzegovina bijna alle relevante (internationale) verdragen tegen de georganiseerde misdaad onderschreven. Maar de website wijst erop dat er maar een lage samenwerkingsgraad is tussen het land en andere landen (gezien de verschillen in de buitenlandse beleidsagenda's van de entiteiten). Toch neemt Bosnië-Herzegovina deel aan de activiteiten van Interpol. Het land heeft diverse samenwerkingsakkoorden afgesloten met de onmiddellijke buurlanden. Binnenlandse wetgeving tegen de georganiseerde misdaad beantwoordt aan de internationale standaarden maar de implementatie ervan vertoont ernstige gebreken. Deze website stelt nog dat de grote decentralisering van het bestuurlijk gezag in Bosnië-Herzegovina (met veel macht op het niveau van de kantons) het moeilijk maakt om politieke corruptie en nepotisme uit te roeien of om tot nationale strategieën te komen waardoor actoren uit de georganiseerde misdaad over kunnen gaan tot een hoge graad van *state capture* (zie 1.1.). [78]

Op 16 februari 2024 heeft het parlement van Bosnië-Herzegovina de Wet over de preventie van witwaspraktijken en de financiering van terroristische organisaties aangenomen.[79]

De EC schrijft al jaren dat Bosnië-Herzegovina wel verschillende strategieën heeft in de strijd tegen georganiseerde misdaad, maar dat het wettelijke kader voor deze strategieën niet geharmoniseerd is voor het hele land. Er is sprake van zwakke institutionele samenwerking en van een systematisch gebrek aan operationele samenwerking. Zo is er slechts een beperkte uitwisseling van gegevens over criminaliteit tussen de verschillende staatsniveaus. De politie is, wat betreft de strijd tegen georganiseerde misdaad, vatbaar voor politieke beïnvloeding. Criminele organisaties halen hun voordeel uit wettelijke en administratieve achterpoortjes.[80] In 2019 merkt de EC op dat er nog geen nationaal contactpunt is voor samenwerking met Europol.[81] In 2021 is het contactpunt nog steeds niet operationeel.[82] Het rapport voor 2022 vermeldt voorbereidende stappen.[83] In 2023 schrijft de EC dat het contactpunt met Europol in juni 2023 eindelijk operationeel geworden is en dat er daadwerkelijk een verbindingsagent is aangesteld in Den Haag. De EC spreekt van een belangrijke stap. Er is voortaan een rechtstreekse samenwerking mogelijk tussen Europol en alle politie-instanties in Bosnië-Herzegovina, waardoor deze gebruik kunnen maken van de diensten en operationele instrumenten van Europol.[84]

Anno 2024 bevindt Bosnië-Herzegovina zich, volgens de EC, tussen een vroeg stadium van voorbereiding en een zekere mate van voorbereiding in de strijd tegen georganiseerde misdaad. Er is enige vooruitgang geboekt, met name met de aanneming van wetgeving inzake antiwitwaspraktijken, operaties ondersteund door Europol en verbeterde coördinatiecapaciteit bij het parket.[85]

Ook het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2023) schrijft dat zowel politieke partijen als figuren uit de georganiseerde misdaad in politiek gevoelige zaken, vooral dan zaken die verband houden met corruptie, het gerecht op alle niveaus (federaal en entiteiten) kunnen beïnvloeden.[86]

[78] Global Organized Crime Index [website], s.d., url
[79] Sarajevo Times, 16/02/2024, url
[80] EC, 29/05/2019, p.57, url; EC, 06/10/2020, url; EC, 19/10/2021, p.33, url; EC, 12/10/2022, p.40, url
[81] EC, 29/05/2019, p.57, url
[82] EC, 19/10/2021, p.33, url
[83] EC, 12/10/2022, p.5, url
[84] EC, 08/11/2023, p.51, url
[85] EC, 30/10/2024, p.8, url
[86] USDoS, 20/03/2023, p.11, url

Volgens de website van Globalized Crime Index zijn maffieuze groepen en internationale criminele netwerken (drugs- en wapenhandel) allebei actoren die ingebed zijn in het staatsapparaat. Politieke en criminele groepen hebben vaak overlappende belangen en de netwerken zijn eveneens verdeeld volgens etnische verschillen, hoewel ze ook samenwerken.[87]

In een rapport van Freedom House (2020) staat dat de bevolking soms frustraties heeft over de aanpak door de politie en het gerecht van de georganiseerde misdaad op hoog niveau. Volgens dit rapport is georganiseerde misdaad een ernstig probleem dat soms samenhangt met corruptie bij de politie.[88]

Een voorbeeld van de gebrekkige aanpak van de georganiseerde misdaad is de start van het proces tegen Alija Delimustafic, het voormalige hoofd van de politie in de FBIH (entiteit). In 2017 werd hij aangeklaagd voor georganiseerde misdaad maar pas in 2023 kon zijn proces van start gaan, nadat de zaak 50 keer was uitgesteld.[89]

Eind april 2024 heeft de kantonrechter de aanklacht bevestigd tegen oud-burgemeester van Sarajevo, Hadžibajrić, diens zoon Seid, en het bedrijf Plaza Group. Ze staan terecht voor strafbare feiten van georganiseerde misdaad, misbruik van positie of autoriteit, het ontvangen van geschenken en andere voordelen.[90]

1.5. Toetredingsproces tot de EU

Sinds het einde van de Bosnische oorlog (1995) is toetreding tot de Europese Unie (EU) één van de politieke hoofddoelen van het land. De EU is de belangrijkste handelspartner. Stabilisatie van Bosnië-Herzegovina is voor de EU van groot belang: politiek gezien omdat rust in Bosnië zorgt voor rust in de Balkanregio; economisch gezien omdat de handel met Bosnië-Herzegovina dan geïntensiveerd kan worden.[91]

Na een jarenlange impasse in het Europese integratieproces, is Bosnië-Herzegovina volgens de EC in 2015 terug op het Europese pad gestapt. De politieke leiders gaan in januari 2015 een schriftelijke verbintenis aan in verband met de verdere integratie-inspanningen van Bosnië-Herzegovina. Deze verbintenis wordt in februari 2015 door het Bosnische federale parlement bekrachtigd. Dit leidt tot inwerkingtreding van de Stabilisatie- en Associatieovereenkomst op 1 juni 2015. Daarop neemt Bosnië-Herzegovina in juli 2015 een hervormingsagenda aan die verdere uitwerking geeft aan de politieke verbintenis.[92]

In 2019 publiceert de EC geen *Bosnia and Herzegovina 2019 Report* maar een zogenaamde *Bosnia and Herzegovina Opinion 2019*. Het land moet immers nog een groot aantal inspanningen leveren om te voldoen aan de criteria met betrekking tot de stabiliteit van instellingen die de democratie garanderen (rechtssysteem, mensenrechten, respect voor de bescherming van minderheden enzovoort). Het grondwettelijke raamwerk moet nog meer in lijn gebracht worden met Europese

[87] Global Organized Crime Index [website], s.d., url
[88] Freedom House, 25/06/2020, url
[89] Sarajevo Times, 23/05/2023, url
[90] Sarajevo Times, 25/06/2024, url
[91] Europa Nu [website], s.d., url
[92] EASO, 14/11/2016, url

standaarden. Ook de bescherming van de grondrechten moet nog verbeterd worden, alsook de bescherming en inclusie van kwetsbare groepen.[93]

In juni 2021 verklaart het Europees Parlement (EP) dat het de engagementen verwelkomt van Bosnië-Herzegovina om lid te worden van de EU maar dat er nog aan bepaalde vereisten moet voldaan worden (doeltreffend functioneren van democratische instellingen, hervormingen van de rechtsstaat, hervormingen van de kieswetgeving) en dat er nog tekortkomingen zijn om vooruitgang te maken bij het integratieproces.[94]

Een resolutie van het EP op 24 juni 2021 heeft de nationalistische retoriek, ontkenning en glorificatie van oorlogsmisdaden (onder meer de genocide in Srebrenica) bij de politieke klasse in Bosnië-Herzegovina veroordeeld.[95]

In het *Bosnia and Herzegovina 2020 Report* van de EC staat dat de politieke situatie ertoe geleid heeft dat er geen werk is gemaakt van de aanpak van veertien sleutelprioriteiten in de domeinen van democratie en de rechtstaat zoals die geformuleerd waren in het vorige *Bosnia and Herzegovina Report* (deze aanpak is voor de EC onontbeerlijk voor sprake kan zijn van een aanbeveling om met de opening van toetredingsonderhandelingen te beginnen).[96]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC wordt nog eens herhaald dat het land eerst moet voldoen aan veertien prioriteiten vooraleer sprake kan zijn van toetredingsonderhandelingen.[97]

De EC heeft het in 2021 over een negatief signaal in de context van de integratie van Bosnië-Herzegovina tot de EU. De polariserende en niet-constructieve retoriek bij de politieke leiders zorgt ervoor dat er geen sprake meer is van concrete acties op het gebied van de toetredingspolitiek. Enkel de organisatie van de verkiezingen in Mostar wordt genoemd als een positieve stap.[98]

In het *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* staat dat de beleidsdialoog met de EU volledig gestopt is. Er is sprake van een terugval in de coördinatie van alle EU-zaken door politieke obstructie en verhoogde invraagstelling van de Europese sleutelprioriteiten door de RS.[99] Niettemin is er op 12 juni 2022 – in de context van de internationale spanningen - een politieke overeenkomst getekend in Brussel waarbij de Bosnische partijleiders zich engageren voor een ambitieuze hervormingsagenda om na de verkiezingen van 2 oktober 2022 versneld vooruit te kunnen gaan op het pad naar de EU-integratie.[100] Op 12 oktober 2022 heeft EU Commissaris voor het Uitbreidingsbeleid Oliver Varhelyi het EP aanbevolen om Bosnië-Herzegovina de status van kandidaat lid toe te kennen, weliswaar onder strenge voorwaarden.[101]

Eind december 2022 hebben de ministers van Buitenlandse Zaken van de EU aan Bosnië-Herzegovina het statuut van kandidaat-lidstaat toegekend. Dit wordt in de context van de oorlog in Oekraïne evenwel gezien als een eerder politieke beslissing.[102]

[93] EC, 29/05/2019, url
[94] EP, 24/06/2021, url
[95] B92, 24/06/2021, url
[96] EC, 06/10/2020, url
[97] EC, 19/10/2021, url
[98] EC, 19/10/2021, url
[99] EC, 12/10/2022, p.11, url
[100] EC, 12/10/2022, p.8, url
[101] RFE/RL, 12/10/2022, url
[102] Le Courrier des Balkans, 14/12/2022, url

Op 15 december 2023 heeft de EU beslist om de toetredingsonderhandelingen te starten met Moldavië en Oekraïne. Bosnië-Herzegovina wordt gevraagd nog te wachten tot de noodzakelijke voorwaarden vervuld zijn.[103]

In februari 2024 is Bosnië-Herzegovina de onderhandelingen gestart over een overeenkomst met Frontex. Dit wordt gezien als een belangrijke stap in de richting van de Europese integratie, vergelijkbaar met de start van de operationele samenwerking met Europol (zie ook 1.4.).[104]

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2024) is er tot het einde van 2022 nog een minimale vooruitgang geweest op het gebied van de implementering van de hervormingen met het oog op het lidmaatschap van de EU. Volgens deze bron zijn de etnopolitieke elites echter verantwoordelijk voor de vertraagde integratie in de EU, gelet op het feit dat ze alle democratische hervormingen van na de oorlog opnieuw terugdraaien en dit op systematische wijze.[105]

Freedom House schrijft in 2024 dat de Bosnische politieke actoren zich wel bereid verklaren tot Europese integratie, maar dat ze de noodzakelijke hervormingen in werkelijkheid tegenhouden door de passiviteit, obstructie en actieve boycots. In december 2023 was er nog maar één van de veertien prioriteiten gerealiseerd die de EU in 2019 voor Bosnië-Herzegovina had aangekondigd.[106]

Op 21 maart 2024 heeft de Europese Raad beslist de toetredingsonderhandelingen alsnog van start te laten gaan.[107]

[103] EWB, 15/12/2023, url
[104] Sarajevo Times, 12/02/2024, url
[105] BTI, 20/03/2024, p.41, url; BTI, 20/03/2024, p.5, url
[106] Freedom House, 11/04/2024, url
[107] Friedrich Naumann Foundation, 27/03/2024, url

2. Rechtstoestand/Rechtsbescherming

2.1. Wetgeving in verband met bescherming en toepassing in de praktijk

2.1.1. Wetgeving rond mensenrechten en basisvrijheden (inclusief toepassing in de praktijk)

In Annex 6 van de Dayton-akkoorden (1995, zie ook 1.1 en 1.2.) staat dat de ondertekenaars de internationaal erkende mensenrechten en fundamentele vrijheden (inclusief de rechten en vrijheden die voorzien zijn in het EVRM) zullen respecteren. Volgens de hoge vertegenwoordiger van de VN zijn de mensenrechten aldus op het hoogste niveau beschermd.[108]

Het gaat in Annex 6 over de volgende rechten, vrijheden, aanbevelingen en verplichtingen: het recht op leven; het recht om niet aan foltering, onmenselijke of vernederende behandeling te worden onderworpen; het recht om niet aan slavernij of dwangarbeid te worden onderworpen; het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid; het recht op een fair proces in burgerlijke en strafrechtelijke zaken en andere rechten in strafzaken; vrijheid van mening, geweten en religie; vrijheid van meningsuiting en vreedzaam samenkomen; vrijheid van vereniging met anderen. Ook wordt de verplichting om actie van ngo's en internationale organisaties die de mensenrechten beschermen en promoten benadrukt; de OVSE, de UN High Commissioner for Human Rights (UNHCR) en andere niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties worden opgedragen om de mensenrechtensituatie in het land nauwgezet te monitoren. Er geldt hierbij de verplichting tot volledige samenwerking en toegang tot alle faciliteiten.[109]

Bosnië-Herzegovina is op 1 september 1993 (in successie van Joegoslavië) toegetreden tot het BUPO-verdrag (Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten) en het Antifolterverdrag. Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) is geratificeerd en in werking getreden op 12 juli 2002.[110]

Bosnië-Herzegovina heeft in 2002 het VN-protocol ter voorkoming, onderdrukking en bestraffing van mensenhandel, vooral vrouwen- en kinderhandel geratificeerd. De huidige wetgeving inzake mensenhandel in Bosnië-Herzegovina – artikelen 182b, 185, 186, 187, 198, 207a en 207b van de Strafwet (2003) – omvat alle vormen van mensenhandel die in het Protocol worden vermeld. Sindsdien zijn er regelmatig berichten over personen die worden verdacht van en gearresteerd voor mensenhandel.[111]

De Grondwet van Bosnië-Herzegovina verbiedt intussen de doodstraf. De FBIH (entiteit) had deze richtlijn al jaren in haar Grondwet overgenomen. In de Grondwet van de RS waren de bepalingen over de doodstraf tot 4 oktober 2019 echter nooit geschrapt.[112] Op 4 oktober 2019 is hier verandering in gekomen na een beslissing van het Grondwettelijk Hof. De schrapping van de doodstraf in de Grondwet van de RS is officieel gepubliceerd op vrijdag 1 november 2019.[113]

[108] OHR, 14/12/1995, url
[109] Civil Rights Defenders, 12/2019, pp.28-29, url
[110] OHR, 14/12/1995, url
[111] UNODC, s.d., p.5, url
[112] IBNA, 10/10/2017, url; EC, 29/05/2019, url
[113] IBNA, 04/11/2019, url

Volgens de EC (2019) verplicht de Grondwet in Bosnië-Herzegovina om het hoogste niveau van internationaal erkende mensenrechten en basisvrijheden te verzekeren zoals die aangegeven zijn in het EVRM (plus protocollen). Ze zijn rechtsreeks afdwingbaar en hebben prioriteit op alle bestaande wetgeving. Het wetgevende en institutionele raamwerk hiervoor is grotendeels in voege. In verband met de mensenrechten meldt de EC (2020, 2022, 2023) opnieuw dat Bosnië-Herzegovina alle belangrijke Europese en internationale mensenrechteninstrumenten heeft geratificeerd (de meeste zijn opgenomen in de Grondwet) en, dat het wetgevend en institutionele kader voor de grondrechten algemeen gesproken voorhanden is. Wel staat er ook dat het land nog niet beschikt over een omvattend beleidskader voor de promotie noch over voldoende nationale strategieën voor het afdwingen van deze mensenrechten. De bescherming van de mensenrechten is nog altijd ongelijk in het hele land.[114] Ook de EU herhaalt deze vaststellingen in haar *EU Annual Human Rights and Democracy Country Reports* (2022).[115] Anno 2024 mist het land nog steeds een geharmoniseerd beleidskader voor de promotie en handhaving van mensenrechten (landelijke strategieën voor mensenrechten, non-discriminatie en de bescherming van minderheden). Hierdoor blijft de bescherming van mensenrechten ongelijk verdeeld over het land.[116]

Daarnaast meldt het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport dat de wet vrijheid van binnenlandse verplaatsingen voorziet alsook vrijheid om naar het buitenland te reizen, en het recht op emigratie en repatriëring.[117] Ook de godsdienstvrijheid en het verbod op religieuze discriminatie zijn grondwettelijk gegarandeerd. Religieuze organisaties mogen vrij opereren.[118] Volgens deze bron voorzien de wetten van het land in een hoog niveau van vrijheid van meningsuiting maar de implementering en toepassing van deze wetgeving ondermijnt de persvrijheid op een ernstige manier (zie ook 3.4.).[119] De overheid heeft, volgens het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023, ook de wettelijke gegarandeerde vrijheid van vereniging en vergadering beperkt.[120]

Eind juli 2023 heeft de RS de Strafwet aangepast waardoor het vanaf 26 augustus 2023 opnieuw mogelijk wordt om journalisten (en auteurs op de sociale media) te veroordelen voor smaad aan de eer en de reputatie van een persoon (zie ook 3.4.). Tegelijk is het voortaan strafbaar om iemand publiek te beledigen omwille van huidskleur, identiteit, religie, seksuele oriëntering of genderidentiteit.[121]

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport voor 2020 tot 2023 zijn er de voorbije jaren geen meldingen geweest van politieke gevangenen. Ook zijn er geen meldingen over willekeurige of onwettige moorden door de regering of haar agenten. Er is geen sprake van verdwijningen door of op last van de autoriteiten. Verder staat in deze rapporten dat willekeurige arrestaties en detentie bij wet verboden zijn en dat de overheid dit verbod respecteert.[122] Iedereen kan de wettelijkheid van zijn

[114] EC, 8/11/2023, p.37, url; EC, 29/05/2019, url; EC, 19/10/2021, url; EC, 12/10/2022, p.28, url; EC, 06/10/2020, url
[115] EU, 23/03/2022, url
[116] EC, 30/10/2024, pp. 36-37, url
[117] USDoS, 23/04/2024, p.24, url; USDoS, 30/03/2021, url
[118] USDoS, 20/03/2023, pp.26-27, url; USDoS, 12/05/2021, p.1, url
[119] USDoS, 20/03/2023, p.16, url
[120] USDoS, 23/04/2024, p.22, url
[121] Le Courrier des Balkans, 28/08/2023, url
[122] USDoS, 23/04/2024, pp.2, 10, url; USDoS, 13/03/2019, url; USDoS, 13/03/2019, url; USDoS, 11/03/2020, url USDoS, 20/03/2023, pp. 3,11,10, url; USDoS, 12/04/2022, pp.2,7,9, url; USDoS, 30/03/2021, pp.2, 3, 6, 7, url USDoS, 20/03/2023, pp. 3,11,10, url

arrestatie of detentie aan een rechtbank voorleggen en de overheid houdt zich hier aan, aldus het USDoS-mensenrechtenrapport voor 2023.[123]

Ondanks de hierboven vermelde nationale en internationale wetgeving die in Bosnië-Herzegovina voorhanden is, blijven volgens het jaarlijkse USDoS mensenrechtenrapport (2021, 2022, 2023) wel nog een aantal belangrijke problemen bestaan in verband met de toepassing van de bescherming van de mensenrechten. Het gaat hierbij over geloofwaardige berichten over: marteling of wrede, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing van gedetineerden door de politie; harde omstandigheden in de gevangenis (zie ook 2.6.); ernstige problemen met de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht (zie ook 2.3.); ernstige beperkingen van de vrije meningsuiting en de media, waaronder geweld en dreiging met geweld tegen journalisten; substantiële inmenging in de vrijheid van vreedzame vergadering en vrijheid van vereniging, inclusief al te restrictieve wetten inzake vreedzame vergadering (zie ook 3.4.); ernstige en onredelijke beperkingen op de politieke deelname door kandidaten van de etnische minderheden (zie ook 1.1. en 1.2.); ernstige corruptie bij de overheid (zie ook 1.3.); gebrek aan onderzoek naar en verantwoordelijkheid voor gendergerelateerd geweld, waaronder huiselijk en seksueel geweld, geweld tegen kinderen en huwelijken op jonge leeftijd en gedwongen huwelijken onder de Roma-bevolking (zie ook 3.1. en 3.2.); misdrijven waarbij sprake is van geweld of dreiging met geweld, gericht tegen leden van etnische minderheidsgroepen; misdaden ingegeven door antisemitisme; en misdaden waarbij sprake is van geweld of dreiging met geweld, gericht tegen lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders, queers of interseksuelen (zie ook supra en 3.3.).[124]

De Bertelsmann Stiftung (2024) schrijft dat de burgerrechten vastgelegd zijn in de wet, maar dat ze niet altijd gerespecteerd en beschermd worden. Er zijn mechanismen en instellingen om schendingen van de burgerrechten te vervolgen, te bestraffen en te herstellen, maar deze zijn niet altijd effectief.[125]

Ook volgens de EU (2022) blijven er nog uitdagingen bestaan op het gebied van de vrijheid van samenkomst, vooral dan in de RS (zie 3.4.). Ook gendergerelateerd geweld (zie 3.2.), mishandeling van gedetineerden (zie 2.6) en de bescherming van mensen uit minderheidsgroepen (zie 3.1.) blijven redenen tot bezorgdheid. De bescherming van de rechten en de sociale inclusie van LGBTI-personen (zie 3.3.) moet nog altijd verbeterd worden.[126]

2.1.2. Wetgeving rond discriminatie en haat (inclusief toepassing in de praktijk)

Discriminatie

Het Agreement on Human Rights (Annex 6, zie supra) van de Dayton-akkoorden (1995, zie ook 1.1. en 1.2.) wil discriminatie neutraliseren en dit op eender welke basis, zij het nu nationaliteit, geslacht, ras, religie, taal, politieke overtuiging of het behoren tot een of andere sociale groep.[127]

In een rapport van de OVSE staat dat de Wet over het verbod op discriminatie oorspronkelijk (in 2009) voorzag in twee basisvormen van discriminatie; directe en indirecte discriminatie. Andere vormen van discriminatie, waaronder intimidatie, seksuele intimidatie, *mobbing*, segregatie en het aanzetten tot discriminatie (waaronder bevelen tot discriminatie, en het helpen en aanzetten tot discriminatie)

[123] USDoS, 23/04/2024, pp.4,8, url
[124] USDoS, 23/04/2024, p.2, url; USDoS, 20/03/2023, p.2, url; USDoS, 12/04/2022, pp.1-2, url; USDoS, 30/03/2021, p.2, url
[125] BTI, 20/03/2024, p.14, url
[126] EU, 23/03/2022, url
[127] OHR, 14/12/1995, url

werden genoemd. Sinds 2016 houdt de wet tot op zekere hoogte rekening met meervoudige discriminatie[128], intersectionele discriminatie.[129] De wetgeving tegen discriminatie (2009) is in 2016 immers aangepast met als bedoeling de bestaande antidiscriminatiemechanismes te versterken.[130] Sinds de amendementen van 2016 is namelijk sprake van verzwarende omstandigheden wanneer discriminatie op basis van verschillende gronden (meervoudige discriminatie), meerdere keren (herhaalde discriminatie) of gedurende een bepaalde periode (langdurige discriminatie) wordt gepleegd. Bovendien zijn er in 2016 belangrijke wijzigingen aangebracht met betrekking de bescherming tegen vergelding voor wie een procedure heeft opgestart. Het is, volgens de OVSE, dus duidelijk dat de wet een antidiscriminatiesysteem met een zeer ruime reikwijdte heeft opgezet.[131]

De OVSE (2019) merkt in dit verband wel op dat er nog tekortkomingen zijn die moeten aangepakt worden. De belangrijkste uitdaging hierbij is het complexe politieke en wettelijke kader.[132] In mei 2023 publiceert de OVSE een rapport waaruit blijkt dat het aantal rechtszaken en veroordelingen op basis van de Wet over het verbod op discriminatie gestegen is. Tussen half 2018 en half 2021 is er sprake van 433 beslissingen van een rechtbank. De OVSE heeft het over belangrijke institutionele en wetgevende ontwikkelingen om discriminatie aan te pakken, maar erkent ook dat er nog een lange weg te gaan is. De praktijken tussen verschillende rechtbanken kunnen nog sterk verschillen en er is sprake van een inconsistente aanpak van de bewijslast.[133]

De minderheid van LGBTI-Roma ervaart nog steeds niet alleen discriminatie van de meerderheid vanwege etnische afkomst of seksuele geaardheid, maar ook van de Romasamenleving, die zeer traditioneel en conservatief is en homoseksualiteit als iets onaanvaardbaars beschouwt. Soms worden LGBTI-Roma geëxcommuniceerd door hun familie of de gemeenschap; als gevolg daarvan zijn ze dakloos, alleen, zonder familie of vrienden.[134]

Wat betreft de prevalentie van discriminatie in Bosnië-Herzegovina is er nog het aanslepende probleem in het onderwijs waarbij kinderen uit de verschillende etnische groepen niet hetzelfde curriculum volgen. De Bertelsmann Stiftung schrijft in een rapport uit 2018 over segregatie in het onderwijs dat er geen politieke wil is om de wetgeving rond het concept van twee scholen onder één dak aan te passen.[135]

In 2020 hebben de autoriteiten van Bosnië-Herzegovina aan de European Commission against Racism and Discrimination (ECRI) van de Raad van Europa hierover laten weten dat er in sommige kantons eerste stappen zijn gezet om een gezamenlijk schoolcurriculum in te voeren. Het gaat nog maar over lokale, kleinschalige pilootprojecten en personeelstrainingen. Niettemin stelt de ECRI dat eerdere aanbevelingen hierover nog niet zijn geïmplementeerd.[136] In 2020 is er op het terrein nog geen verandering vastgesteld in de situatie van de twee scholen onder één dak.[137] Ook Freedom House schrijft in 2021 dat er in sommige scholen in de Federatie nog steeds gescheiden klassen zijn.

[128] Wanneer iemand op grond van meerdere criteria wordt gediscrimineerd. (UNIA, s.d., url)
[129] We spreken van intersectionele discriminatie wanneer verschillende discriminatiecriteria gelijktijdig op elkaar inwerken en onscheidbaar worden door de wisselwerking met een bepaalde context die iemand kwetsbaarder maakt dan anderen in eenzelfde context (UNIA, s.d., url)
[130] OSCE, 19/03/2019, url
[131] OSCE, 04/2023, p.19, url
[132] OSCE, 19/03/2019, p.6, url
[133] OSCE, 05/03/2023, url
[134] Ara Art, 2021, p.21, url
[135] BTI, 2018, pp. 26-27, url
[136] ECRI CoE, 19/03/2020, p.6, url
[137] BTI, 29/04/2020, url; Freedom House, 25/06/2020, url

Bovendien hebben Servische families discriminatie gemeld in de FBIH terwijl teruggekeerde Bosniakken in de RS het schoolcurriculum eveneens als discriminatoir ervaren en hun kinderen daarom tijdelijk naar alternatieve scholen sturen.[138]

Volgens het *Bosnia and Herzegovina 2023 Report* van de EC is er nog steeds geen vooruitgang geboekt om de praktijk van de twee scholen onder één dak te beëindigen.[139] Ook Freedom House schrijft in 2024 dat kinderen in drie kantons nog altijd naar school moeten gaan via de praktijk die bekend staat als twee scholen onder één dak.[140]

In 2024 schrijft de EC dat er nog altijd geen landelijke strategie tegen discriminatie is. De wet uit 2009 op het verbod op discriminatie wordt nog steeds niet effectief toegepast. In 2023 hebben de rechtbanken 2.560 discriminatiezaken (979 in 2022) aangenomen, waarvan er 1.890 zijn afgerond (455 in 2022). De jurisprudentie mist uniformiteit wat betreft de bewijslast, is buitensporig lang en definitieve beslissingen worden niet gehandhaafd. [141]

Haatcriminaliteit

De Strafwet toegepast op alle staatsniveaus (federaal en entiteiten) verbiedt en voorziet in definities van haatcriminaliteit. Ze verbiedt uitlatingen die aanzetten tot raciale, etnische of andere vormen van intolerantie (onder meer haatspraak) maar volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) dwingen de autoriteiten deze restricties slechts occasioneel af en is dit zelfs nooit het geval voor haatcriminaliteit op de sociale media.[142] Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport en Freedom House melden dan ook jaarlijks gevallen van pesterijen, discriminatie (zie infra) en haatcriminaliteit ten aanzien van (vooral religieuze) minderheden.[143] Volgens het USDoS-rapport (2019 en 2022) over religieuze vrijheid zijn er berichten over aanvallen, pesterijen en intimidaties die gericht zijn tegen leden van de verschillende religieuze groeperingen (vandalisme, grafschendingen, incidenten). Sommige daders van schendingen van religieuze sites zijn geïdentificeerd en door de rechtbanken vervolgd. Toch staat er dat onwetendheid over haatmisdrijven aan de basis ligt van het niet vervolgen van veel andere zaken. Ook in 2022 zijn er, volgens deze bron, berichten over dit soort zaken die nauwelijks zijn bestraft. [144]

Het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 schrijft dat de autoriteiten de wet tegen haatspraak slechts af en toe handhaven maar dat ze dit nooit doen met betrekking tot onlinemedia. De Communications Regulatory Agency heeft in 2023 drie klachten over haatspraak ontvangen maar heeft telkens geoordeeld dat deze niet gegrond waren.[145]

Een artikel van Balkan Insight (2022) wijst erop dat de wetgever in Bosnië-Herzegovina verschillende mechanismes opgesteld heeft om bescherming te bieden tegen haatspraak. De strafwet beregelt de rol van de politie, de parketten en de rechtbanken in gevallen van haatspraak en welke instellingen dit soort misdrijven moeten melden en als getuige moeten optreden in rechtszaken. Maar, dit artikel wijst erop dat de strafwet enkel van toepassing is in een beperkt aantal gevallen, namelijk wanneer

[138] Freedom House, 03/03/2021, url
[139] EC, 08/11/2023, p.43, url
[140] Freedom House, 11/04/2024, url
[141] EC, 30/10/2024, pp.40-41, url
[142] USDoS, 2023, url; USDoS, 20/03/2023, p.16, url
[143] USDoS, 03/03/2017, url; Freedom House, 03/03/2021, url; USDoS, 30/03/2021, url
[144] USDoS, 2023, url; USDoS, 21/06/2019, pp. 1-2, url
[145] USDoS, 23/04/2024, p.14, url

de haatspraak te maken heeft met nationale, raciale of religieuze haat. Bovendien worden slechts een beperkt aantal personen echt vervolgd voor haatspraak.[146]

In 2021 heeft de hoge vertegenwoordiger de Strafwet gewijzigd met het oog op het strafbaar stellen van genocideontkenning, van de verheerlijking van oorlogsmisdaden en van het aanzetten tot raciale, religieuze of etnische haat en geweld. Volgens het Srebrenica Memorial Center is het ontkennen van genocide sindsdien sterk afgenomen.[147]

In een actieplan (2022-2025) voor Bosnië-Herzegovina schrijft de Raad van Europa dat er geen strategieën zijn op nationaal of entiteitenniveau om haatspraak tegen te gaan. De Raad van Europa heeft zelf wel een aantal steunmatregelen voorzien waarbij de veiligheidsdiensten geholpen worden om een antwoord te bieden op haatmisdrijven. Er is bijstand geleverd aan juristen en veiligheidspersoneel om haatspraak beter te begrijpen en tegen te gaan. Verder zijn er bewustwordingscampagnes geweest voor de brede samenleving.[148]

Balkan Investigative Reporting Network (BIRN), een netwerk van ngo's die de vrijheid van meningsuiting, de mensenrechten en de democratische waarden in Zuid- en Oost-Europa bevorderen, heeft in 2022 verschillende gevallen geregistreerd waarbij politici doodsbedreigingen hebben ontvangen via de sociale media. In januari 2022 heeft de vicepresident van de Republika Srpska, de Bosniak Ramiz Salkic, doodsbedreigingen gekregen. In maart 2022 kregen de (etnische) Kroaten Dragan Covic en Ivo Tadic doodsbedreigingen in de context van de voorstellen om de kieswet te wijzigen (zie 1.2.). In dezelfde maand hebben Milorad Dodik en de burgemeester van Banja Luka, de grootste stad van de RS, doodsbedreigingen ontvangen.[149]

Ook volgens de EC moet de wetgeving tegen haatspraak op het niveau van de entiteiten nog in lijn gebracht worden met het EU-acquis.[150] Ook volgens de EC blijven gevallen opduiken van discriminatie, haatspraak en haatmisdrijven op basis van religieuze gronden (vandalisme tegen begraafplaatsen of religieuze sites). In juni 2022 is er grootschalig vandalisme geweest op de partizanenbegraafplaats in Mostar.[151] Volgens gegevens van de EC zijn er nu en dan wel veroordelingen voor gevallen van haatspraak en haatcriminaliteit maar is de rechtsspraak niet consistent, zijn er onvoldoende maatregelen om de fenomenen tegen te gaan.[152] In 2024 stelt de EC dat de wetgeving inzake haatmisdrijven geharmoniseerd is in de vier strafwetten van het land. Wetgeving op entiteitsniveau stelt haatspraak wel enkel strafbaar wanneer deze nationale, raciale en religieuze haat veroorzaken. Er zijn zeer weinig aanklachten en veroordelingen, door het niet kwalificeren van bepaalde feiten als haatmisdrijven en door de hoge bewijslast hiervoor. Bovendien is de jurisprudentie inconsistent.[153]

In 2021 schrijft HRW dat de OVSE 91 haatmisdrijven heeft geregistreerd tussen januari en september 2020. Bij het schrijven van dit rapport waren er acht rechtszaken bezig tegen daders van haatmisdrijven. Er zijn in 2020 twee daders veroordeeld.[154] De OVSE heeft tussen januari en augustus 2023 88 door haat gemotiveerde misdrijven geregistreerd, waarvan de meeste gebaseerd waren op

[146] Balkan Insight, 12/10/2022, url
[147] USDoS, 20/03/2023, p.16, url
[148] CoE, 17/11/2021, url
[149] Balkan Insight, 03/2023, pp.20-21, url
[150] EC, 12/10/2022, pp.33-34, url
[151] EC, 08/11/2023, p.39, url; EC, 12/10/2022, p.30, url
[152] EC, 12/10/2022, pp.33-34, url
[153] EC, 30/10/2024, p.41, url
[154] HRW, 13/01/2021, url

etniciteit en religie. Begin 2024 lopen er vijftien processen tegen haatmisdrijven, maar er is nog niemand veroordeeld.[155]

Een aantal berichten hebben het over haatmisdrijven tegen teruggekeerde Bosniakken in de RS. In maart en april 2023 zijn teruggekeerde Bosniakken fysiek aangevallen in Višegrad.[156] Op 3 september 2023 is een Bosnische terugkeerder in zijn auto in het dorp Gornja Kamenica (RS), vlakbij de plaatselijke moskee, aangevallen door meerdere personen, die hem op het hoofd begonnen te slaan.[157] Na deze aanvallen in de RS in 2023 en de gebrekkige onderzoeksinspanningen door de autoriteiten, hebben slachtoffervereenigingen in september 2023 een beroep gedaan op de vredesmacht van de Europese Unie in Bosnië en Herzegovina (EUFOR Operatie Althea) om terugkeerders te beschermen.[158]

Op 14 januari 2023 zijn in Sarajevo een groep Servische voetballers (kinderen) en hun ouders aangevallen, waarbij minstens één persoon ernstig gewond raakte. Ongeveer een dozijn aanvallers heeft de groep met messen aangevallen. De burgemeester van Sarajevo heeft de slachtoffers bezocht en het geweld veroordeeld.[159]

In februari 2024 wordt opnieuw een teruggekeerde Bosniak brutaal aangevallen. Deze keer heeft de politie snel gereageerd met de arrestatie van de dader (de chauffeur van de burgemeester van Visegrad). De EU-vertegenwoordiging in Bosnië-Herzegovina heeft de autoriteiten van de RS niettemin opgeroepen om meer te doen om misdaden tegen Bosnische terugkeerders te voorkomen en de daders van de aanslagen volledig te onderzoeken, te vervolgen en veroordelingen veilig te stellen.[160]

In het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 staat dat geïsoleerde aanvallen tegen terugkeerders (Bosniakken) zijn blijven gebeuren en dat deze onvoldoende onderzocht en vervolgd worden. Volgens deze bron zijn er geen ontwikkelingen om de toegang van terugkeerders tot onderwijs in hun taal te verbeteren.[161]

In een rapport van de European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) staat dat er mogelijk kleinschalige incidenten hebben plaatsgevonden die niet door de slachtoffers zijn gemeld. Deze bron schrijft nog dat de situatie van de terugkeerders verbeterd lijkt te zijn, hoewel er soms nog aanvallen op terugkeerders plaatsvinden.[162]

Freedom House schrijft in 2024 dat het gebrek aan respect en het vandalisme ten aanzien van monumenten ter herdenking van civiele – vooral niet-Bosnische – slachtoffers die op brute wijze werden vermoord tijdens de belegering van Sarajevo in 1992 en 1995 ongestraft bleven. Ondertussen hebben de lokale autoriteiten in Mostar geen enkele vooruitgang geboekt in hun onderzoek naar het daders van de vernieling van de honderden gedenkstenen op de Partisans Memorial Cemetery van de stad. Deze staan er ter ere van de Joegoslavische antifascistische verzetsstrijders die in de Tweede Wereldoorlog waren omgekomen.[163]

[155] HRW, 11/01/2024,url
[156] EC, 08/11/2023, p.39, url; EC, 12/10/2022, p.30, url
[157] ECRI, 25/06/2024, url
[158] HRW, 11/01/2024, url
[159] ECRI, 25/06/2024, url
[160] Sarajevo Times, 03/02/2024, url
[161] USDoS, 23/04/2024, pp.27, 44, url
[162] ECRI, 25/06/2024, url
[163] Freedom House, 11/04/2024, url

2.1.3. Wetgeving rond asiel (inclusief toepassing in de praktijk)

Bosnië-Herzegovina is op 1 september 1993 toegetreden tot het Vluchtelingeverdrag (in successie van Joegoslavië). In 2019 zijn er echter berichten over de mogelijke uitlevering van Turkse burgers die er door de Turkse autoriteiten van verdacht worden lid te zijn van de Gülen-beweging. Het gerecht verzet zich tegen de intenties van het ministerie van Justitie om tot deze uitlevering over te gaan.[164]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat echter dat het land wetswijzigingen heeft doorgevoerd die de bescherming tegen *refoulement* verzwakken.[165]

Anno 2021 zijn er in Bosnië-Herzegovina nog steeds 96.421 ontheemde personen uit de tijd van de Balkanoorlogen. Zij krijgen bijstand van de VN-vluchtelingenorganisatie (UNHCR). De overheid promoot hun vrijwillige terugkeer, maar terugkeerders kunnen niettemin met allerlei problemen (geïsoleerde gevallen van agressie, ….) te maken krijgen.[166]

Balkan Insight citeert eind 2022 een studie waarin sprake is van bijna 25.000 zogenoemde pushbacks aan de grenzen van Europa. Als één van de betrokken landen wordt Bosnië-Herzegovina genoemd.[167]

Volgens UNHCR is de behandeling van asielaanvragen in Bosnië-Herzegovina aanzienlijk verbeterd in vergelijking met de afgelopen jaren. Zo is de gemiddelde tijd tussen registratie en beslissing in eerste aanleg in 2023 tot nu toe met een derde gedaald (213 dagen) vergeleken met 2022 (306 dagen), en ruim de helft vergeleken met 2021 (444 dagen).[168] In augustus 2023 was UNHCR op de hoogte van 32 personen die staatloos waren of het risico liepen staatloos te worden. Onder hen bevonden zich Roma (zie ook 3.1.), voormalige vluchtelingen uit Kroatië die in de RS woonden, kinderen van migranten en asielzoekers zonder papieren, personen geboren in het buitenland zonder geboorteregistratie, en personen zonder geboorteakten en burgerschapsregistratie. UNHCR is de autoriteiten blijven helpen om geboorte- en staatsburgerschapsregistraties te vergemakkelijken.[169]

AI schrijft over het asielsysteem in Bosnië-Herzegovina dat de snelheid waarmee asielaanvragen worden afgehandeld aanzienlijk verbeterd is, maar dar het asielsysteem grotendeels ineffectief is gebleven. Een al te restrictieve aanpak bij het beoordelen van claims heeft ertoe geleid dat in de eerste tien maanden van 2023 slechts vier mensen de vluchtelingenstatus gekregen hebben.[170]

2.2. Veiligheidsdiensten

2.2.1. Algemene werking

De beide entiteiten en het district Brčko hebben elk hun eigen politiemacht, vaak met overlappende bevoegdheden. Sinds 2002 bestaat er ook een nationale politie, SIPA. De European Union Police Mission (EUPM), die enige tijd toezicht hield op de lokale politie, heeft haar mandaat beëindigd op 30 juni 2012. De European Union Force (EUFOR) Althea**,** de vredesmacht die momenteel toeziet op de naleving van het Daytonakkoord, helpt wel nog steeds bij het handhaven van een veilige omgeving

[164] IBNA, 01/11/2019, url; Aljazeera, 17/12/2019, url
[165] EC, 19/10/2021, p.39, url
[166] USDoS, 30/03/2021, url
[167] Balkan Insight, 08/12/2022, url
[168] UNHCR, 09/2023, url
[169] USDoS, 23/04/2024, pp.27-28, url
[170] AI, 24/04/2024, url

voor de bevolking van het land.[171] Het mandaat van Althea is op 8 november 2016 verlengd en geldt anno 2023 nog steeds.[172]

De Bertelsmann Stiftung merkt in 2024 op dat ook de NAVO aanwezig blijft in het land. De NAVO-missie is gericht op het vergroten van de democratische controle, transparantie en verantwoordingsplicht binnen de defensie-instellingen van Bosnië-Herzegovina. Deze missie omvat het bestrijden van corruptie en het bevorderen van kernwaarden als democratie, vrijheid en de rechtsstaat, samen met de nadruk op het versterken van de rol van vrouwen in de defensiesector. De NAVO behoudt een veiligheidsmandaat als reservemacht.[173]

De Bertelsmann Stiftung (2020) stelt wel dat de politiekorpsen te lijden hebben onder een hoge graad van institutionele fragmentering en een toegenomen politisering. Er is weinig coördinatie.[174]

In 2022 en 2024 schrijft deze bron opnieuw dat de politiediensten in Bosnië-Herzegovina te lijden hebben onder hoge fragmentatie en een groeiende politisering. In de FBIH (entiteit) zijn de bevoegdheden verdeeld tussen het federale en het kantonale niveau. De samenwerking tussen de korpsen is onvolledig geïnstitutionaliseerd. Er is een zwakke coördinatie tussen de korpsen van alle verschillende bestuursniveaus. In de etnisch gemengde kantons blijven etnisch gescheiden politie-eenheden actief. Bovendien ondergaat de politie op alle niveaus een massieve druk van lokale machtselites die politieke controle op de politie opvoeren en hervormingen tegenhouden. Ze maken hierbij gebruik van de politiehervorming van 2007 die de instellingen op het niveau van de staat verzwakt hebben. Vooral in de RS staat de politie onder grote invloed van de regerende partijen.[175]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat er geen vooruitgang gemaakt is bij de harmonisering van de politiewetgeving op de diverse niveaus. Politieke beïnvloeding blijft een bezorgdheid. Volgens dit rapport moet het professionalisme en de aansprakelijkheid van de politie gevoelig verbeteren.[176] In het *Bosnia and Herzegovina* van de EC (2022, 2023) staat dat de ondoeltreffende samenwerking tussen politie en parketmagistraten al rechtszaken heeft gehinderd.[177] Volgens de EC (2024) moet de politiewetgeving verder worden afgestemd op Europese normen. Politietoezichtmechanismen via onafhankelijke parlementaire raden moeten verder worden versterkt. Gestandaardiseerde selectiecriteria zijn nodig om politieke inmenging te minimaliseren, met name voor topposities bij de politie. De professionaliteit, integriteit en verantwoordingsplicht van veiligheidsdiensten moeten, volgens deze bron, aanzienlijk worden verbeterd.[178]

In de loop van 2018 en 2019 zijn berichten beginnen opduiken waaruit kan blijken dat de autoriteiten van de diverse entiteiten eraan denken om paramilitaire veiligheidsdiensten op te richten.[179] In 2019 is alvast een gendarmerie-eenheid opgericht in de RS.[180] In een uitgebreid rapport van BIRN (2023) is sprake van bezorgdheid over deze nieuw opgerichte gendarmerie-eenheid in de RS en over een pogingen om een reserve-eenheid op te richten met enkel Bosnisch-Servische politieagenten. Er zijn

[171] EUEA, 01/2015, url
[172] European Union force in Bosnia and Herzegovina, s.d., url; UN, 08/11/2016, url; European Union Force in Bosnia and Herzegovina, s.d., url
[173] BTI, 20/03/2024, p.7, url
[174] BTI, 29/04/2020, p.7, url
[175] BTI, 20/03/2024, pp.6-7, url; BTI, 23/02/2022, url
[176] EC, 19/10/2021, p.35, url
[177] EC, 8/11/2023, p.51, url; EC, 12/10/2022, p.40, url
[178] EC, 30/10/2024, p.44, url
[179] Freedom House, 25/06/2020, url
[180] Balkan Insight, 24/09/2019, url

beweringen dat deze agenten betrokken waren bij oorlogsmisdaden gepleegd tijdens de Bosnische oorlog van 1992 tot 1995. In het BIRN-rapport wordt verwezen naar video's die in oktober 2021 zijn opgedoken. In de video's zijn leden van de politie van de RS te zien die deelnemen aan een oefening onder toezicht van minister van Binnenlandse Zaken Dragan Lukac. De video's hebben, volgens BIRN, geleid tot het verspreiden van haat en het verheerlijken van de oorlog. De manier waarop Lukac de speciale eenheid begroet ligt in de lijn van het separatistische discours van Milorad Dodik (zie ook 1.1. en 1.2.).[181]

In april 2022 zijn de salarissen van politieagenten in de FBIH (entiteit) verhoogd.[182] Dit is in januari 2024 opnieuw gebeurd.[183]

Het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport stelt dat de civiele autoriteiten effectieve controle over de veiligheidsdiensten behouden hebben, maar ook dat een gebrek aan duidelijke afscheidingen tussen de zeventien politiediensten in het land soms tot verwarring en overlappende verantwoordelijkheden leidt. Deze bron vermeldt dat leden van de veiligheidsdiensten zich aan misbruiken schuldig gemaakt hebben.[184]

Verder schrijft dit rapport dat de politie doorheen 2019 algemeen gesproken altijd arrestaties uitgevoerd heeft op basis van gerechtelijke bevelen en conform de wettelijke voorschriften.[185] De rol van de politie in de ordehandhaving wordt nauwkeurig bepaald door de wet. In verband hiermee schrijft ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023, 2024) dat de wet willekeurige arrestatie en detentie verbiedt en in het recht van iedere persoon voorziet om de wettigheid van zijn of haar arrestatie of detentie voor de rechtbank aan te vechten. De overheid heeft deze eisen over het algemeen nageleefd. De politie heeft personen doorgaans gearresteerd op basis van rechterlijke bevelen en voldoende bewijs of in overeenstemming met door de wet voorgeschreven regels. De wet verplicht de autoriteiten om gedetineerden onmiddellijk na hun arrestatie op de hoogte te stellen van de aanklachten tegen hen en verplicht de politie om verdachten binnen 24 uur na detentie (72 uur voor beschuldigingen van terrorisme) voor een openbare aanklager te brengen. Gedurende deze periode kan de politie personen vasthouden voor onderzoeksdoeleinden. De openbare aanklager heeft nog eens 24 uur de tijd om de persoon vrij te laten of om een gerechtelijk bevel tot verlenging van de voorlopige hechtenis van de rechtbank te verzoeken. De rechtbank heeft vervolgens 24 uur de tijd om te beslissen welke optie zij zal volgen.[186]

In een rapport van de ngo Civil Rights Defenders (2019) staat geschreven dat mensenrechtenactivisten die bedreigd worden of fysiek zijn aangevallen (zie 3.4.) doorgaans een heel positieve en professionele samenwerking ervaren met de operationele politiediensten. Het is, volgens deze bron, eerder in latere stadia dat het onderzoek en de vervolging van daders niet meer doeltreffend zijn.[187]

Naast hun positieve inschattingen over de effectiviteit van de Bosnische politie bij het garanderen van veiligheid voor alle burgers in de hedendaagse samenleving, geven de bronnen veel aandacht aan een aantal integriteitsproblemen. Volgens de jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapporten stellen waarnemers dat politiecorruptie wijdverspreid is. Toch voorziet de overheid trainingen (en

[181] Balkan Insight, 03/2023, url
[182] Sarajevo Times, 15/04/2022, url
[183] Sarajevo Times, 26/01/2024, url
[184] USDoS, 20/03/2023, p.2, url; USDoS, 11/03/2020, url
[185] USDoS, 11/03/2020, url
[186] USDoS, 23/04/2024, pp.8-9, url; USDoS, 20/03/2023, pp.10,11, url
[187] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.34, url

handleidingen) voor de politie om corruptie en misbruiken tegen te gaan en om het respect voor de mensenrechten te promoten. De handboeken voor de politietrainingen bevatten componenten over anticorruptie. Er zijn bovendien interne onderzoekseenheden bij de politie (zie ook 2.2.2.).[188]

Sporadisch verschijnen in de media berichten over politieagenten die gearresteerd worden voor corruptiefeiten.[189]

Volgens een bericht uit 2020 is het optreden van de politie in geval van (onaangekondigde) protestdemonstraties van activisten niet consistent te noemen. Sommige demonstraties (bijvoorbeeld tegen de coronamaatregelen) worden ongemoeid gelaten terwijl de Justice for David-activisten[190] steeds door de politie aangesproken worden.[191]

Balkan Insight schrijft in juni 2021 dat het parket van Bosnië-Herzegovina uiteindelijk het onderzoek naar de dood van David Dragicevic (en de rol van de politie hierbij) heeft overgenomen omdat het onderzoek van het lokale parket (Banja Luka) nog altijd geen resultaten had opgeleverd.[192] Na de vrijspraak in 2022 van twee leden van de politie door een rechtbank in Banja Luka heeft de vader van David Dragicevic nog twee maanden gekampeerd voor de kantoren van het parket.[193]

In de zomer van 2023 ontstaat ophef over een incident waarbij een Bosniak-jongen in een politiekantoor in de RS ernstig mishandeld zou zijn. Volgens een aantal parlementsleden worden steeds meer teruggekeerde Bosniakken in de RS aangevallen (zie ook 2.1.2.).[194] De hoge vertegenwoordiger heeft de mishandeling veroordeeld en heeft gesteld dat de politie de verplichting heeft en over de capaciteit beschikt om alle incidenten te onderzoeken, te vervolgen en ervoor te zorgen dat deze niet meer voorvallen in de toekomst. Aansluitend heeft hij gesteld dat bedreigingen, provocaties of aanvallen op terugkeerders niet getolereerd worden en dat hij zich hiertoe sterk zal blijven verbinden.[195]

2.2.2. Klachten in verband met de politie

Volgens Pointpulse (2015), een netwerk van zeven burgermaatschappijorganisaties in de westelijke Balkan die politie-integriteit monitoren en beleidswijzigingen in de strijd tegen corruptie voorstellen, hebben alle veiligheidsdiensten in Bosnië-Herzegovina interne controlediensten die verantwoordelijk zijn om klachten van burgers te onderzoeken. Deze interne controleorganen kunnen ook ambtshalve of *ex-officio* een onderzoek starten. Onderzoeken richten zich op het gebruik van excessief geweld, vuurwapens, corruptie, misbruik van politiebevoegdheden. Zo'n onderzoek kan vervolgens leiden tot een disciplinaire procedure. Pointpulse wijst op de Crime-Busters Hotline voor klachten in verband met corruptie. Uiteindelijk kunnen klachten over politieagenten (indien ze vallen onder de Strafwet) leiden

[188] USDoS, 12/04/2022, p.29, url; USDoS, 11/03/2020, p.20, url; USDoS, 30/03/2021, p.23, url USDoS, 20/03/2023, p.2, url
[189] Sarajevo Times, 18/02/2020, url; XINHUANET.com, 15/02/2019, url
[190] In 2018 is de politie van de RS in opspraak gekomen door de dood in onopgehelderde omstandigheden van een jongen (David Dragičević) tijdens de gewelddadige beteugeling van protesten. De vader van de jongen heeft de politie en het politieke establishment ervan beschuldigd een rol gespeeld te hebben bij de dood (veronderstelde moord) en bij het camoufleren van de zaak. Verdere acties voor opheldering zijn verboden en de moeder van David Dragičević is naar Oostenrijk gevlucht. Freedom House, 25/06/2020, url
[191] Civicus, 16/10/2020, url
[192] Balkan Insight, 23/06/2021, url
[193] USDoS, 20/03/2023, p.26, url
[194] Sarajevo Times, 24/08/2023, url
[195] Sarajevo Times, 07/09/2023, url

tot een strafrechtelijke procedure. Pointpulse wijst er wel op dat interne onderzoeken naar het gedrag van politieagenten altijd door mede-agenten gevoerd worden en dat de doeltreffendheid van dit soort mechanismes dus in vraag kan gesteld worden.[196]

Ook anno 2020, 2021 en 2022 zijn binnen alle politiekorpsen nog steeds onderzoeksunits actief voor interne aangelegenheden.[197] Deze eenheden hebben beweringen over wangedrag door de politie onderzocht, administratieve straffen opgelegd en bepaalde gevallen van wangedrag doorverwezen naar het parket. Waarnemers stellen echter dat er sprake blijft van politieke druk om de bestraffingsmechanismes tegen te werken en wijdverspreide straffeloosheid. Er blijven ook berichten verschijnen over corruptie (zie 1.3.) bij de veiligheidsdiensten op het niveau van de federale staat, de entiteiten en de kantons. [198]

Uit een rapport (2021) van het Committee for the Prevention of Torture (CPT) van de Raad van Europa blijkt bovendien dat meldingen over mishandelingen van gedetineerden en gevangenen (zie ook 2.6.) nog steeds door de betrokken politiediensten zelf behandeld worden.[199] En, uit dit rapport blijkt nog dat bijvoorbeeld de Internal Control Unit van de kantonale politie van Sarajevo niet heeft geantwoord op herhaalde vragen van de Ombudsdienst (zie infra) over een bepaalde casus.[200]

Het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) verwijst ook naar dit rapport van de CPT van de Raad van Europa en stelt eveneens dat onderzoeken naar bewering over mishandelingen door de politie niet altijd onmiddellijk, grondig en op onpartijdige wijze onderzocht worden.[201] In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 staat opnieuw dat het de politie zelf is die de behandeling van de klachten superviseert. Volgens dit rapport zijn er maar een paar gevallen van (vermeende) politiebrutaliteit effectief behandeld door de interne onderzoekseenheden.[202]

In het *Bosnia and Herzegovina Report* van de EC staat dat klachten over foltering en mishandeling door de politie nog steeds bij de Ombudsdienst (zie ook 2.5.1.) kunnen neergelegd worden. Ondanks de mogelijkheid om online klacht in te dienen is het aantal klachten bij deze dienst de laatste jaren gedaald. Slechts een paar agenten is uiteindelijk gestraft. In augustus 2023 heeft het parlement de Wet over de Ombudsdienst gewijzigd om deze aan te wijzen als het nationale preventiemechanisme tegen marteling en mishandeling (zie ook 2.5.1.). [203]

Binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken is er ook een Public Complaints Bureau dat onafhankelijk aan het te werk gaat met klachten van burgers over de politie.[204]

[196] Pointpulse, 13/08/2015, url
[197] USDoS, 20/03/2023, p.7, url; USDoS, 12/04/2022, p.29, url; USDoS, 30/03/2021, url
[198] USDoS, 20/03/2023, pp.2,38, url
[199] Euronews, 14/09/2021, url
[200] Euronews, 14/09/2021, url
[201] USDoS, 20/03/2023, p.7, url
[202] USDoS, 23/04/2024, p.6, url
[203] EC, 08/11/2023, p.37, url
[203] OSCE (Polis), s.d., url
[204] OSCE (Polis), s.d., url

2.3. Gerecht

2.3.1. Algemene werking

Het USDoS-mensenrechtenrapport stelt jaarlijks dat de Grondwet van Bosnië-Herzegovina voor iedereen het recht voorziet op een eerlijke hoorzitting (in burgerlijke en in strafzaken). De grondwetteksten van de entiteiten voorzien allen in een onafhankelijk gerecht. In verband met de gerechtelijke procedures schrijft dit rapport dat de gebruikelijke internationale rechten en standaarden voor verdachten voorzien zijn. Strafrechtelijke beklaagden genieten het recht op een vermoeden van onschuld; het recht om snel en gedetailleerd op de hoogte te worden gesteld van de aanklachten tegen hen, indien nodig met gratis vertaling; het recht op een eerlijk en openbaar proces zonder onnodige vertraging; en het recht om bij hun proces aanwezig te zijn. De wet voorziet in het recht op een advocaat op kosten van de overheid als het parket de verdachte van een ernstig misdrijf beschuldigt. Rechtbanken zijn verplicht een advocaat te benoemen als de verdachte doofstom is of wordt vastgehouden of beschuldigd van een misdrijf waarvoor een langdurige gevangenisstraf kan worden uitgesproken. De autoriteiten geven advocaten over het algemeen voldoende tijd en mogelijkheden om de verdediging van hun cliënten voor te bereiden. De wet geeft verdachten het recht om getuigen te confronteren, om een door de rechtbank aangestelde tolk en schriftelijke vertaling van relevante gerechtelijke documenten te hebben in een taal die door de verdachte wordt begrepen, om getuigen en bewijsmateriaal aan te brengen, om niet gedwongen te worden te getuigen of schuld te bekennen; en om tegen vonnissen in beroep te gaan. De autoriteiten hebben, volgens het USDoS, over het algemeen, de meeste van deze rechten, die van toepassing zijn op alle beklaagden, gerespecteerd.[205]

Ook volgens de EC worden de procedurele rechten van beschuldigden, getuigen en slachtoffers in het algemeen gehandhaafd, ook al gebeurt dit niet overal in het land op gelijke manier. Volgens de EC moeten de vier strafrechtwetgevingen (en het afdwingen ervan) verder geharmoniseerd worden. Het land moet nog maatregelen nemen om het recht op een advocaat in politiedetentie beter te verzekeren. De EC ziet dit als een essentieel procedurerecht. De EC beklemtoont dat het uitermate belangrijk is dat de wetten die het recht op een eerlijk proces binnen een redelijke termijn voorschrijven aangenomen worden.[206]

Om de onafhankelijkheid van het gerecht en het parket te garanderen is in 2006 de High Judicial and Prosecutorial Council (HJPC) opgericht. De HJPC is verantwoordelijk voor onder meer de benoemingen van rechters en parketmagistraten. Deze raad heeft een disciplinaire functie die blijvend professionalisme moet verzekeren.[207] Ook de Bertelsmann Stiftung (2024) wijst erop dat de HJPC ook als een tuchtorgaan functioneert dat de professionele normen waarborgt. Verder verzorgt het HJPC opleidingen en brengt het adviezen uit over wet- en regelgeving en andere zaken die verband houden met de rechterlijke macht.[208]

De HJPC heeft intussen al een positieve rol gespeeld in de versterking van de onafhankelijkheid van het rechtssysteem. Zo heeft de raad in 2016 het hoofd van het parket ontslagen omwille van

[205] USDoS, 23/04/2024, pp. 9-10, url USDoS, 20/03/2023, p.9, url
[206] EC, 30/10/2024, p.44, url; EC, 08/11/2023, p.45, url; EC, 06/10/2020, url; EC, 12/10/2022, pp.35-36, url
[207] BTI, 29/04/2020, url
[208] BTI, 20/03/2024, p.13, url

disciplinaire inbreuken.[209] Ook in juli 2021 heeft het HJPC het hoofd van het parket uit haar functie ontheven omwille van professionele redenen.[210]

Het gerecht in Bosnië-Herzegovina is echter georganiseerd in vier systemen: de federale staat, de beide entiteiten en het district Brčko. Elk van deze vier systemen heeft een eigen jurisdictie en eigen interne structuren.[211] Ook de Bertelsmann Stiftung (2024) gaat in op de gefragmenteerde situatie van het gerecht in Bosnië-Herzegovina, met vier afzonderlijke rechtssystemen die telkens nog eens actief zijn op verschillende niveaus (van de staat, de entiteit en het Brčko-district). Op staatsniveau heeft het parket nog jurisdictie over oorlogsmisdaden, corruptie op hoog niveau en georganiseerde misdaad, evenals zaken die verband houden met de federale instellingen.[212]

Volgens het *Nations in Transit Report* van Freedom House (2021) zorgen de vier afzonderlijke gerechtelijke systemen in Bosnië-Herzegovina voor een algemene inefficiëntie.[213] In 2024 staat in dit rapport te lezen dat de complexiteit van het politieke model in Bosnië-Herzegovina weerspiegeld wordt in het rechtssysteem, dat op verschillende administratieve niveaus opereert: nationaal, entiteits- en het zelfbesturende Brčko-district, elk met zijn afzonderlijke rechterlijke macht. Dit, in combinatie met tien kantonnale rechtssystemen in de FBiH (entiteit), heeft geresulteerd in een inefficiënt systeem waarin rechtsgebieden niet duidelijk zijn afgebakend.[214]

In 2022 stelt de Bertelsmann Stiftung dat de grondwettelijke hoven op het nationale niveau en op het niveau van de FBIH (entiteit) nog enigszins controle uitoefenen op de wetgevende en uitvoerende machten, maar dit is veel minder het geval in de RS. Het zich niet voegen naar de rechtsspraak van een Grondwettelijk Hof wordt in Bosnië-Herzegovina nauwelijks vervolgd. [215]

In februari 2022 wordt een wetsvoorstel ingediend om in de RS een aparte HJPC op te richten.[216] Deze oprichting lokt kritiek van TI uit omdat het wettelijke onzekerheid creëert[217], maar in de zomer van 2022 krijgen de eerste conferenties van de HJPC van de RS toch de steun van de OVSE.[218] In april 2023 heeft het parlement van de RS er mee ingestemd dat de RS zich zal terugtrekken uit het Grondwettelijk Hof van Bosnië-Herzegovina. Deze beslissing heeft te maken met een geschil met de internationale gemeenschap over een aantal rechten op eigendom en vastgoed (zie ook 1.1.).[219]

Door de specifieke, gefragmenteerde organisatie wordt de financiering van het gerecht soms problematisch genoemd. Zo is het gerecht van de FBIH gefinancierd door veertien verschillende bronnen, die een weerspiegeling zijn van de administratieve, territoriale organisatie van deze entiteit.[220]

Naast positieve inschattingen over de effectiviteit van het Bosnische gerecht in de hedendaagse samenleving, geven de bronnen ook veel aandacht aan een aantal integriteitsproblemen. Verder wijst Freedom House al meerdere jaren op de hoge druk op het gerecht vanuit de politieke klasse. De

[209] Freedom House, 03/04/2017, url
[210] Balkan Insight, 26/07/2021, url
[211] EC, 29/05/2019, url
[212] BTI, 20/03/2024, p.13, url
[213] Freedom House, 03/03/2021, url
[214] Freedom House, 11/04/2024, url
[215] BTI, 23/02/2022, url
[216] SarajevoTimes, 10/02/2022, url
[217] N1, 08/02/2022, url
[218] OSCE, 08/06/2022, url
[219] RFE/RL, 27/04/2023, url
[220] EWB, 17/03/2022, url

politieke druk op het gerecht komt van de hoogste beleidsmakers komt en stijgt voortdurend.[221] Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021, 2022, 2023) stelt dat figuren uit de politieke klasse en uit de georganiseerde misdaad hun invloed op het gerecht kunnen laten gelden (vooral in corruptiezaken). In deze context slagen de gerechtelijke autoriteiten er soms niet in om hun beslissingen af te dwingen.[222]

In het *Bosnia and Herzegovina Report* van de EC is sprake van persistente en evidente tekenen van een verslechtering die dringende maatregelen vereisen om de integriteit van het gerecht te verhogen en het vertrouwen van de burger in het gerecht terug te winnen.[223] Bosnië-Herzegovina bevindt zich, volgens de EC, tussen een vroege fase van voorbereiding en een zekere mate van voorbereiding op het gebied van de rechterlijke macht. Aanhoudende en duidelijke tekenen van verslechtering blijven, volgens de EC (2024), dringende maatregelen vereisen om de integriteit te versterken en het publieke vertrouwen in de rechterlijke macht te herstellen. Het slechte functioneren van het rechtssysteem ondermijnt de rechten van burgers en de strijd tegen corruptie.[224]

De Bertelsmann Stiftung schrijft in 2024 nog dat er een gerechtelijke achterstand is van 2,1 miljoen civielrechtelijke zaken (waarvan 1,8 miljoen zaken die te maken hebben met rekeningen voor nutsvoorzieningen).[225]

Langdurige rechtszaken, inbeschuldigingstellingen van lage kwaliteit, frequente wissels bij de rechtbanken en lage straffen. Dit zijn volgens een vertegenwoordiger van Transparency International BiH factoren die leiden tot een ineffectieve rechterlijke macht. Dezelfde waarnemer voert aan dat dit komt omdat de wetten voor de gerechtelijke procedures slecht zijn, en omdat rechters, procureurs en met hen de hele rechterlijke macht zich niet eens aan die wetten houden. [226]

Volgens de Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS, 2020) is de dringendste noodzaak om in te grijpen bij de verdere ontwikkeling van het land de opbouw van een functionerende en betrouwbare rechtsstaat.[227]

In juli 2021 schrijft het European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) dat burgers steeds meer de aanwezigheid van een vertegenwoordiger van de IHRO (zie ook 2.5.1.) vragen tijdens hun proces, om zodoende een onpartijdig proces te verzekeren dat binnen de tijdslimieten (zie supra) afloopt. Er blijft immers sprake van klachten over inefficiënt afdwingen van rechtbankbeslissingen, schendingen van de procedures, gedrag in de rechtbanken (schending van het principe van onpartijdigheid…).[228]

Volgens Branko Peric (2022), rechter op het nationale niveau, is er geen redding meer mogelijk voor het gerecht. Het systeem is voorgoed vernietigd. De onafhankelijkheid is teniet gedaan en het gerecht staat onder politieke controle.[229]

[221] Freedom House, 08/06/2021, url; Freedom House, 04/02/2019, url; Freedom House, 03/04/2017, url
[222] USDoS, 20/03/2023, p.2, url; USDoS, 12/04/2022, p.8, url; USDoS, 30/03/2021, p.7, url
[223] EC, 8/11/2023, p.24, url; EC, 19/10/2021, p.4, url
[224] EC, 30/10/2024, p.5, url
[225] BTI, 20/03/2024, p.14, url
[226] Sarajevo Times, 08/12/2023, url
[227] KAS, 06/2020, p.2, url
[228] ENNHRI, 25/01/2022, url
[229] Sarajevo Times, 24/04/2022, url

2.4. Systeem van daadwerkelijke rechtsmiddelen tegen schending van rechten en vrijheden zoals neergelegd in het EVRM, BUPO-verdrag en anti-folterverdrag

2.4.1. Beroepsmogelijkheden

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport kunnen individuen en organisaties steeds een zaak aanspannen bij binnenlandse rechtbanken en daarbij steeds beroep aantekenen (tot op het niveau van het Grondwettelijk Hof en zo nodig ook nog bij het EHRM). Volgens het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) kan iedereen de eventuele onwettelijkheid van zijn of haar arrestatie aanklagen bij het gerecht. [230]

Volgens deze bron heeft het Grondwettelijk Hof al meermaals schendingen van de rechtsgang vastgesteld met name als gevolg van het overschrijden van een redelijke behandelingstermijn (zie ook 2.3.1.) door het gerecht. Nog volgens deze bron heeft het nalaten van de overheid om zich te schikken naar gerechtelijke beslissingen van het Grondwettelijk Hof al meermaals geleid tot klachten bij het EHRM. [231]

In het jaarlijkse *Bosnia and Herzegovina Report* van de EC staat dat het EHRM doorlopend zaken van Bosnië-Herzegovina behandelt. In het *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* van de EC staat dat het EHRM in nog eens negentien zaken heeft geoordeeld dat Bosnië-Herzegovina de rechten uit het EVRM heeft geschonden. Het gaat over zaken die te maken hebben met het recht op een eerlijk proces; de vrijheid van meningsuiting en de bescherming van eigendom.[232] In 2024 is er opnieuw sprake van inbreuken met betrekking tot het recht op een eerlijk proces, de bescherming van eigendom en het algemene verbod op discriminatie. De uitspraken Sejdić en Finci, Zornić, Šlaku, Pilav en Pudarić (Sejdić-Finci jurisprudentie) vereisen nog steeds grondwetswijzigingen om politieke gelijkheid onder alle burgers te waarborgen.[233]

2.4.2. Juridische bijstand in de gewone rechtsgang

Vóór 2016 was de gratis rechtsbijstand voorhanden op entiteits- en kantonnaal niveau. De openbare instellingen die gratis juridische bijstand bieden, waren: het Centrum voor Gratis Rechtsbijstand van de Republika Srpska, het Bureau voor Rechtsbijstand Brcko District, en de Instituten voor Gratis Rechtsbijstand in de kantons Tuzla, Senica Doboj, Odzak, Siroki Brijeg, Sarajevo, Bihac en Gorazde.[234]

Op 27 oktober 2016 is de Wet op de gratis rechtsbijstand aangenomen. De wet voorziet in de oprichting van een dienst voor de voorziening van gratis juridische bijstand binnen het (federale) ministerie van Justitie. Bovendien voorziet de nieuwe wet in de mogelijkheid om gratis juridische

[230] USDoS, 20/03/2023, pp.10,12, url; USDoS, 12/04/2022, p.9, url; USDoS, 13/03/2019, url; USDoS, 30/03/2021, url; HRW, 14/01/2020, url
[231] USDoS, 20/03/2023, p.12, url; USDoS, 12/04/2022, p.9, url; USDoS, 13/03/2019, url; USDoS, 30/03/2021, url; HRW, 14/01/2020, url
[232] EC, 08/11/2023, p.37, url; EC, 12/10/2022, p.28, url
[233] EC, 30/10/2024, p.37, url
[234] AID, 09/2013, p.13, url

bijstand te krijgen via onafhankelijke advocaten. Voortaan heeft elke burger ten allen tijde recht op toegang tot het gerecht, tot informatie over rechten en plichten en hulp bij de formaliteiten hierbij.[235]

De bijstand (via gratis rechtsbijstandscentra) is er onder meer voor het invullen van gerechtelijke formulieren, gerechtelijke aanvragen (klachten, verzoekschriften) en wettelijke vertegenwoordiging voor een rechtbank. De Ombudsdienst (IHRO, zie ook 2.5.1.) kwalificeert de wet als heel belangrijk voor de burgers.[236] In het jaarrapport van de IHRO (2020) wordt evenwel geijverd voor betere organisatie en toegankelijkheid van de gratis juridische bijstand.[237]

In 2024 schrijft de EC dat het recht op rechtsbijstand ongelijkmatig gehandhaafd wordt, ten nadele van de meest kwetsbaren. Het wetgevingskader moet worden voltooid in de FBIK (entiteit) en de kantons Centraal-Bosnië en Herzegovina-Neretva.[238] Deze vaststellingen waren in de jaren 2020, 2021, 2022 en 2023 ook al opgetekend. [239]

Sinds 2020 kunnen slachtoffers van huiselijk geweld (zie ook 3.2.) in de RS gebruik maken van gratis juridische bijstand.[240]

Ook sommige ngo's bieden al vele jaren gratis juridische bijstand. Te vernoemen zijn Vaša Prava en het Helsinki Committee for Human Rights (zie ook 2.4.2.).[241] Voor 2016 werd de gratis rechtsbijstand in civiele zaken zelfs hoofdzakelijk verleend door particulier gefinancierde ngo's, terwijl de rechtsbijstand in strafzaken werd verleend via door de rechtbank aangestelde advocaten. De ngo Vaša Prava was toen al de toonaangevende en grootste aanbieder van gratis rechtsbijstand in het land. Ook sommige reguliere mensenrechtenorganisaties bieden al vele jaren juridische bijstand aan burgers, zoals het Helsinki Comité voor de Mensenrechten in Sarajevo. Verder zijn er al vele jaren verschillende vrouwenrechten-ngo's actief die verschillende soorten juridische steun en hulp bieden aan slachtoffers van huiselijk of andere vormen van gendergerelateerd geweld(zie ook 3.2.4.). [242]

2.5. Bijkomende toegangsmogelijkheden tot bescherming

Naast de wettelijke voorzieningen binnen de gewone rechtsgang zijn er nog andere onafhankelijke instellingen waartoe zowel burgers als ngo's zich kunnen wenden en die eveneens waken over de bescherming van de mensenrechten.

2.5.1. De Ombudsdienst (Institution of Human Rights Ombudsman)

De Institution of Human Rights Ombudsman for Bosnia and Herzegovina (IHRO) is de voornaamste mensenrechteninstelling van Bosnia-Herzegovina. Het instituut bestaat uit drie ombudspersonen (i.e. een Servische, Kroatische en Bosniak). Op de website van het European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) staat dat de IHRO de bescherming van de rechten van individuele burgers en van rechtspersonen verzekert in overeenstemming met de Grondwet en alle onderschreven, internationale mensenrechteninstrumenten. De dienst behandelt klachten in verband met

[235] Sarajevo Times, 20/11/2016, url
[236] Ombudsman of Bosnia and Herzegovina, 03/2017, url
[237] IHRO, 03/2021, p.64, url
[238] EC, 30/10/2024, p.44, url
[239] EC, 08/11/2023, p.46, url; EC, 12/10/2022, p.36, url; EC, 19/10/2021, p.32, url EC, 06/10/2020, p.33, url
[240] CSSP, 13/07/2020, url
[241] HRW, 13/01/2021, url
[242] AID, 09/2013, pp.5,13, url

mensenrechtenschendingen (of –tekorten) die begaan zijn door de nationale autoriteiten, de entiteiten of door het district Brčko. In geval van een vastgestelde mensenrechtenschending kan de Ombudsdienst een aanbeveling voor de bevoegde autoriteiten opmaken.[243]

De IHRO heeft de bevoegdheid om voor individuele burgers vermeende schendingen van de mensenrechtenwetgeving te onderzoeken en om niet-bindende aanbevelingen te verstrekken aan de overheid ter remediëring.[244]

De IHRO heeft nog bijkomende mandaten die in overeenstemming zijn met de antidiscriminatiewet en de wet over de vrijheid van informatie.[245] Verder staat op de website dat de Ombudsman kantoren heeft in de volgende steden: Banja Luka (hoofdkantoor), Sarajevo, Mostar, district Brčko (regionale kantoren) en Livno (veldkantoor).[246]

De IHRO beschikt eveneens over een afdeling voor de bescherming van politieke en burgerrechten. Deze afdeling heeft tot taak het doorlichten van de toepassingen van de wetgeving en haar overeenstemming met de internationale standaarden, het bewust maken van de bevolking van het belang om de mensenrechten te respecteren en het streven naar een betere status voor organisaties die zich inzetten voor de mensenrechten en het democratiseren van de civiele maatschappij. Ingediende klachten bij het instituut hebben vooral betrekking op de buitensporig lange duur van gerechtelijke procedures, de niet-efficiënte uitvoering van rechterlijke beslissingen, juridische onzekerheid, het gebrek aan consistentie van de rechtspraak en het niet uitvoeren van rechterlijke beslissingen en het gebrek aan vertrouwen van burgers in de rechtbanken. De IHRO heeft de voorbije jaren rapporten gemaakt voor de VN en voor het nationale parlement van Bosnië-Herzegovina over de status van de mensenrechten in het land en over de uitvoering van de antidiscriminatiewetgeving. Verscheidene aanbevelingen, zoals deze over de rechterlijke macht, discriminatie en de toegang tot informatie, zijn niet opgevolgd. Dit is vooral te wijten aan de beperkte mogelijkheid om deze aanbevelingen af te dwingen en wegens een gebrek aan politieke steun.[247]

In de loop van 2020 heeft de Ombudsdienst de banden met nationale en internationale organisaties en instellingen verder verbeterd. Het gaat hierbij over duurzame werkrelaties met burgermaatschappijorganisaties zoals Save the Children en MFS EMMAUS[248]; instellingen zoals de OVSE en de Raad van Europa en regionale netwerken zoals de Global Alliance of National Human Rights Institutions (GANHRI) en de ENNHRI.[249]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat de dienst in 2020 2.716 klachten heeft ontvangen, waarvan 288 klachten in verband met discriminatie.[250] In 2021 heeft de Ombudsdienst 2.946 klachten ontvangen. Verder heeft de dienst 315 aanbevelingen uitgevaardigd waarvan er 198 helemaal zijn geïmplementeerd. Hoewel hij over de bevoegdheden beschikt is de

[243] ENNHRI, s.d., url
[244] USDoS, 20/03/2023, p.34, url
[245] ENNHRI, s.d., url
[246] ENNHRI, s.d., url
[247] IHRO, 03/2019, url
[248] Association HO International forum of solidarity-Emmaus (IFS-EMMAUS) is a local NGO established in 1999 with the aim of providing assistance to vulnerable population groups. IFS numbers 260 employees, 50 active volunteers and a network of offices in Doboj lstok, Sarajevo, Srebrenica and Zvornik. It represents one of the biggest auto sufficient NGOs in the country. IFS-EMMAUS, s.d., url .
[249] ENNHRI, 25/01/2022, url
[250] EC, 19/10/2021, url

dienst niet tussenbeide gekomen in administratieve of gerechtelijke procedures.[251] Volgens de EC (2024) moet de Ombudsdienst proactiever optreden en moet zijn onafhankelijkheid worden versterkt. Slechts de helft van zijn aanbevelingen wordt effectief nageleefd.[252]

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) staat echter dat de aanbevelingen van de dienst van de ombudsman voor het grootste deel niet geïmplementeerd worden en dat het mandaat van de IHRO voor het brede publiek onduidelijk blijft.[253]

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) staat te lezen dat de organisatie niet genoeg middelen heeft om doeltreffend te functioneren. Verder citeert deze bron de OVSE die stelt dat het consensusprincipe onder de drie ombudspersonen een obstakel vormt om gevoelige mensenrechtenproblemen aan te pakken.[254]

Bosnië-Herzegovina heeft in 2022 opnieuw geen instelling aangeduid als Nationaal Preventiemechanisme tegen foltering van gedetineerden en gevangenen, zoals voorgeschreven in het Optionele Protocol bij de VN-Conventie tegen foltering. De Wet over de Ombudsdienst werd immers opnieuw niet aangepast in deze zin.[255]

In augustus 2023 heeft het parlement de Wet over de Ombudsdienst gewijzigd om deze aan te wijzen als het nationale preventie mechanisme tegen marteling en mishandeling, in overeenstemming met het Facultatief Protocol bij het VN-Verdrag tegen foltering. Sindsdien functioneert de Ombudsdienst als Nationaal Preventiemechanisme tegen foltering en mishandeling. De wetswijziging voorziet ook in een verbeterde financiële onafhankelijkheid.[256]

Het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 schrijft dat de wetswijziging wel de capaciteit en de financiële onafhankelijkheid van de instelling versterkt heeft, maar dat de IHRO, geleid door een Bosniër, een Kroaat en een Serviër, in 2023 opnieuw gemeld heeft dat hij niet over de middelen beschikt om effectief te kunnen functioneren.[257]

2.5.2. Het ministerie voor Mensenrechten en Vluchtelingen (MHRR)

Naast de IHRO is er nog het ministerie voor Mensenrechten en Vluchtelingen (MHRR) als een belangrijk instituut dat burgers tegen discriminatie beschermt. Deze instelling behandelt geen concrete, individuele gevallen, maar focust eerder op de algemene beleidslijnen en trends die verband houden met de antidiscriminatiewet (monitoring, implementering). Deze instelling houdt data bij en publiceert strategische documenten en beleidsnota's in verband met het antidiscriminatiebeleid.[258]

In 2019 heeft dit ministerie klachten van Roma in ontvangst genomen in verband met hun toegang tot sociale bijstand en huisvesting (zie ook 3.1.).[259]

[251] USDoS, 12/04/2022, pp.28-29, url
[252] EC, 30/10/2024, p.37, url
[253] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.30, url
[254] USDoS, 20/03/2023, p.43, url
[255] USDoS, 20/03/2023, p.7, url
[256] EC, 30/10/2024, p.22, url; Sarajevo Times, 12/09/2023, url; USDoS, 23/04/2024, p.6, url; OSCE (Polis), s.d., url; EC, 19/10/2021, url; EC, 08/11/2023, p.37, url
[257] USDoS, 23/04/2024, p.37, url
[258] OSCE, 19/03/2019, url
[259] EC, 06/10/2020, url

Een rapport van de ngo Civil Rights Defenders noemt, naast het EHRM, nog de IHRO (zie ook 2.5.1.), het MHRR en een aantal parlementaire comités als de belangrijkste binnenlandse mechanismes voor de bescherming van de mensenrechten.[260] In het rapport worden, behalve het Grondwettelijk Hof, bovendien nog een aantal andere overheidsagentschappen en –raden opgesomd. Hun rol is om de bescherming van de mensenrechten verder te promoten en te beschermen: de Council for Children, de Agency for Gender Equality en twee Gender Centres (RS en FBIH), het Committee on Roma, de Council for Disabled Persons, en de Commission on Relations with Religious Communities. Er zijn National Minority Councils opgericht binnen het parlement van de entiteit FBIH. Ze verlenen advies aan het parlement van de entiteit en steun aan de interreligieuze dialoogstructuren. [261]

Er is een gezamenlijke commissie voor mensenrechten (op het federale niveau) die in de periode juni-december 2020 vijf keer samengekomen is. Deze commissie is zowel bij activiteiten van de overheid als van ngo's betrokken.[262] In de periode september-december 2022 is de commissie twaalf keer bijeengekomen maar ze is er, volgens het USDoS-mensenrechtenrapport, niet in geslaagd om op een zinvolle manier belangrijke mensenrechtenproblemen aan te pakken.[263]

2.5.3. Ngo's en internationale organisaties

De EC wijst erop dat een daadkrachtige burgermaatschappij een cruciale component is van elk democratisch systeem en dat die dan ook aldus erkend en behandeld zou moeten worden door de overheidsinstellingen.[264]

Zo zijn in Bosnië-Herzegovina talloze ngo's actief. Zij spelen een belangrijke rol niet alleen op vlak van humanitaire hulp, maar ook als verdediger van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen bij de autoriteiten en het aanmoedigen tot participatie in de bestuursorganen. Te vernoemen zijn Vaša Prava en het Helsinki Committee for Human Rights. Beide zorgen eveneens voor gratis rechtsbijstand (zie ook 2.4.2.).[265]

Volgens de EC is de wetgeving over de vrijheid van vereniging in Bosnië-Herzegovina in lijn met internationale standaarden en wordt ze algemeen gesproken gerespecteerd. Maar, in dit rapport staat ook dat mensenrechtenactivisten geconfronteerd zijn met bedreigingen, verbale agressie en fysieke aanvallen (zie 3.4.).[266] In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat het wettelijke en regelgevende kader voor de burgermaatschappij algemeen gesproken in lijn is met het EU-acquis. De vrijheid van samenkomen is wel beperkt in de RS waar activisten voor de campagne van Justice for David (zie ook 2.2.1.) te maken hebben gekregen met intimidatie, boetes en gerechtelijke vervolging.[267] Volgens de EC (2022) is er geen vooruitgang gemaakt op het gebied van het creëren van een positieve omgeving voor burgermaatschappijorganisaties. Er is bijvoorbeeld nog altijd geen kader voor de transparante financiering van burgermaatschappijorganisaties. [268]

Toch staat in het *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* ook vermeld dat gewone organisaties kunnen blijven opkomen voor beleidswijzigingen en dat ze, in plaats van de openbare autoriteiten, diensten

[260] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.30, url
[261] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.30,url
[262] USDoS, 30/03/2021, url
[263] USDoS, 20/03/2023, p.44, url
[264] EC, 8/11/2023, p.19, url
[265] Association for Democratic Initiatives, 09/2013, p.13, url
[266] EC, 06/10/2020, pp.10-11, url
[267] EC, 19/10/2021, pp.10-11, url
[268] EC, 08/11/2023, p.19, url

blijven leveren aan de burger. Activisten die opkomen voor zaken die gevoelig liggen (corruptie, vrouwenrechten, rechten van LGBTI, migranten, het milieu) kunnen, nog steeds volgens de EC, geconfronteerd worden met bedreigingen, gescheld en fysieke aanvallen.[269] In 2023 schrijft de EC dat de ruimte voor het maatschappelijk middenveld vooral in de RS bedreigd wordt als gevolg van aanhoudende aanvallen door de politieke leiders, die al hebben geleid tot gevallen van fysiek geweld, zoals in maart 2023 in Banja Luka. De RS heeft in juli 2023 opnieuw strafrechtelijke sancties wegens smaad ingevoerd.[270] Maatschappelijke organisaties opereren anno 2024 in een beperkte omgeving, met name in de RS. De vrijheid van vergadering blijft beperkt en het maatschappelijk middenveld wordt aangevallen, met name in de RS.[271]

De Bertelsmann Stiftung wijst erop dat, hoewel er geen duidelijk bewijs is van politieke inmenging bij het verlenen van toestemming voor verenigingen, het registratieproces langdurig en omslachtig is. Op staatsniveau geregistreerde ngo's hebben te maken met zware verplichtingen, omdat zij onderworpen zijn aan de arbeidswetgeving van de staat, die ngo's in wezen gelijkstelt met staatsinstellingen. Onafhankelijke groepen, vooral in de RS, hebben te maken gehad met politieke intimidatie en kritiek in aan de overheid gelieerde media. Sinds 2014 heeft de RS-wet inzake openbare vrede en orde het internet opgenomen in de definitie van openbare ruimte, wat de vrijheid van vergadering belemmert. Ondanks binnenlandse en internationale kritiek blijft deze wet van kracht.[272]

De Bertelsmann Stiftung wijst er nog op dat er illiberale en anti-hervormingselementen binnen het maatschappelijk middenveld actief zijn, gefinancierd door overheidsbronnen, met name verenigingen van oorlogsveteranen. Het landschap van het maatschappelijk middenveld bestaat wel nog steeds voornamelijk uit organisaties die diensten verlenen aan burgers, en die vaak tussenbeide komen om de gaten op te vullen die de disfunctionele staat heeft achtergelaten.[273]

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) is er een verscheidenheid aan ngo's die zonder overheidsrestricties werken en die mensenrechtensituaties onderzoeken en erover publiceren. Tegelijk is in dit rapport sprake van overheidsdruk, bedreigingen en aanvallen op burgermaatschappijactivisten die werken op gevoelige onderwerpen zoals de strijd tegen corruptie.[274] In 2023 voegt deze bron hier nog aan toe dat overheidsfunctionarissen zelden coöperatief zijn en zelden reageren op standpunten van ngo's. De Raad van ministers heeft ngo's grotendeels uitgesloten van politiek belangrijke of gevoelige beslissingen of van overleg over wetgeving die ter goedkeuring is voorgesteld. In 2023 schrijft het USDoS dat burgermaatschappijorganisaties die zich bezighouden met zeer gevoelige kwesties, zoals misdaden in de context van de Bosnische oorlog en de bestrijding van corruptie, te maken kunnen krijgen met bedreigingen en verbaal geweld. Zo'n bedreigingen gebeuren vaak via de sociale media of via graffiti op de kantoren van ngo's. Autoriteiten hebben dergelijke bedreigingen zelden met succes onderzocht. Ngo's die kritisch staan tegenover de regering krijgen geen kans op overheidsfinanciering, vooral in de RS, waar ngo's onderworpen worden aan politieke druk, chantage en intimidatie. Ngo's kunnen in Bosnië-Herzegovina verplicht worden ontbonden als zij de wet overtreden. Toch schrijft het USDoS (2023) ook dat ambtenaren de activiteiten van ngo's niet proberen te beperken, noch in de FBIH (entiteit), noch in de RS. [275]

[269] EC, 12/10/2022, p.12, url
[270] EC, 08/11/2023, p.19, url
[271] EC, 30/10/2024, pp.4,7, url
[272] BTI, 20/03/2024, p.11, url
[273] BTI, 20/03/2024, p. 31, url
[274] USDoS, 30/03/2021, url
[275] USDoS, 20/03/2023, pp.41,42 url

In het USDoS mensenrechtenrapport over 2024 staat dat verschillende ngo's in de RS geen medewerking krijgen van lokale autoriteiten.[276] Nog in de RS hebben organisaties en individuen die publiekelijk kritiek hebben geuit op de Russische invasie in Oekraïne vaak bedreigingen gekregen en zijn ze openlijk bekritiseerd door regeringsfunctionarissen vanwege hun werk en kritiek op het pro-Russische beleid van de RS-regering. Een leider van een ngo uit Bijeljina heeft verklaard dat dergelijke vijandigheid geleid heeft tot een verlies aan financiering en de daaropvolgende sluiting van enkele kleinere ngo's, waardoor de mogelijkheden voor activisten om zich te organiseren en samen te komen verminderd zijn. De autoriteiten van de RS hebben dergelijke gevallen niet onderzocht of vervolgd, de daders werden niet bestraft en de praktijken zijn niet veroordeeld.[277]

Freedom House (2020) noemt de ngo-sector in Bosnië-Herzegovina robuust maar wijst er ook op dat de organisaties afhankelijk zijn van overheidssubsidies en soms onderworpen worden aan speciale inspecties van de belastingdiensten. Vooral in de RS voert de overheid soms druk uit op ngo's.[278] Volgens Freedom House (geciteerd in EWB, 2022) is de sector van de burgermaatschappij wel zwakker geworden omdat ze vervreemd raakt van het publiek en steeds meer vatbaar is voor binnenlandse, politieke actoren.[279]

In het licht van de algemene observaties in verband met alle democratische processen die in dit rapport beschreven worden, is de aanwezigheid van de OVSE op het terrein in Bosnië-Herzegovina van groot belang. De organisatie blijft er immers onverminderd actief bij het ondersteunen van al deze processen, de veiligheid en de stabiliteit. De belangrijkste verantwoordelijkheid van de OVSE in het land is steunverlening bij de versterking van de democratische instellingen, goed bestuur, de beginselen van de mensenrechten en de ontwikkeling van een multinationale en multi-etnische democratische staat.[280]

In oktober 2023 meldt Balkan Insight dat de regering van de RS van plan is een wetsvoorstel voor te bereiden dat non-profitorganisaties zou verbieden deel te nemen aan politieke activiteiten, hun inschrijving in een speciaal register verplicht te stellen en hen aan meer juridisch toezicht te onderwerpen. De plannen van president Milorad Dodik, zouden de regering toelaten om groeperingen en ngo's te identificeren als buitenlandse agenten. De EU is van oordeel dat dit wetsvoorstel (ook Wet op de buitenlandse agenten genoemd) haar principes met de voeten treedt. De Commissie van Venetië en de OVSE zijn van oordeel dat het wetsvoorstel het recht op vereniging en de meningsuiting bedreigt voor de burgermaatschappij en de mediaorganisaties.[281]

In het *Nations in transit* rapport van Freedom House (2024) staat dat het RS-parlement in september 2023 dit wetsontwerp goedgekeurd heeft, waarbij het de protesten van de burgermaatschappij en internationale waarnemers genegeerd heeft. In een ironisch antwoord hebben ze voorgesteld dat de wet ook de overheidsinstellingen voortaan zou beschouwen als zogezegde buitenlandse agenten aangezien zij ook geld uit het buitenland ontvangen. Er is in dit rapport sprake van een snelle achteruitgang van de burgerlijke vrijheden.[282]

[276] USDoS, 23/04/2024, pp.34-35, url
[277] USDoS, 23/04/2024, p.23, url
[278] Freedom House, 25/06/2020, url; Freedom House, 03/03/2021, url
[279] EWB, 20/04/2022, url
[280] OSCE, s.d., url
[281] HRW, 11/01/2024, url; Balkan Insight, 24/10/2023, url
[282] Freedom House, 11/04/2024, url

2.6. Detentieomstandigheden

In een rapport (2021) meldt het CPT dat het talloze meldingen heeft ontvangen van (beweerde) gevallen van fysieke en psychologische mishandeling door ordehandhavers in de FBIH (entiteit) en (in minder mate dan vroeger) in de RS. Volgens het rapport gaat het over ernstige mishandelingen, die als foltering kunnen ingeschat worden, met het doel verdachten tot bekentenissen te dwingen.[283] In haar rapport uit 2021 heeft het CPT gesteld dat de omstandigheden in verschillende politiedetentiecentra onaanvaardbaar zijn, waarbij vooral is verwezen naar omstandigheden omtrent daglicht, ventilatie, verwarming en bedden. Gezondheidszorg is een van de belangrijkste klachten van gevangenen.[284]

Het USDoS schrijft jaarlijks dat de wet marteling en andere wrede, onmenselijke of onterende behandeling of bestraffing, en ander daarmee verband houdend misbruik verbiedt. Deze bron stelt dat er geen officiële berichten zijn dat gezagsdragers van de overheid zo'n daden hebben gesteld maar dat er ook geen concrete aanwijzingen zijn dat leden van het veiligheidspersoneel een einde hebben gemaakt aan de praktijk van het ernstig mishandelen van gevangenen en gevangenen waarover in voorgaande jaren al is gerapporteerd. [285]

In 2021 schrijft deze bron dat zowel in de FBIH (entiteit) als in de RS grote fondsen besteed zijn aan de uitbreiding van de gevangeniscapaciteit. Concreet worden de gevangenissen van Zenica, Orasje, Igman, Trebinje, Bijeljina, Istocno Sarajevo en Banja Luka genoemd.[286]

In 2023 wijst deze bron erop dat de overheid onafhankelijke mensenrechtenwaarnemers en vertegenwoordigers van de internationale gemeenschap wijdverspreide en ongehinderde toegang heeft toegestaan tot detentiecentra en gevangenen. Het Internationale Comité van het Rode Kruis, het CPT, de IHRO en ngo's hebben toegang verkregen tot gevangenissen en detentiefaciliteiten onder de jurisdictie van de ministeries van Justitie, zowel op staats- als op entiteitsniveau. In 2021 heeft het IHRO 91 klachten ontvangen van gedetineerden.[287]

In de *Bosnia and Herzegovina Opinion 2019* van de EC wordt eveneens geschreven over verbeteringen in de detentieomstandigheden met positieve effecten op de leefomstandigheden van gedetineerden.[288] Ook volgens het *Bosnia and Herzegovina 2020 Report* van de EC worden meldingen over mishandeling van gevangenen in gevangenissen en detentiefaciliteiten maar traag behandeld en worden er slechts weinig agenten gestraft.[289] Het *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* van de EC schrijft dat verdachten in politiekantoren en detentiestructuren een ernstig risico lopen op mishandeling. Slechts weinig agenten worden hiervoor gestraft.[290] In 2023 schrijft de EC dat het aanhoudende gebrek aan een landelijke strategie voor het gevangenissysteem en het ontbreken van vooruitgang bij het verbeteren van de detentieomstandigheden zorgwekkend is.[291]

[283] CoE, 14/09/2021, url
[284] USDoS, 20/03/2023, p.8, url
[285] USDoS, 23/04/2024, p.5, url; USDoS, 20/03/2023, p.6, url; USDoS, 30/03/2021, p.3, url
[286] USDoS, 30/03/2021, p.5, url
[287] USDoS, 20/03/2023, p.7, url
[288] EC, 29/05/2019, url
[289] EC, 06/10/2020, p.26, url
[290] EC, 12/10/2022, p.29, url
[291] EC, 08/11/2023, p.38, url

3. Specifieke situaties

3.1. Roma

3.1.1. Positie in de maatschappij

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport leven in Bosnië-Herzegovina veel meer Roma dan het officiële aantal (12.583) dat blijkt uit de officiële volkstelling uit 2013. Volgens schattingen van Roma-activisten en van de Raad van Europa zijn het er méér dan 40.000.[292]

De werkloosheid bij Roma bedraagt, volgens USDoS (2021) 95 %, en een groot deel van de Roma leeft zonder water en elektriciteit in openlijk gesegregeerde stadsdelen.[293] Volgens deze bron zijn het vooral de Romavrouwen die het kwetsbaarst blijven en die de meeste discriminatie ondervinden in het hele land. In dit rapport is sprake van discriminatie van Roma bij de toegang tot gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en tewerkstelling. [294]

In het USDoS-mensenrechtenrapport van 2023 staat opnieuw dat leden van gemarginaliseerde gemeenschappen, en in het bijzonder de Romavrouwen, te maken krijgen met ongelijkheid bij de toegang tot informatie over en diensten van de gezondheidszorg. Veel Romavrouwen zijn bij voorbeeld niet ingeschreven in de openbare ziekteverzekering omdat ze niet in staat zijn om zich in regel te stellen met de vereisten voor domiciliëring. Registratieproblemen, armoede en maatschappelijke marginalisering verhinderen hen de toegang tot de gezondheidszorg.[295]

Nog volgens het USDoS (2023) ervaren Roma discriminatie op het gebied van huisvesting, gezondheidszorg, onderwijs en jobmogelijkheden. Bijna 95 % van de Roma is werkloos. Een groot deel van de Roma heeft geen huis en leeft zonder water en elektriciteit. Ongeveer drie vierde van de Roma leeft in gesegregeerde buurten met een zeer beperkte basisinfrastructuur.[296]

Nog steeds volgens het USDoS-mensenrechtenrapport zijn er Romagemeenschappen waar meisjes tussen twaalf en veertien jaar oud uitgehuwelijkt worden, een fenomeen dat in stijgende lijn gaat.[297] Er is sprake van een (beperkt) aantal Roma dat het risico loopt om staatloos te worden.[298] En er zijn berichten dat individuen en georganiseerde misdaadgroeperingen mannen, vrouwen en kinderen verhandeld hebben om te bedelen en om (verplicht) tewerk te stellen.[299]

In 2024 herhaalt deze bron bovenstaande observaties. Bijna 80 % van de Roma is werkloos gebleven. Vertegenwoordigers van ngo's uit de gemeenschap melden dat Roma in de kleuterleeftijd vaak benadeeld worden, met obstakels bij het schoolregistratieproces, waaronder een onevenredig hoog aantal Roma-kinderen dat werd geprofileerd als kinderen met speciale noden. Vertegenwoordigers van de Roma wijzen in dit rapport op het gebrek aan goede wil binnen de instellingen om het probleem

[292] USDoS, 30/03/2021, p.35, url; USDoS, 20/03/2023, pp.49-50, url
[293] USDoS, 30/03/2021, p.35, url
[294] USDoS, 30/03/2021, p.35, url
[295] USDoS, 20/03/2023, p.47, url
[296] USDoS, 20/03/2023, p.50, url
[297] USDoS, 20/03/2023, p.55, url
[298] USDoS, 20/03/2023, p.34, url
[299] USDoS, 20/03/2023, p.68, url

van de integratie van de Roma serieuzer aan te pakken, de beperkte toewijzing van middelen voor de behoeften van de Roma, en het gebrek aan uitvoering van de Roma-actieplannen (zie 3.1.2.). [300]

Ook in het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat de sociale inclusie van Roma nog steeds hinder ondervindt. De 58.000 Roma zijn nog steeds de kwetsbaarste en meest benadeelde minderheid. Ze hebben te kampen met vooroordelen en Romafobie. Vooral Romavrouwen worden geconfronteerd met meervoudige vormen van discriminatie.[301] In 2022 schrijft de EC dat de rechten van Romavrouwen geschonden worden in situaties van huiselijk geweld, vroege huwelijken, mensenhandel en uitbuiting. [302] In het EC rapport van 2022 en 2024 staat nog dat discriminatie, vooral op het gebied van tewerkstelling alomtegenwoordig blijft. Er blijft veel schooluitval. Ongeveer twee derden van de Roma heeft toegang tot de gezondheidszorg.[303]

Dit wordt in 2023 en 2024 door de EC herhaald. Volgens deze bron worden Roma met meervoudige vormen van discriminatie geconfronteerd, vooral dan vrouwen en meisjes. Toegang tot de gezondheidszorg is voor Roma enkel mogelijk wanneer ze ook geregistreerd zijn bij de administraties van de tewerkstelling of het onderwijs, waardoor veel Roma geen toegang hebben.[304] Volgens deze bron ondervinden Romavrouwen, en vrouwen in plattelandsgebieden extra obstakels bij het verkrijgen van toegang tot diensten en het uit de weg gaan van geweld. Ze worden met extra discriminatie geconfronteerd.[305]

In een rapport van ECRI (2024) staat dat er volgens officiële schattingen tussen de 25.000 en 50.000 Roma in Bosnië-Herzegovina leven. Zij worden erkend als de meest verwaarloosde en meest kwetsbare nationale minderheid in het land. De omstandigheden waarin veel Romafamilies in Bosnië-Herzegovina leven zijn gekenmerkt als een toestand van chronische, multidimensionale armoede. Het MHRR (zie ook 2.5.2.), het IHRO (zie ook 2.5.1.), en andere nationale en internationale organisaties, hebben onderzoek uitgevoerd dat bevestigt dat de sociaaleconomische positie van de Roma nog steeds moeilijk is, voornamelijk als gevolg van een hoog werkloosheidspercentage, een lage inschrijving van Romakinderen op scholen en een laag onderwijsniveau onder volwassenen, slechte huisvesting en infrastructuur, evenals slechte toegang tot gezondheidszorg en sociale diensten. De kloof tussen de Roma en de meerderheid van de bevolking in deze gebieden is zeer opvallend, en Romavrouwen bevinden zich in een bijzonder moeilijke situatie.[306]

Nog volgens dit rapport (2024) zijn er momenteel 175 Romagezondheidsbemiddelaars, die – volgens alle gesprekspartners die de ECRI-delegatie tijdens een bezoek heeft ontmoet – zeer goede en nuttige diensten verlenen. In het kader van het huidige Roma-actieplan (zie ook 3.1.2.) wordt via de entiteiten en kantons ongeveer 1,54 miljoen euro, uitgegeven aan gezondheidszorg. Romagezondheidsbemiddelaars zijn in de eerste plaats betrokken bij allerhande sensibiliseringsactiviteiten en het faciliteren van betere contacten tussen gezondheidsinstellingen en gemeenschappen, maar ze helpen ook bij het verkrijgen van gezondheidskaarten of bij het identificeren van gezondheidsproblemen in gemeenschappen.[307]

[300] USDoS, 23/04/2024, pp.46-47, url
[301] EC, 19/10/2021, url
[302] EC, 12/10/2022, p.36, url
[303] EC, 30/10/2024, p.44, url; EC, 12/10/2022, p.36, url
[304] EC, 08/11/2023, pp.44, 46, 96, url
[305] EC, 30/10/2024, pp.41-42, url
[306] ECRI, 25/06/2024, url
[307] ECRI, 25/06/2024, url

Nog steeds volgens ECRI (2024) wordt aangenomen dat de meeste Roma nu toegang hebben tot een openbare ziektekostenverzekering. De Romagezondheidsbemiddelaars hebben bewezen een belangrijke schakel te zijn tussen Romafamilies, Romaverenigingen en lokale instellingen. Sommige lokale autoriteiten hebben overwogen Romabemiddelaars in te zetten bij lokale openbare instellingen, maar dit is nog niet gebeurd. ECRI moedigt aan om de inzet van Romabemiddelaars duurzamer te maken en te integreren in lokale instellingen. Een specifiek probleem dat door Roma-ngo's onder de aandacht van de ECRI is gebracht, is het feit dat veel Romavrouwen al lange tijd geen gespecialiseerde arts op het gebied van reproductieve gezondheid hebben gezien. ECRI nodigt de autoriteiten uit om de situatie van de toegang van Romavrouwen tot reproductieve gezondheidszorg te beoordelen, tekortkomingen te identificeren en passende actie te ondernemen.[308]

3.1.2. Wetgeving, strategieën, actieplannen

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie 2.1.) hebben wetgever en autoriteiten nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van Roma:

Zo beschikt Bosnië-Herzegovina over een uitgewerkt wettelijk kader voor de bescherming van de minderheden. In het jaarrapport van de Ombudsdienst wordt, in verband hiermee, specifiek gewezen op het belang van de Wet op de bescherming van de leden van de nationale minderheden. Ook het wettelijk kader van de Conventie voor de bescherming van nationale minderheden van de Raad van Europa is in Bosnië-Herzegovina rechtsreeks toepasbaar als een integraal deel op zowel nationaal en entiteitenniveau.[309]

Bovendien heeft land in 2019 de Verklaring van Poznan (een verbintenis uit juli 2019 van de Balkanlanden over de integratie van Roma) onderschreven.[310] Op federaal- en entiteitsniveau zijn er nationale minderheidsraden (Roma Comités) die op regelmatige basis samenkomen, ook al beschikken deze organen niet over de nodige middelen en politieke invloed op het reële beleidsniveau.[311]

Om de integratie van Roma in de samenleving te verbeteren worden in Bosnië-Herzegovina vanuit de diverse overheden al vele jaren actieplannen aangenomen die erop gericht zijn de kansen op de arbeidsmarkt en de toegang tot gezondheidszorg, het onderwijs en de huisvesting te verbeteren (bijvoorbeeld de Roma Strategie de actieplannen voor de periodes 2017-2020; 2018-2022 en 2021-2025). Maar bronnen zoals AI, USDoS en de EC maken hierbij de kanttekening dat de nodige fondsen voor de beoogde implementering ervan ontbreken.[312]

ECRI (2024) schrijft over de strategieën en actieplannen dat ze de sociaaleconomische status van de Roma in het land proberen te verbeteren. De doelstellingen zijn gericht op de terreinen onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg, sociale huisvesting en doeltreffende anti-discriminatiemaatregelen. De strategieën identificeren concrete initiatieven met het oog op de integratie en inclusie van de Roma. De implementatie van de strategieën wordt gepland en uitgevoerd

[308] ECRI, 25/06/2024, url
[309] IHRO, 03/2021, pp.200-201, url
[310] EC, 06/10/2020, url
[311] USDoS, 30/03/2021, p.35, url; AI, 22/02/2018, url; EC, 17/04/2018, p.21, url; EC, 17/04/2018, p.21, url
[312] EC, 8/11/2023, p.46, url; AI, 22/02/2018, url; EC, 17/04/2018, p.21, url; USDoS, 11/03/2020, url

op basis van meerjarige actieplannen, aangenomen met instemming van de regeringen van beide entiteiten en van het Brčko-district.[313]

Volgens het *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* van de EC heeft de raad van ministers in april 2022 een nationaal actieplan aangenomen voor de sociale inclusie van Roma (2021-2025). Dit plan behelst initiatieven tegen discriminatie en voor huisvesting, tewerkstelling, onderwijs en gezondheidszorg. De strategische doelen en maatregelen zijn in overeenstemming met de Verklaring van Poznan. Nog volgens dit rapport worden Roma beschermd door de antidiscriminatiewetgeving (zie ook 2.1.).[314] In 2022 schrijft deze bron dat lokale gemeentes hun lokale Roma actieplannen zijn beginnen herzien. In 26 steden en gemeentes zijn problemen vastgelegd in verband met informele nederzettingen en huisvesting.[315]

Ook het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) maakt melding van de aanname in april 2022 van een actieplan voor de sociale inclusie van Roma. Bedoeling is om de bestaande tekorten aan te pakken op het gebied van toegang tot huisvesting, tewerkstelling, onderwijs en gezondheidszorg.[316] Op 25 juli 2023 heeft de Raad van Ministers een subsidie van 754.000 dollar goedgekeurd voor huisvesting, werkgelegenheid, gezondheidszorg en onderwijs voor Roma in het hele land. De subsidie werd door verschillende Roma-ngo's wel bekritiseerd als te klein.[317]

3.1.3. Houding autoriteiten

In de periode 2018-2019 zijn in het zogenoemde ROMACTED[318]-programma een groot aantal lokale initiatieven, samenwerkingsverbanden en synergiën op poten gezet, zoals onder meer initiatieven in verband met huisvesting, energievoorzieningen, onderwijs, verkiezing van de Romavriendelijkste burgemeester van Bosnië-Herzegovina en de versterking van onderwijscapaciteiten voor Romakinderen.[319]

Op 19 oktober 2021 is in Bosnië-Herzegovina de tweede fase van het ROMACTED-programma *Promoting good governance and Roma empowerment at local level* gelanceerd. ROMACTED II zal de lokale autoriteiten blijven bijstaan om Romathema's te helpen integreren bij de mainstream lokale beleidsplannen, -budgetten en -dienstverleningen. Hierbij komt aandacht voor de democratische deelname en versterking van lokale Romagemeenschappen.[320]

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020) is echter nog steeds sprake van discriminatie van Roma door de autoriteiten. Zo is er kritiek op het verzuim en de onwil bij de politie om bij Roma gevallen van huiselijk geweld en mensenhandel als dusdanig te identificeren. In dit soort situaties

[313] ECRI, 25/06/2024, url
[314] EC, 12/10/2022, p.36, url
[315] EC, 12/10/2022, p.36, url
[316] AI, 2023, url
[317] USDoS, pp.46-47
[318] Om de implementering en de efficiëntie van de nationale beleidsplannen met betrekking tot de RAE in de hele westelijke Balkan te ondersteunen op het lokale niveau, hebben de Raad van Europa en de EU in 2017 samen het zogenoemde ROMACTED-steunprogramma opgezet voor RAE. Bij de implementatie van de nationale strategieën en beleidsplannen moet de aandacht voortaan gaan naar de principes van goed bestuur en participatie. Hierbij gaat voortaan veel aandacht en voorbereiding naar de specifieke context van een of andere lokale gemeente voor de uitwerking van het nationale beleid. CoE, s.d., url
[319] CoE, s.d., url
[320] CoE, 19/10/2021, url

worden Roma eerder gezien als slachtoffers van familiale verwaarlozing (wat betekent dat de daders niet strafrechtelijk vervolgd kunnen worden).[321]

In 2023 schrijft deze bron dat de overheid er niet in geslaagd is om de georganiseerde misdaadorganisaties (zie ook 1.4) te vervolgen die Romakinderen dwingen op straat te bedelen. De autoriteiten beweren hierbij immers dat het de gewoonte van de Roma is om te bedelen.[322] Activisten hebben er voor gewaarschuwd dat de autoriteiten kinderen vaak terugsturen naar hun families, zelfs als hun ouders betrokken waren bij hun uitbuiting.[323]

Nog steeds volgens deze bron (2023) is het parket vaak terughoudend in het onderzoeken en vervolgen van gedwongen huwelijken waarbij Roma-minderjarigen betrokken zijn, omdat zij dit toeschreven aan de gewoonten van de Roma. Nochtans is in de loop van het jaar het aantal met succes vervolgde zaken waarin Romakinderen verhandeld zijn voor kindhuwelijken toegenomen. [324]

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) is sprake van de beslissing van de regering van de FBIH (entiteit) in 2021 om een programma te financieren voor de gezondheidszorg van Roma die geen permanent of tijdelijk verblijf in de entiteit hebben, waarbij dezelfde criteria werden toegepast als voor andere categorieën van historisch gemarginaliseerde gemeenschappen.[325] In het USDoS-mensenrechtenrapport over 2023 staat opnieuw dat de autoriteiten de Romagemeenschap dikwijls gediscrimineerd hebben, vooral dan Romavrouwen die discriminatie ervaren hebben bij de toegang tot woongelegenheid, gezondheidszorg, onderwijs en tewerkstelling.[326]

De EC schrijft in 2024 dat het land niet voldoende financiering toegewezen heeft om het actieplan voor Roma-inclusie uit te voeren (700.000 per jaar). Er is slechts beperkte vooruitgang geboekt bij de uitvoering van de toezeggingen in de Verklaring van Poznań. In 2023 is het kanton Tuzla het eerste kanton dat de Romanitaal als keuzevak in het schoolcurriculum heeft ingevoerd.[327]

3.1.4. Bijstand ngo's

Tot voor enkele jaren beschikten vele Roma bijvoorbeeld nog steeds niet over identiteitsdocumenten met problemen bij de toegang tot de dienstverlening (gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting, …) als gevolg.[328] Dankzij de aanhoudende samenwerking tussen de burgermaatschappij en de autoriteiten is sinds 2018 vooruitgang gemeld op het gebied van de procedures rond inschrijvingen en burgerlijke administratie van Roma verbeterd. Volgens gegevens van de EC is in 2018 het aantal Roma zonder identiteitsdocumenten van 300 gedaald naar 83.[329] In 2021 en 2022 bevestigt de EC dat het proces van de registratie van Roma in het bevolkingsregister goed geëvolueerd is. Er blijven wel nog enkele administratieve problemen (zoals de vereiste van verblijf voor registratie en de erkenning van documenten van kinderen die in het buitenland zijn geboren).[330]

[321] USDoS, 11/03/2020, p.30, url
[322] USDoS, 20/03/2023, p.68, url
[323] USDoS, 20/03/2023, p.55, url
[324] USDoS, 20/03/2023, p.55, url
[325] USDoS, 20/03/2023, p.47, url
[326] USDoS, 23/04/2024, p.46-47, url
[327] EC, 30/10/2024, p.44, url
[328] HRW, 17/01/2019, url
[329] EC, 29/05/2019, p.55, url
[330] EC, 19/10/2021, p.32, url; EC, 12/10/2022, p.36, url

Een rapport van de World Bank (2019) bevat een overzicht van ngo's die momenteel op het terrein actief zijn ten behoeve van de Romagemeenschap: Association Vaša Prava (Your Rights); Local Democracy Foundation; Bosnia and Herzegovina Women's Network; Association of Citizens for Promotion of Roma Education-Otaharin; Kali Sara-Roma Information Centre; Romlen Kakani. Al deze organisaties zijn via allerhande projecten actief in de versterking van de sociale, educatieve, professionele, juridische situatie of de gezondheidstoestand van Roma.[331]

Ook de OVSE-missie in Bosnië-Herzegovina besteedt al jaren bijzondere aandacht aan de situatie van de Roma. Zo is het de OVSE-missie die aangedrongen heeft op de oprichting in 2009 van een Roma Advisory Board dat advies verleent aan de raad van ministers van Bosnië-Herzegovina.[332] In 2023 heeft de OVSE een conferentie geopend in het kanton Herzegovina-Neretva met de tiltel *Conference on Good Practices and Lessons Learnt concerning Implementation of the Action Plan for Improving the Position of Roma*.[333]

3.2. Huiselijk geweld

3.2.1. Positie van de vrouw in de maatschappij

Volgens een studie van de OVSE over het welzijn en de veiligheid van vrouwen in Bosnië-Herzegovina (2019), is geweld tegen vrouwen heel gebruikelijk. Er zijn, volgens deze studie, echter maar weinig vrouwen die het slachtoffer hiervan de schuld geven. 84% van de vrouwen doet zelfs geen aangifte van geweld bij de politie. Uit het onderzoek blijkt immers dat er wantrouwen bestaat in de instellingen, en de geïnterviewde deskundigen benadrukken dat het bewustzijn over seksueel geweld in intieme partnerrelaties groter moet worden.[334]

In 2022 is er een ophefmakende zaak geweest waarbij de echtgenote van een nationaal minister heeft verklaard dat zij en haar kinderen ernstig zijn mishandeld door haar man. Ze heeft verklaard dat ze de mishandelingen consequent aan de politie in de RS heeft gemeld maar dat deze nooit heeft gereageerd.[335]

Volgens informatie in het USDoS-mensenrechtenrapport (2023) is in 2020 uit OVSE-onderzoek naar huiselijk geweld in Bosnië-Herzegovina gebleken dat 48% van de vrouwen en meisjes ouder dan 15 jaar te maken krijgt met een vorm van gendergerelateerd geweld. Huiselijk geweld wordt in Bosnië-Herzegovina erkend als een van de meest wijdverbreide vormen hiervan. Nog volgens informatie in het USDoS-rapport (2023) heeft het Agentschap voor Gendergelijkheid (zie infra) gemeld dat niet alleen één op de twee meisjes en vrouwen ouder dan 15 jaar te maken krijgt met een vorm van huiselijk geweld (psychisch, economisch of fysiek) maar ook dat de meeste slachtoffers het probleem niet melden omdat ze de hulpdiensten (politie, sociale voorzieningen) of het gerecht niet vertrouwen. Nog steeds volgens informatie in het USDoS-mensenrechtenrapport over 2022 heeft 84% van de vrouwen geen aangifte van geweld gedaan bij de politie, omdat zij zelf het geweld niet ernstig genoeg vonden, of omdat zij dachten dat het een familiaal probleem was. Ook slachtoffers van seksuele intimidatie maken maar zelden melding van het probleem omdat ze verwachten dat zij geen systematische steun van wetshandhavingsinstanties zullen krijgen en dat de daders ongestraft zullen

[331] The World Bank, 2019, url
[332] OSCE, s.d., url
[333] OSCE, 12/04/2023, url
[334] OSCE, 2019, url
[335] USDoS, 20/03/2023, p.45, url

blijven of een lichte straf zullen krijgen, wat blijkt uit de jarenlange praktijken van het gerecht (zie infra).[336]

Vrouwen zijn, volgens de Bertelsmann Stiftung (2024), nog steeds ondervertegenwoordigd in de politiek en de economie, ondanks de bestaande wetgeving inzake gelijke rechten. De wetgeving met betrekking tot gendergerelateerd geweld (zie ook 3.2.2.), met name huiselijk geweld, is ontoereikend en de uitvoering ervan (zie ook 3.2.3.) blijft ondermaats.[337]

In oktober 2023 ontstaat in het kanton West Herzegovina van de FBIH (entiteit) ophef nadat de echtgenote van een voormalig handbalspeler publiekelijk getuigd heeft van huiselijk geweld en hiervoor op sociale media is beledigd onder meer door een vooraanstaande priester.[338]

In augustus 2023 heeft een opzienbarende moord plaatsgevonden: een man heeft zijn ex-vrouw vermoord en heeft deze moord live gestreamd. De vrouw had nochtans vóór haar overlijden aangifte gedaan van bedreigingen en geweld door haar ex-man bij de autoriteiten. Ondanks een verzoek van de politie aan de gemeentelijke rechtbank om een contactverbod tegen de man uit te vaardigen, heeft de rechtbank het verzoek niet ingewilligd. De gefilmde moord heeft aanleiding gegeven tot een reeks straatprotesten. In een andere zaak werd Eldin Hodzic veroordeeld tot 35 jaar gevangenisstraf voor de moord op zijn vrouw in 2021. Ze gaf hem 150 keer aan bij de politie wegens huiselijk geweld voordat hij haar in het bijzijn van hun dochter vermoordde.[339]

Freedom House schrijft in 2024 dat femicide in 2023 een ernstig probleem is gebleven in Bosnië-Herzegovina. Verschillende keren zijn burgers in Bosnische steden de straat op gekomen om hun woede te uiten en wetgeving te eisen om de slachtoffers te beschermen. Deze bron schrijft dat slechts 17% van de zetels in het parlement van Bosnië-Herzegovina door vrouwen wordt bezet.[340]

3.2.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie 2.1.) hebben wetgever en autoriteiten nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van slachtoffers van huiselijk geweld:

Bosnië-Herzegovina heeft in 1993 de Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) onderschreven als ook het optionele protocol hierbij in 2002. Verder heeft het land de Conventie van Istanboel ondertekend en geratificeerd in 2013.[341]

Volgens het USDoS-mensenrechtenrapport stelt de wet verkrachting van een persoon strafbaar, ongeacht geslacht, inclusief verkrachting in de context van het huwelijk, van huiselijk geweld en van partnergeweld. De maximale straf voor verkrachting, inclusief verkrachting binnen het huwelijk, is 15 jaar gevangenisstraf.[342]

Het bestrijden van gendergerelateerd pestgedrag is, volgens deze bron, hoofdzakelijk de verantwoordelijkheid van de entiteiten. De wetten van Bosnië-Herzegovina inzake gendergelijkheid en

[336] USDoS, 20/03/2023, pp.46,47, url
[337] BTI, 20/03/2024, p.14, url
[338] Balkan Insight, 12/10/2023, url
[339] Balkan Insight, 08/02/2024, url; HRW, 11/01/2023, url
[340] Freedom House, 11/04/2024, url
[341] WAVE, 12/2023, p.92, url
[342] USDoS, 23/04/2024, p.38, url; USDoS, 20/03/2023, pp.44-45, url

het verbod op discriminatie, en de arbeidswetten van de FBIH (entiteit), RS en het district Brčko definiëren en verbieden pestgedrag op grond van geslacht, inclusief seksueel pestgedrag, als een vorm van discriminatie. Ook in de RS definieert en verbiedt de Strafwet seksueel pestgedrag.[343]

Zowel de entiteiten als het district Brčko hebben wetten die overlevenden van seksueel geweld toegang bieden tot seksuele en reproductieve gezondheidszorg.[344]

De raad van ministers van Bosnië-Herzegovina heeft in augustus 2019 de beslissing aangenomen om een Raad voor de monitoring en rapportering van de implementering van de Conventie van Istanboel en van femicide op te richten (Decision on the Establishment of the Board for Monitoring and Reporting on Implementation of the Istanbul Convention and Femicide in Bosnia and Herzegovina).[345]

Anno 2019 zijn daden van seksueel geweld in de vier strafwetten expliciet erkend als strafrechtelijke feiten. Maar, volgens een rapport van de organisatie Women against Violence Europe (WAVE, 2019), heeft alleen de RS de provisies met de Conventie van Istanboel geharmoniseerd door de andere misdaden van seksueel geweld te erkennen die door de Conventie beregeld zijn.[346]

In 2020 heeft de RS de mogelijkheden voorzien voor slachtoffers van huiselijk geweld om gebruik te kunnen maken van gratis juridische bijstand (zie ook 2.4.2.).[347] Ook volgens de EC heeft de RS haar wetgeving inzake de bescherming tegen huiselijk geweld in lijn gebracht met de Conventie van Istanboel. De wetgeving is sinds 1 januari 2020 van kracht.[348]

In het jaarrapport van de IHRO (2021) wordt het wettelijk kader voor de bescherming tegen en de bestraffing van huiselijk geweld geschetst. In de beide entiteiten en het Brčko District is telkens een respectievelijke Protection against Domestic Violence Act van kracht. Verder is er de Strafwet van deze drie structuren. Ten slotte stipuleert de Wet op de gendergelijkheid dat gendergerelateerd geweld een strafrechtelijk feit is.[349]

Volgens HRW heeft de FBIH (entiteit) eind 2021 een nieuw wetsvoorstel aangenomen in verband met de bescherming tegen huiselijk geweld.[350] In de aanpassing van de wet is sindsdien sprake van een vertrouwenspersoon die slachtoffers kan bijstaan doorheen de juridische procedure.[351]

Volgens de Raad van Europa (2022) heeft Bosnië-Herzegovina, in navolging van de ratificatie van de Istanboelconventie, intussen het wettelijk kader herzien en de overeenkomstige mechanismes om gendergelijkheid en vrouwenrechten aan te pakken. Zo definieert de Wet op de gendergelijkheid van Bosnië-Herzegovina onder andere alle verantwoordelijkheden van de relevante, betrokken instellingen (Agentschap voor gendergelijkheid van Bosnië-Herzegovina, het Gendercentrum van de FBIH (entiteit) en het Gendergelijkheidscentrum van de RS).[352]

Naast het wettelijke kader om huiselijk geweld aan te pakken heeft Bosnië-Herzegovina al jarenlang een reeks strategieën en initiatieven ontwikkeld tegen het fenomeen. Zo is men in de RS reeds in 2012 gestart met een opleiding voor agenten om adequaat met situaties van huiselijk geweld te

[343] USDoS, 20/03/2023, p.46, url
[344] USDoS, 20/03/2023, pp.47-48, url
[345] CoE, 17/11/2021, url
[346] WAVE, 10/2019, url
[347] CSSP, 13/07/2020, url
[348] EC, 06/10/2020, url
[349] IHRO, 03/2021, url
[350] HRW, 13/01/2022, url
[351] USDoS, 20/03/2023, pp.45-46, url
[352] CoE, 17/11/2021, url

kunnen omgaan. In de FBIH (entiteit) heeft men in dat jaar een Strategie voor de preventie en bestrijding van huiselijk geweld voor de periode 2013-2017 aangenomen.[353]

In 2018 is er opnieuw een *gender action plan* aangenomen voor de periode 2018-2022. Dit plan noemt de preventie van en strijd tegen gendergerelateerd geweld een prioriteit.[354]

Volgens het jaarrapport van AI (2022) heeft Bosnië-Herzegovina in 2021 echter bijna geen vooruitgang meer gemaakt bij de harmonisering van haar wetgeving met de Istanboelconventie.[355]

De RS heeft anno 2021 een Strategisch plan 2020-2024 voor de strijd tegen huiselijk geweld aangenomen.[356]

In 2022 heeft de FBIH (entiteit) een wet aangenomen die tot doel heeft de nationale wetgeving te harmoniseren met het Verdrag van Istanboel, maar de implementatie ervan is vertraagd door een gebrek aan consensus op lokaal niveau.[357] De regering van de FBIH (entiteit) heeft in 2023 een Strategie voor de preventie en bestrijding van huiselijk geweld voor de jaren 2021-2027 aangenomen. De prioriteiten zijn de verbetering van de systemische preventie van, bescherming tegen en de ontwikkeling van mechanismen voor de vroegtijdige herkenning en eliminatie van risicofactoren voor huiselijk geweld. In de RS is er een nationaal actieplan van kracht tegen geweld op vrouwen. Verder zijn in het land sensibiliseringscampagnes gevoerd, die zich richten op het grote publiek en vrouwen.[358]

In het *Bosnia and Herzegovina 2023 Report* van de EC is sprake van tekorten bij het in lijn brengen van nationale wetgeving let de Conventie van Istanboel.[359]

Tien jaar na de ratificatie van het Verdrag van Istanboel moeten de autoriteiten van Bosnië-Herzegovina nog wetgevende maatregelen nemen om daden van gendergerelateerd geweld te voorkomen, te onderzoeken en te bestraffen. In augustus 2023 hebben functionarissen beloofd om de respons van politie en gerecht te verbeteren en de wetgeving te versterken, onder meer door de afkondiging van een wet inzake huiselijk geweld. [360]

3.2.3. Houding autoriteiten

Volgens HRW (2020) blijft de overheid tekort schieten om het probleem van geweld op vrouwen aan te pakken, ondanks het wettelijke kader om gendergerelateerd geweld (en mensenhandel) te bestraffen en ondanks de ratificatie van de Conventie van Istanboel.[361]

In 2021 schrijft de EC in het *Bosnia-Herzegovina Report* dat de bescherming en bijstand van slachtoffers door de instellingen moet verbeteren. Ook de vervolging van daders moet versneld worden.[362] In 2022 en 2023 heeft de EC al deze vaststellingen herhaald.[363]

[353] EASO, 14/11/2016, url
[354] USDoS, 11/03/2020, url
[355] AI, 29/03/2022, url
[356] EC, 19/10/2021, url
[357] HRW, 11/01/2024, url
[358] WAVE, 12/2023, p.94, url
[359] EC, 08/11/2023, p.12, url
[360] HRW, 11/01/2024, url
[361] HRW, 17/01/2019, url
[362] EC, 19/10/2021, p.30, url
[363] EC, 08/11/2023, p.44, url; EC, 12/10/2022, p.34, url

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) is de implementering van de wetgeving rond huiselijk geweld in Bosnië-Herzegovina inadequaat te noemen.

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2020) blijft de politie (zie ook 2.2.1.) van beide entiteiten vaak weigerachtig staan om families uiteen te halen door daders te arresteren en dit ondanks de gespecialiseerde training voor situaties van huiselijk geweld.[364] In 2021 schrijft het USDoS dat het probleem van het seksueel lastigvallen van vrouwen ernstig blijft. Vrouwen melden het zelden omdat ze geen systematische steun verwachten van de politie en de welzijnscentra en geen strenge straffen van het gerecht voor de daders.[365] In dit rapport staat nog dat vrouwelijke slachtoffers van verkrachting geconfronteerd worden met vooroordelen en discriminatie zowel in hun gemeenschappen als bij vertegenwoordigers van de overheid. Daders van huiselijk geweld worden in de praktijk zelden uit de thuissituatie verwijderd, hoewel hiervoor wettelijke voorzieningen bestaan. Veroordeelde daders komen er vaak van af met boetes of voorwaardelijke straffen.[366]

In 2023 en 2024 schrijft deze bron dat het onvermogen van de politie om verkrachting binnen het huwelijk als een ernstig misdrijf te behandelen, de effectieve handhaving van de wet heeft belemmerd. Vrouwelijke overlevenden van verkrachting hadden, volgens deze bron, geen reguliere toegang tot gratis sociale steun of bijstand, zoals voorgeschreven door de wet, en blijven geconfronteerd met vooroordelen, stigmatisering en discriminatie in hun gemeenschap en door vertegenwoordigers van openbare instellingen.[367]

Hoewel wetten in zowel de FBIH (entiteit) als de RS de autoriteiten de bevoegdheid geven om de dader van huiselijk geweld uit huis te verwijderen, hebben ze, nog steeds volgens het USDoS, tot nog toe zelden of nooit gebruik gemaakt van deze voorzieningen.[368]

Ngo's hebben, nog steeds volgens het USDoS-mensenrechtenrapport (2023, 2024), gemeld dat de autoriteiten daders van huiselijk geweld vaak minder dan 24 uur na de feiten naar hun huizen terugbrengen, naar verluidt uit bezorgdheid over waar de dader dan zou moeten wonen. In de FBIH (entiteit) en in de RS vervolgden de autoriteiten huiselijk geweld als een misdrijf, terwijl het in het district Brčko nog steeds als een vorm van wangedrag (lichter misdrijf) kan vervolgd worden.[369]

In het mensenrechtenrapport over 2022 en 2023 schrijft USDoS nog dat, zelfs als huiselijk geweld tot vervolging en veroordeling leidt, daders vaak voorwaardelijke straffen krijgen, ook recidivisten. Om langdurige gerechtelijke procedures te voorkomen, passen rechters in zowel de Federatie als de RS zelden de wetgeving inzake huiselijk geweld toe, maar passen zij in plaats daarvan andere wetten toe met lagere straffen. Ngo's en de Council of Europe Expert Group on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO, geciteerd in dit rapport) benadrukken dat rechters in meer dan 80 % van de gevallen voorwaardelijke of andere milde straffen opleggen tegen daders van huiselijk geweld. [370]

Volgens een bericht in de Sarajevo Times is het kanton Sarajevo het enige kanton in Bosnië-Herzegovina waar de overheid de financiering van *safe houses* heeft overgenomen.[371]

[364] USDoS, 11/03/2020, p.24, url
[365] USDoS, 30/03/2021, pp.26-28, url
[366] USDoS, 30/03/2021, pp.26-28, url
[367] USDoS, 23/04/2024, p.38, url; USDoS, 20/03/2023, pp.44-45, url
[368] USDoS, 23/04/2024, p.38, url; USDoS, 20/03/2023, p.45, url
[369] USDoS, 23/04/2024, pp.39-40, url; USDoS, 20/03/2023, pp.45-46, url
[370] USDoS, 23/04/2024, pp.39-40, url; USDoS, 20/03/2023, pp.45-46, url
[371] Sarajevo Times, 24/08/2023, url

Uit een intern onderzoek, in 2024 uitgevoerd door de politieadministratie van het kanton Tuzla (FBIH, entiteit), is gebleken dat de politie geen fouten heeft gemaakt bij het bieden van bescherming aan Nizama Hecimovic, de vrouw wiens moord live gefilmd is, nadat zij aangifte had gedaan van huiselijk geweld (zie supra). Maar de familie en de campagnevoerders willen dat de federale politie, een hogere autoriteit, het gedrag van de politie opnieuw onder de loep neemt. Volgens de Bosnische wet zal de federale politieadministratie echter geen nieuw intern onderzoek kunnen openen, omdat de kantonnale beroepsafdeling verantwoordelijk is voor dergelijke zaken. Ondertussen heeft de Bosnische nieuwszender N1 gemeld dat aan de rechter in Gradacac, die weigerde de dader van deze moord een contactverbod op te leggen, disciplinaire maatregelen werden opgelegd.[372]

In juli 2024 heeft een kantonrechtbank in Tuzla een voormalig politieagent tot 25 jaar gevangenisstraf veroordeeld voor de moord op zijn partner Amra Kahrimanovic. Volgens de familie van het slachtoffer is deze straf te mild.[373]

Freedom House schrijft in 2024 dat de autoriteiten in Bosnië-Herzegovina slechts lippendienst bewijzen aan de bestrijding van geweld tegen vrouwen. In één indicatieve zaak werd de eigenaar van een hotel in Jablanica in augustus 2023 veroordeeld tot slechts tien maanden gevangenisstraf wegens het op brute wijze slaan en ernstig verwonden van een vrouwelijke werknemer. De aanklager heeft gezegd tegen deze straf in beroep te gaan.[374]

3.2.4. Bijstand ngo's

Volgens een rapport van de ngo Civil Rights Defenders (2019) hebben vrouwelijke mensenrechtenactivisten veelal te kampen met onbegrip over hun activisme bij hun eigen familie. Reden hiervoor is de traditionele perceptie van de rol van vrouwen in gezin en maatschappij. Vrouwen worden geacht voor zichzelf en de kinderen te zorgen. Vrouwenrechtenactivisten zijn dan ook vooral blootgesteld aan risico's in familieverband.[375]

In het licht van de lacunes bij de autoriteiten in de aanpak van huiselijk geweld wijzen COI-bronnen op de belangrijke rol van de burgermaatschappij.

Volgens de EC (2024) spelen vooral vrouwenrechten-ngo's een belangrijke rol bij het bereiken van de meest kwetsbaren, waaronder slachtoffers en overlevenden van huiselijk en gendergerelateerd geweld.[376]

In 2024 schrijft WAVE dat er twee landelijke hulplijnen zijn voor vrouwen in Bosnië-Herzegovina, één voor de FBIH (entiteit) en één voor de RS. In de FBIH is de SOS-hulplijn (SOS telefon za žrtve nasilja, tel.: +387 1265) gratis en 24/7 actief, maar ze biedt geen meertalige ondersteuning. De lijn wordt gerund door vijf vrouwen-ngo's, namelijk Association "Medica" Zenica, Vive Women Tuzla (Vive žene Tuzla), Foundation of Local Democracy Sarajevo (Fondacija Lokalne demokratije Sarajevo), Women with Una Bihać (Žene s Une Bihać) en Women of BiH. Mostar (Žena BiH Mostar). Daarnaast beheert het Centrum voor Maatschappelijk Werk Jajce de hulplijn in één kanton van de Federatie, het kanton Centraal-Bosnië, maar in dit geval is de lijn niet 24/7 actief. In 2022 heeft de SOS-hulplijn 1.281 oproepen ontvangen, en de meest voorkomende vorm van geweld die door bellers werd gemeld, was huiselijk geweld. In de RS heet de vrouwenhulplijn SOS telefon za žrtve nasilja (tel.: +387 1264) en

[372] Balkan Insight, 20/02/2024, url
[373] Balkan Insight, 17/07/2024, url
[374] Freedom House, 11/04/2024, url
[375] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.32, url
[376] EC, 30/10/2024, p.25, url

wordt ze gerund door United Women Foundation uit Banjaluka, Budućnost uit Modriča en Lara uit Bijeljina. De lijn is gratis, werkt 24/7, maar biedt geen meertalige ondersteuning. De hulplijn wordt gerund dankzij internationale financiering. In 2022 heeft ze 3.921 oproepen ontvangen van 3.620 bellers. De meest voorkomende vormen van geweld die door de bellers werden gemeld, waren fysiek, psychologisch en economisch geweld.[377]

De meeste van deze organisaties geven doorgaans alleen advies over rechten en gerechtelijke of administratieve procedures, en schrijven namens hun cliënten stukken bij de rechtbanken. Ze vertegenwoordigen hun cliënten echter maar zelden in de rechtbank, vooral vanwege het gebrek aan financiële middelen. De rechtsbijstand omvat gratis juridisch advies en de mogelijkheid tot vrije vertegenwoordiging in gerechtelijke procedures en bestuursorganen. Naast deze ngo's zijn onder meer het Centrum voor Informatie en Rechtsbijstand in Zvornik, het Centrum voor Rechtsbijstand voor Vrouwen in Zenica belangrijke aanbieders van gratis rechtsbijstand geweest.[378]

Er zijn acht opvangcentra exclusief voor vrouwen in Bosnië-Herzegovina, vijf in de FBIH (entiteit) en drie in de RS, met in totaal 189 bedden.[379]

In de FBIH (entiteit) bieden de vijf opvangcentra 129 bedden, worden ze gerund door vrouwen-ngo's en zijn ze 24/7 toegankelijk. Ze zijn gevestigd in Zenica (kanton Zenica Doboj), Sarajevo (kanton Sarajevo), Mostar (kanton Herzegovina Neretva), Tuzla (kanton Tuzla) en Bihać (kanton Una Sana). Van vrouwen wordt niet verwacht dat ze betalen om in de opvangcentra te verblijven. Niettemin wordt de wet niet volledig uitgevoerd en werken vrouwenopvangcentra vaak met onvoldoende financiering. Volgens de Wet bescherming tegen huiselijk geweld kunnen slachtoffers maximaal zes maanden in de opvangcentra verblijven. In sommige gevallen, vooral als de overlevenden kinderen hebben, kan deze periode worden verlengd. Wat de toegankelijkheid betreft, kunnen alle opvangcentra ondersteuning bieden aan oudere vrouwen, en sommige opvangcentra kunnen vrouwen met een onzekere verblijfsstatus/vrouwen zonder papieren, vrouwen met fysieke of cognitieve beperkingen en vrouwen met oudere zonen ondersteunen. De meest voorkomende vorm van geweld die opgevangen vrouwen in 2022 gemeld hebben was huiselijk geweld, in de meeste gevallen gecombineerd met andere vormen van geweld, zoals psychologisch, seksueel of economisch geweld. De diensten die door vluchthuizen worden geleverd, omvatten dossierbehandeling, counseling, verwijzingen, praktisch advies, juridisch advies, ergotherapie, economische empowerment, training en onderwijs voor kinderen. In 2022 zijn 319 slachtoffers van geweld opgenomen in vijf vrouwenopvangcentra in de FBIH (entiteit) (144 vrouwen en 175 kinderen).[380]

De drie vrouwenopvangcentra in de RS worden gerund door vrouwen-ngo's en bieden 60 bedden. In de meeste regio's zijn schuilplaatsen beschikbaar. Het aantal bedden is voldoende in de regio's Banja Luka, Bijeljina en Modriča, maar er zouden nog twee onderkomens nodig zijn om aan de vraag in Oost-Sarajevo en Trebinje te voldoen. Alle opvangcentra zijn 24/7 toegankelijk en van vrouwen wordt niet verwacht dat ze voor hun huisvesting betalen. De financiering komt van nationale/lokale overheden. Vrouwen kunnen maximaal zes maanden in een opvanghuis verblijven, maar in gevallen waarin nog niet aan de voorwaarden voor een exit strategie is voldaan, kan het verblijf worden verlengd, in zeldzame gevallen meerdere jaren.[381]

[377] WAVE, 12/2023, pp.92-93, url
[378] AID, 09/2013, pp.5,13, url
[379] WAVE, 12/2023, pp.92-93, url
[380] WAVE, 12/2023, pp.92-93, url
[381] WAVE, 12/2023, pp.92-93, url

Wat hun toegankelijkheid betreft, kunnen alle opvangcentra in de RS ondersteuning bieden aan vrouwen met een onzekere verblijfsstatus, vrouwen zonder papieren, dakloze vrouwen, vrouwen met cognitieve beperkingen, oudere vrouwen en transvrouwen. De meeste opvangcentra bieden plaats aan vrouwen met een lichamelijke handicap en vrouwen met oudere zonen. Als opvangcentra personen moesten weigeren, waren de belangrijkste redenen het gebrek aan ruimte/capaciteit om de overlevenden te ondersteunen en om overlevenden met kinderen op te vangen, en de opvangcentra die niet voldoende waren uitgerust voor de behoeften van vrouwen en hun kinderen. De meest voorkomende vormen van geweld die opgevangen vrouwen hebben gemeld, waren fysiek, psychologisch en economisch geweld. De interne diensten die door vrouwenopvangcentra worden geleverd, omvatten counseling, verwijzingen/samenwerking met andere diensten en juridisch advies. In 2022 zijn 114 slachtoffers ondergebracht in vrouwenopvangcentra in de RS (43 vrouwen, 53 kinderen en 18 kinderen zonder ouderlijke zorg).[382]

Er zijn acht vrouwencentra in de FIBH (entiteit): zeven exclusief voor vrouwen, die worden gerund door vrouwen-ngo's, en één staat open voor alle slachtoffers. In de meeste regio's zijn vrouwencentra gevestigd. Alle centra bieden counseling/psychologische ondersteuning, financiële en sociale ondersteuning en verwijzingen; de meeste centra bieden juridisch advies, huisvestingsadvies en vertegenwoordiging bij de rechtbank/politie/sociale diensten. Vrouwencentra kunnen steun bieden aan overlevenden van specifieke vormen van geweld of aan kwetsbare groepen: alle centra kunnen vrouwen met een handicap ondersteunen en oudere vrouwen, terwijl zes centra overlevenden van gedwongen huwelijken en mensenhandel kunnen ondersteunen. Vrouwencentra bieden specialistische ondersteuning aan overlevenden van seksueel geweld, zoals gespecialiseerde psychologische zorg, belangenbehartigingsdiensten, bewustzijn van de gemeenschap en voorlichting over preventie. Het werk van vrouwencentra wordt gefinancierd via internationale financiering. Alleen centra die opvangcentra exploiteren, ontvangen financiering van de overheid.[383]

In de RS zijn er drie vrouwencentra, waarvan er twee exclusief bedoeld zijn voor vrouwen die het slachtoffer zijn van geweld. Twee centra worden gerund door vrouwen-ngo's, terwijl één door een andere ngo wordt gerund. Vrouwencentra bieden counseling/psychologische ondersteuning, juridisch advies, huisvestingsadvies, werkgelegenheidsondersteuning, verwijzingen en ondersteuning voor kwetsbare groepen zoals vrouwen met een handicap en oudere vrouwen. De financiering voor vrouwencentra komt uit donaties en internationale financiering.[384]

Er zijn drie crisiscentra voor verkrachting in de FBIH (entiteit), die in 2021 zijn opgericht maar deze zijn nog niet volledig operationeel. Deze centra bevinden zich in de ziekenhuizen van de grote steden en ondersteunen vrouwen en jonge vrouwen/kinderen onder 18 jaar. Vrouwencentra bieden ook specialistische ondersteuning aan overlevenden van seksueel geweld in het land. De hulplijn van de vereniging "Medica" Zenica biedt hulp specifiek aan overlevenden van oorlogsgerelateerd seksueel geweld, is gratis en 24/7 actief. Er zijn geen gespecialiseerde ondersteunende diensten voor overlevenden van seksueel geweld in de RS.[385]

[382] WAVE, 12/2023, p.93, url
[383] WAVE, 12/2023, p.93, url
[384] WAVE, 12/2023, p.94, url
[385] WAVE, 12/2023, p.94, url

3.3. LGBTI

3.3.1. Positie in de maatschappij

In het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2019, 2022) staat dat haatspraak, discriminatie en geweld op LGBTI-personen wijdverspreid zijn. Verder stelt dit rapport dat aanvallen en andere criminele feiten tegen LGBTI-personen met vertraging en op inadequate wijze vervolgd worden. In dit rapport is sprake van situaties van huiselijk geweld tegen LGBTI-personen alsook online aanzetten tot geweld, effectief geweld en/of discriminatie in de context van school of werkplaats. Deze bron citeert nog de ngo Sarajevo Open Centre (SOC) die stelt dat het echte aantal gevallen van discriminatie veel hoger ligt dan het bekende omdat veel slachtoffers angst hebben om het te melden. Volgens deze bron zijn transgender-personen de kwetsbaarste groep van de LGBTI-gemeenschap.[386] Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) hebben een aantal politieke partijen van de Sarajevo Pride March in juni 2022 gebruik gemaakt om hun anti-LGBTI posities te ventileren en haatspraak te verspreiden.[387] In dit rapport staat dat er in Bosnië-Herzegovina nog steeds sprake is van conversietherapieën door psychologen, psychotherapeuten, psychiaters en religieuzen. Vaak worden LGBTI-personen hiertoe gedwongen door leden van hun familie. Overheid noch medische organisaties gaan ertegen in.[388]

In het mensenrechtenrapport over 2023 schrijft deze bron dat geweld tegen LGBTI-personen wijdverbreid is gebleven. De vervolging van mishandeling en andere misdaden tegen LGBTI-personen is over het algemeen vertraagd en ontoereikend gebleven (zie ook 3.3.3.). [389]

Volgens het jaarrapport van de International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association Europe (ILGA Europe) (2021) zijn de belangrijkste problemen voor de LGBTI-gemeenschap huiselijk en intrafamiliaal geweld.[390] In 2022 schrijft deze bron dat haatspraak een ernstig probleem blijft in Bosnië-Herzegovina. Volgens ILGA Europe (2023) hebben verkiezingskandidaten tijdens de algemene verkiezingen in oktober 2022 op grote schaal gebruik gemaakt van haatspraak tegen LGBTI-personen.[391]

In 2022 melden HRW en AI in hun jaarrapporten dat LGBTI-personen discriminatie blijven ondervinden in het onderwijs, tewerkstelling en huisvesting. HRW meldt ook dat er geen vooruitgang gemaakt wordt op het gebied van het legaliseren van samenlevingscontracten voor mensen met hetzelfde geslacht.[392]

Volgens de Bertelsmann Stiftung (2022) blijven LGBTI bijzonder kwetsbaar. Ondanks bepaalde verbeteringen in het wettelijk kader voor de bescherming van de mensenrechten (zie ook 3.3.2.) blijven haatspraak en discriminatie wijdverspreid. Huiselijk geweld en pesterijen door leeftijdsgenoten blijft stijgen. De autoriteiten (zie infra) slagen er, volgens deze bron niet in om hiertegen een adequaat antwoord te bieden.[393]

[386] USDoS, 13/03/2019, url; USDoS, 12/04/2022, p.45, url
[387] USDoS, 20/03/2023, pp.59-59 url
[388] USDoS, 20/03/2023, p.59, url
[389] USDoS, 23/04/2024, pp.55-56, url
[390] ILGA Europe, 19/02/2021, url
[391] ILGA Europe, 02/2023, p.41, url
[392] AI, 29/03/2022, url; HRW, 13/01/2022, url
[393] BTI, 23/02/2022, url

Sinds 2019 vinden in Sarajevo geregeld evenementen zoals een pride parade, een LGBTI-zomerfestival, of een queer-filmfestival plaats. Dit kan aanleiding geven tot uitingen van homofobie. Toch kunnen deze evenementen telkens doorgaan, zij het wel met een zekere politieaanwezigheid. In augustus 2021 hebben de autoriteiten zelfs aangekondigd om de aangekondigde protestdemonstratie van een moslimcampagnegroep tegen de Pride Parade in Sarajevo te verbieden. Uiteindelijk vinden beide betogingen op een vredevolle manier plaats.[394]

In 2022 schrijft SOC in een zogenoemd Pink Report over de mensenrechtensituatie van LGBTI-personen in Bosnië-Herzegovina dat één derde van de gemeenschap te maken heeft gehad met discriminatie. Dit rapport merkt hierbij nog op dat slechts een klein aantal LGBTI-personen met hun geaardheid naar buiten komen. Volgens dit rapport is het hoge percentage transgenders dat te maken heeft gehad met discriminatie bijzonder alarmerend.[395] SOC-onderzoek toonde aan dat 43% van de respondenten het onaanvaardbaar vindt dat hun kind LGBTI is, en 34% vindt het onaanvaardbaar dat een familielid een LGBTI-persoon is.[396]

De Ombudsdienst heeft in een verklaring in juni 2022 wel aangegeven dat de aanvaarding van LGBTI-personen positief geëvolueerd is.[397]

In 2023 hebben opnieuw ongeveer 2.000 mensen deelgenomen aan de Sarajevo Pride Parade om betere rechten te eisen voor de LGBTI-gemeenschap. De Pride heeft ok opnieuw geleid tot een aantal homofobe commentaren, beledigingen en discriminatoire opmerkingen van onder meer politici.[398]

Volgens BIRN is er in de context van de Pride Parades in juni 2023 sprake van een groeiende publieke steun voor de LGBTI-beweging maar ook van twee aanvallen op LGBTI-personen in Banja Luka, de hoofdstad van de RS en van een tegenbetoging door conservatieve moslims in Sarajevo.[399]

Voorafgaand aan de vierde Pride March in Sarajevo in 2023 heeft de burgemeester geweigerd om de verlichting van het stadhuis met de regenboogvlag goed te keuren. LGBTI-activisten zijn van plan een rechtszaak aan te spannen wegens discriminatie. Op 17 maart 2023 zouden de Pride-organisatoren een mars, een filmvertoning, een discussie en een feest organiseren in de stad Banja Luka. Een paar uur voor het evenement heeft de politie ook daar het evenement verboden, naar verluidt vanwege toenemende bedreigingen van gewelddadige groepen. Toen activisten bijeenkwamen om de annulering te bespreken, zei de politie dat ze het pand moesten verlaten en de stad moesten verlaten omdat ze niet veilig waren. De politie liet de activisten en twee journalisten onbeschermd op straat achter, die kort daarna fysiek en verbaal werden aangevallen door dertig tot veertig extremisten. De activisten meldden dat de politie aanwezig was, maar niet ingreep. Drie activisten raakten gewond.[400]

Freedom House schrijft in 2024 dat de LGBTI-gemeenschap geconfronteerd wordt met verschillende vormen van discriminatie, uitsluiting, geweld, onzichtbaarheid en isolatie. Deze bron verwijst eveneens naar het tegenprotest tijdens de Pride en de extremisten die toen religieuze en nationalistische redenen aanhaalden om zich tegen de LGBTI-viering te verzetten. De SDA, die een conservatieve

[394] Balkan Insight, 10/08/2021, url; BTI, 23/02/2022, pp.5-6, url; ILGA Europe, 27/04/2022, url; EC, 12/10/2022, p.34, url; AI, 29/03/2022, url; Freedom House, 25/06/2020, url; USDoS, 11/03/2020, url; Balkan Insight, 14/08/2021, url
[395] SOC, 2022, p.23, url
[396] ILGA Europe, 02/2024, url
[397] ILGA Europe, 02/2023, p.43, url
[398] Balkan Insight, 03/2023, url
[399] EWB, 26/06/2023, url
[400] ILGA Europe, 02/2024, url

sociale koers volgt, heeft een verklaring uitgebracht waarin ze protesteerde tegen de verkeersopstoppingen als gevolg van de parade.[401]

Uit een workshop in Pristina (2021) met de titel *Roma LGBTIQ+ Empowerment* is gebleken dat Roma LGBTI-personen (zie ook 3.3.) in de westelijke Balkan te kampen hebben met systemische meervoudige marginalisering en discriminatie. Roma-LGBTI worden niet alleen geconfronteerd met uitsluiting en discriminatie (op grond van hun geaardheid en genderidentiteit) door de meerderheid van de samenleving maar ook door LGBTI+-ngo's. De workshop vestigt er de aandacht op dat ngo's en overheidsinstellingen dit moeten erkennen.[402]

3.3.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen

Behalve de eerder besproken algemene wetgeving inzake de bescherming van de mensenrechten, inzake de rechten van minderheden en inzake discriminatie (zie 2.1.) hebben wetgever en autoriteiten nog andere wetgeving en beleidsmaatregelen voorzien ter bescherming en verbetering van de situatie van LGBTI-personen:

Er is in Bosnië-Herzegovina geen wetgeving die consensuele homoseksualiteit tussen volwassenen verbiedt.[403]

Het verbod op discriminatie van LGBTI-personen wordt in Bosnië-Herzegovina geregeld door twee wetten: de Wet inzake gendergelijkheid uit 2003 en de Antidiscriminatiewet uit 2009. De Wet inzake gendergelijkheid verbiedt expliciet discriminatie op basis van seksuele expressie en/of oriëntatie, en de Antidiscriminatiewet van 2009 biedt uitgebreide bescherming tegen discriminatie in alle aspecten van het openbare leven, inclusief onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg en toegang tot diensten. Deze wet beschermt LGBTI-personen expliciet tegen discriminatie op basis van seksuele geaardheid, genderidentiteit en geslachtskenmerken. Bosnië-Herzegovina behoort hiermee tot een klein aantal landen in Europa dat discriminatie op grond van geslachtskenmerken verbiedt. De ngo SOC wijst er echter op dat er nog steeds een groot aantal wetten blijft waarin seksuele oriëntatie en genderidentiteit niet worden opgenomen als gronden waarop discriminatie verboden is, ook al legt de Antidiscriminatiewet de verplichting op om alle wetten op staats-, entiteits- en kantonnaal niveau ermee te harmoniseren.[404]

In de respectievelijke Strafwet van zowel de FBIH (entiteit), de RS en het district Brčko (BD) wordt verwezen naar haatmisdrijven (in BD wordt haat als een verzwarende omstandigheid beschouwd) en worden LGBTI-personen en andere sociale groepen die doorgaans het doelwit zijn van dergelijke misdaden beschermd. Het strafbare feit van het aanzetten tot haat en geweld wordt in de drie wetten echter telkens anders geregeld. Enkel in de Strafwet van de RS wordt seksuele geaardheid en genderidentiteit hiervoor expliciet als mogelijke grond genoemd.[405]

In geen enkele administratieve eenheid van Bosnië-Herzegovina (FBIH (entiteit), RS, BD) is regelgeving voorzien voor relaties tussen partners van hetzelfde geslacht en hun samenlevingscontracten. Ondanks aanbevelingen van het EHRM kunnen LGBTI-personen daardoor een aantal grondwettelijk gegarandeerde rechten niet opeisen (recht op persoonlijke vrijheid en

[401] Freedom House, 11/04/2024, url
[402] Civil Rights Defenders, 18/11/2021, url
[403] USDoS, 23/04/2024, pp.55-56, url
[404] SOC, 2022, pp.21-22, url
[405] SOC, 2022, p.27, url

veiligheid, op een privé- en gezinsleven en op een woning, op het stichten van een gezin, op bescherming van eigendom, of op vrijheid van verkeer en verblijf).[406]

Transgenders in Bosnië-Herzegovina kunnen de geslachtsmarkering in hun officiële documenten en het unieke identificatienummer alleen wijzigen nadat ze een volledige medische geslachtsaanpassende procedure hebben ondergaan. Deze operaties moeten in het buitenland worden ondergaan omdat de gezondheidszorg in Bosnië-Herzegovina niet over personeel beschikt dat opgeleid is om personen in de transitie te helpen. Na beoordeling van de uit het buitenland meegebrachte documentatie annuleren de ministeries van Binnenlandse Zaken het vorige unieke identificatienummer en verstrekken ze een nieuw nummer, samen met een besluit op basis waarvan iemand kan doorgaan met het wijzigen van de rest van zijn documenten. De kosten van het medische transitieproces, die door de transpersonen zelf worden gedragen, worden niet vergoed door het officiële zorgverzekeringssysteem.[407]

In het *Bosnia and Herzegovina 2018 Report* van de EC wordt in verband met de rechten van LGBTI-personen verwezen naar een specifieke harmonisering van de strafwetten op de verschillende niveaus (entiteiten, federaal). Voortaan zijn seksuele oriëntering en genderidentiteit overal in Bosnië-Herzegovina als gronden erkend voor een haatmisdrijf. Sinds 2016 waren beide elementen ook al erkend als strafbare gronden voor discriminatie. Verder wordt in dit rapport verwezen naar specifieke trainingsprogramma's over de mogelijke problemen van LGBTI-personen voor leden van de ordehandhaving en van het gerecht.[408] De EC herhaalt in haar *Bosnia and Herzegovina 2022 Report* dat de wetgeving in Bosnië-Herzegovina in verband met de bescherming van LGBTI tegen haatmisdrijven en discriminatie intussen geharmoniseerd is. [409]

In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat een nationaal actieplan in verband met de rechten van de LGBTI-personen klaar is, maar nog op goedkeurig van de raad van ministers wacht. [410] In juli 2022 heeft de raad van ministers van Bosnië-Herzegovina het Actieplan over de rechten van lesbische, gay, biseksuele, transgender, intersex en queer-personen, dat al in 2020 was ontwikkeld, uiteindelijk aangenomen.

In oktober 2022 gaat een artikel van Balkan Insight uitgebreid in op het nieuw aangenomen actieplan. Er is sprake van een stap voorwaarts in het in lijn brengen van de verschillende wetgevingen met de EU-standaarden. Het actieplan (2021-2024) bestrijkt thema's als haatspraak, vrijheid van samenkomen, transgenderrechten, vooroordelen en stereotyperingen. In theorie moet het plan nog het pad effenen voor de beregeling van samenlevingscontracten voor mensen van hetzelfde geslacht; transgenderpersonen helpen bij de toegang tot medische zorgen en wijzigingen in hun identiteitsdocumenten; en de vrijheid van samenkomen faciliteren. Het plan wijst er nog eens expliciet op dat de mensenrechten en fundamentele vrijheden de basis vormen van de grondwettelijke *set-up* van het land en dat de talrijke internationale mensenrechtenverdragen de steunbeer vormen van 's lands grondwetten.[411]

Ook ILGA (2023) gaat in op de aanname van het nationale LGBTI-actieplan aangenomen in juli 2022. Het plan wordt door het maatschappelijk middenveld, de Raad van Europa en de EU verwelkomd als een belangrijke stap. Het actieplan is in oktober 2022 formeel voorgesteld in het parlement en is opgesteld door vertegenwoordigers van de overheid samen met het maatschappelijk middenveld. Het

[406] SOC, 2022, p.37, url
[407] SOC, 2022, p.40, url
[408] EC, 17/04/2018, p.20, url
[409] EC, 12/10/2022, p.34, url
[410] EC, 19/10/2021, url
[411] Balkan Insight, 12/10/2022, url

heeft betrekking op de bescherming tegen discriminatie en geweld, het recht op privé- en gezinsleven van partners van hetzelfde geslacht, asiel en andere belangrijke thema's.[412] Volgens de EC (2023) is dit plan wel nog altijd niet geïmplementeerd.[413]

Op 24 maart 2023 heeft Milorad Dodik, de president van de RS een plan aangekondigd om LGBTI-content uit schoolboeken te verbieden en LGBTI-activisten de toegang tot scholen te ontzeggen. De aankondiging is gekomen enkele dagen nadat een groep van zo'n dertig mannen een LGBTI-activist had aangevallen in de Banja Luka-afdeling van de mondiale anti-corruptiewaakhond TI. Drie mensen zijn hierbij gewond geraakt.[414]

3.3.3. Houding autoriteiten

AI schrijft in haar jaarlijkse mensenrechtenrapport (2018) dat de politie faalt bij het grondig onderzoeken van daden van geweld en discriminatie van LGBTI-personen.[415] In een rapport (2019) van de ngo Civil Rights Defenders is sprake van vijf gevallen van activisten die opkomen voor de rechten van LGBTI-personen en die ernstig bedreigd zijn geweest zonder dat de politie de dreigementen ernstig heeft genomen.[416]

De EC stelt al jarenlang dat de vervolging van haatcriminaliteit en haatspraak onvoldoende blijft. Gewelddadige aanvallen op LGBTI-personen hebben in de jaren voor 2018 niet geleid tot aanklachten. Volgens de EC (2021, 2023) is de vervolging van haatmisdrijven tegen LGBTI-personen nog steeds onvoldoende.

Ook stelt de EC dat de sociale en economische rechten (waaronder het recht op een familieleven) momenteel nog steeds niet erkend worden voor koppels van hetzelfde geslacht. Ook de sociale inclusie van interseks- en transgender-personen moet nog verbeterd worden. [417]

Volgens de EC (2024) worden haatcriminaliteit en haatspraak tegen LGBTI-personen nog steeds onvoldoende vervolgd, ondanks de bestaande wettelijke bepalingen. Er zijn geen stappen ondernomen om de sociale en economische rechten van koppels van hetzelfde geslacht te erkennen en te waarborgen. Interseksuele en transgenderpersonen worden nog steeds bijzonder gemarginaliseerd. Er is onvoldoende opvolging van de fysieke aanvallen op LGBTIQ-activisten in Banja Luka in maart 2023.[418]

In een uitgebreid rapport over de situatie voor LGBTI-personen van de ngo SOC (2022) staat dat de HJPC (zie ook 2.3.1.) in mei 2021, op eigen initiatief en in samenwerking met het SOC, een rondetafelconferentie heeft georganiseerd over LGBTI-mensenrechten. Bedoeling was om het automatische casemanagementsysteem voor haatmisdaadzaken te verbeteren. Dat de kantonnale parketten bereid zijn gevonden om parketmagistraten naar LGBTI-mensenrechtentrainingen te sturen ziet de ngo als een uitzonderlijk belangrijke en positieve stap vooruit in het bouwen van vertrouwen tussen het gerecht en LGBTI-personen. Uiteindelijk heeft de training in de FBIH (entiteit), waarbij

[412] ILGA Europe, 02/2023, p.41, url
[413] EC, 08/11/2023, p.13, url
[414] Balkan Insight, 05/04/2023, url
[415] AI, 22/02/2018, url
[416] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.35, url
[417] EC, 12/10/2022, p.34, url
[418] EC, 30/10/2024, p.43, url

rechters en aanklagers zijn opgeleid over de antidiscriminatiewetgeving en over haatmisdrijven, plaatsgevonden in november 2021, terwijl deze in de RS heeft plaatsgevonden in december 2021.[419]

Bovendien zijn in juli en september 2021 in de RS een reeks eendaagse trainingen georganiseerd voor politieagenten over het omgaan met haatmisdrijven en gevallen van haatzaaiende uitlatingen tegen LGBTI-personen. Tijdens de trainingen is er gewerkt aan het sensibiliseren van politieagenten over de manier waarop zij LGBTI-personen behandelen. De EU en de Raad van Europa hebben op 12 en 13 juli 2021 ook een training georganiseerd voor twintig politieagenten uit tien verschillende lokale gemeenschappen in de RS, waar deze hebben geleerd hoe om te gaan met haatmisdrijven en haatzaaiende uitlatingen tegen LGBTI-personen.[420]

In dit rapport wordt ingegaan op de benoeming van zogenoemde contact-parketmagistraten voor haatmisdrijven tegen LGBTI-personen. Deze aanklagers zijn speciaal aangesteld om meldingen van haatmisdrijven tegen LGBTI-personen te ontvangen en te onderzoeken. De ngo ziet hierin een mechanisme dat ongetwijfeld het aantal gemelde en vervolgende gevallen van haatmisdrijven zal doen toenemen.[421]

Volgens ILGA (2023) is het positief te noemen dat een gemeentelijke rechtbank in Sarajevo een voormalig parlementslid veroordeeld heeft voor het gebruik van haatspraak tegen LGBTI-personen.[422] ILGA heeft 2023 eveneens naar de aanstelling van deze parketmagistraten verwezen. In navolging van de kantons Tuzla, Sarajevo, Trebinje en Herzegovina-Neretva, heeft het kanton Una-Sana een medewerker bij het parket benoemd die belast is met het toezicht op anti-LGBTI-haatmisdrijven. Trebinje was het eerste kanton in de RS dat deze belangrijke stap heeft gezet. In november 2022 hebben daarmee alle tien de parketten van de kantons van de FBIH (entiteit) het relevante personeel aangesteld. Deze aanklagers zijn door het SOC getraind op het bestrijden van haatzaaiende uitlatingen en haatmisdrijven tegen LGBTI-personen. LGBTI-personen die geweld hebben ervaren vanwege hun genderidentiteit en/of seksuele geaardheid kunnen nu in alle kantonale parketten rechtstreeks contact opnemen met daartoe opgeleide parketmagistraten.[423] In 2024 schrijft deze bron dat na de kantons Tuzla (2021), Sarajevo (2018), Trebinje, Herzegovina, Neretva en Una-Sana (2023), de resterende kantons in de RS en in het Brcko-district een stafmedewerker bij het parket aangesteld hebben die verantwoordelijk is voor het toezicht op anti-LGBTI-haatmisdrijven. Dit bestrijkt anno 2024 het grootste deel van Bosnië-Herzegovina.[424]

ILGA heeft ook een aantal andere positieve tendensen vermeld wat betreft 2023: De federale regering heeft het ministerie van Justitie opgedragen deskundigen te benoemen die de wet op het partnerschap tussen mensen van hetzelfde geslacht zullen opstellen, met SOC-leden als waarnemers.[425] SOC heeft voor ongeveer 400 toekomstige politieagenten een training van twee maanden verzorgd over het bestrijden van haat tegen LGBTI-personen. Deze opleiding maakt nu deel uit van het reguliere programma van de Federale Politieacademie.[426]

Als zeer positief voorbeeld van de betrokkenheid van gerechtelijke instellingen bij de bescherming van LGBTI-mensenrechten heeft het SOC in 2022 verwezen naar het kantonnaal parket van Herzegovina-

[419] SOC, 09/11/2022, url; SOC, 2022, pp.27-28, url
[420] SOC, 2022, pp.27-28, url; SOC, 09/11/2022, url
[421] SOC, 09/11/2022, url; SOC, 2022, pp.27-28, url
[422] ILGA Europe, 02/2023, p.41, url
[423] ILGA Europe, 02/2023, p.41, url
[424] ILGA Europe, 02/2024 , url
[425] ILGA Europe, 02/2024 , url
[426] ILGA Europe, 20/2024 , url

Neretva. Daar was een aanklacht is ingediend tegen een mannelijke persoon uit Mostar die een andere mannelijke (homoseksuele) persoon uit Sarajevo heeft bedreigd via een datingsite. De gemeentelijke rechtbank van Mostar heeft de verdachte in april 2022 schuldig verklaard. Het slachtoffer had hulp gezocht bij het SOC (zie infra) en van deze ngo juridische bijstand (zie ook 2.4.2.) gekregen tijdens het proces. Voor het SOC is deze zaak een voorbeeld van een professioneel, snel en efficiënt onderzoek door wetshandhavingsinstanties, met name het kantonnale parket en het ministerie van Binnenlandse Zaken van de FBIH (entiteit), waarmee een positieve boodschap wordt afgegeven over de veiligheid van LGBTI-personen. Het strafbare feit werd wel niet geclassificeerd als een haatmisdrijf in strafrechtelijke zin. Dit was, volgens het SOC een gemiste kans om een duidelijk motief en vooroordeel tegen LGBTI-personen, uitsluitend vanwege hun seksuele geaardheid en genderidentiteit, te onderkennen evenals de maatschappelijke schade die dergelijke daden veroorzaken.[427]

De EC meldt dat de gemeentelijke rechtbank van Sarajevo in april 2022 voor het eerst een vonnis geveld heeft (in eerste aanleg) waarin het een schending van de antidiscriminatiewet tegen LGBTI-personen heeft erkend. Het gaat over een zaak van haatspraak tegen een verkozene op het kantonniveau. Nog volgens de EC heeft SOC in 2021 veertien haatincidenten (waaronder gevallen van huiselijk geweld) gedocumenteerd in de loop van 2021.[428]

Ook het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2023) verwijst naar het vonnis van de gemeentelijke rechtbank in Sarajevo waarin voor het eerst een geval van discriminatie tegen een LGBTI-persoon is bevestigd. In het vonnis in eerste aanleg wordt gesteld dat hoewel kritiek of negatieve opmerkingen over LGBTI-personen en de Pride March kunnen worden opgevat als vrijheid van meningsuiting, er gevallen zijn die moeten worden beschouwd als haatzaaiende uitlatingen.[429]

In het mensenrechtenrapport over 2023 noteert het Amerikaanse USDoS dat RS-president Milorad Dodik zijn verbale aanvallen op de gemeenschap heeft geïntensiveerd, en dat hij zijn voornemen aangekondigd heeft om wetgeving in te voeren om de toegang tot onderwijsinstellingen voor LGBTI-activisten te beperken. Dodik heeft in 2023 opgeroepen tot het elimineren van de LGBTI-invloed in de samenleving en verklaard dat de gemeenschap geïsoleerd moet worden op een eiland.[430]

In januari 2023 is een wet van kracht geworden die genderbevestigende gezondheidszorg minder betaalbaar en moeilijker toegankelijk maakt.[431]

3.3.4. Bijstand ngo's

Het Sarajevo Open Center is in 2022 bij de overheid blijven pleiten voor toegang tot gezondheidszorg en voor verzekeringsdekking voor zaken die te maken hebben met de genderidentiteit van patiënten. In september heeft een transman met steun van het SOC een rechtszaak tegen het Ziekenfonds in de RS gestart, omdat deze weigerde de kosten van zijn genderwijzigende operatie in het buitenland te dekken. In oktober 2022 heeft het SOC een conferentie over trans-specifieke gezondheidszorg en wettelijke gendererkenning in Bosnië-Herzegovina gehouden. Het SOC heeft een reeks opleidingsevenementen georganiseerd over het belang van geestelijke gezondheidszorg, zowel voor

[427] SOC, 2022, pp.16-17,29 url
[428] EC, 12/10/2022, p.34, url
[429] USDoS, 20/03/2023, p.57, url
[430] USDoS, 23/04/2024, pp.55-56, url
[431] ILGA Europe, 02/2024, url

LGBTI-personen als voor professionals in de geestelijke gezondheidszorg. In het kader hiervan is een netwerk van hiertoe opgeleide professionals in de geestelijke gezondheidszorg opgericht.[432]

Het SOC heeft laten weten dat verschillende LGBTI-personen in de loop van 2022 contact hebben opgenomen nadat ze door hun gezinsleden zijn weggestuurd omwille van hun genderidentiteit of seksuele oriëntatie. Het gebrek aan opvangplaatsen voor LGBTI-personen blijft, volgens ILGA (2023), een probleem.[433]

In mei 2024 is in Sarajevo een nieuw opvangcentrum geopend voor LGBTI-personen: de Krila Nade Foundation (Wings of Hope). Het is een opvangcentrum voor slachtoffers van huiselijk geweld. De capaciteit van dit appartement is bescheiden, vier personen, en om veiligheidsredenen wordt de locatie geheim gehouden. Naast huisvesting zorgt de stichting tijdens het verblijf voor voedsel, hygiëneproducten, kleding en andere basisbenodigdheden. Ze biedt ook psychologische en educatieve ondersteuning. Ook wil de stichting samenwerken met de politie om de zorg voor LHBTQI+ personen die slachtoffer zijn van geweld te verbeteren.[434]

3.4. Journalisten, activisten, vrijheid van meningsuiting

3.4.1. Positie in de maatschappij

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport (2021) zijn in Bosnië-Herzegovina onafhankelijke media actief en brengen deze een wijde verscheidenheid aan opinies.[435] Maar, hoewel gevallen van smaad in Bosnië-Herzegovina niet langer strafrechtelijk vervolgd kunnen worden, blijven journalisten, volgens het Amerikaanse USDoS mensenrechtenrapport, sinds vele jaren geconfronteerd met politiek gemotiveerde klachten bij het gerecht. Het gaat over klachten omwille van smaad en de klachten leiden vaak tot extreme hoge boetes. Volgens de Press Council van Bosnië-Herzegovina komen de klachten van publieke figuren, politici, ambtenaren van het gerecht of CEO's van staatsbedrijven.[436]

Ook HRW verwijst in zijn jaarrapport over 2020 naar journalisten die geconfronteerd zijn met klachten voor smaad met de bedoeling hen het zwijgen op te leggen.[437]

Volgens AI (2022) heeft de BiH Journalists Association bijna 300 smaadzaken tegen journalisten geregistreerd die hangende waren voor één van de talrijke rechtbanken in het land. In 80% van deze gevallen zijn de klachten ingediend door politici.[438]

De COI-bronnen melden al jarenlang gevallen van intimidatie, pesterijen en bedreigingen tegen journalisten. Deze bedreigingen en aanvallen op journalisten hebben de voorbije jaren regelmatig gewelddadige vormen aangenomen:

Ook in 2020 is er, volgens het Amerikaanse USDoS, het hele jaar door sprake geweest van aanvallen op de professionele integriteit van journalisten.[439] De praktijk om journalisten onder druk te zetten om hun berichtgeving te censureren, bleef doorheen 2022 bestaan. Reacties op reportages over de

[432] ILGA Europe, 02/2023, p.42, url
[433] ILGA Europe, 02/2023, p.42, url
[434] Le Courrier des Balkans, 04/05/2024, url
[435] USDoS, 30/03/2021, p.9, url
[436] USDoS, 30/03/2021, url; USDoS, 20/03/2023, p.23, url; USDoS, 03/03/2017, url
[437] HRW, 13/01/2021, url
[438] AI, 29/03/2022, url
[439] USDoS, 30/03/2021, p.10, url

corruptie van hoge rechterlijke ambtenaren en hun gebrek aan verantwoordingsplicht bleven tot druk op journalisten leiden.[440] Ook in de loop van 2023 zijn intimidatie, pesterijen, politieke druk en bedreigingen, waaronder doodsbedreigingen, tegen journalisten en mediakanalen opnieuw toegenomen.[441] De meest voorkomende daders waren, volgens het USDoS, politici en overheidsfunctionarissen. [442]

In het jaarrapport van HRW (2020) staat dat gevallen van agressie (verbale bedreigingen, politieke druk, fysieke aanvallen, doodsbedreigingen) op journalisten blijven voorvallen maar ook dat de politie deze gevallen proactiever en met meer engagement heeft aangepakt dan in het verleden. Ook andere overheidsinstellingen hebben hierover beter gecommuniceerd. Een aantal gevallen zijn daadwerkelijk behandeld door het parket en in augustus 2019 is er sprake van vier effectieve veroordelingen van daders van geweld op journalisten door het gerecht. Een zekere Marko Čolić heeft een gevangenisstraf van vier jaar gekregen voor de moordpoging op Vladimir Kovačević.[443]

Volgens Freedom House (2019) zijn de omstandigheden voor journalisten in de RS repressiever dan in de rest van het land. In april 2019 is bijvoorbeeld de prominente regeringscriticus Slaviša Krunić in een hinderlaag gelokt en vermoord. Er is weinig bekend geraakt over motieven en de mogelijke opdrachtgevers.[444] Volgens Freedom House is er anno 2021 nog altijd sprake van politieke druk, pesterijen, bedreigingen en aanvallen op journalisten terwijl ze hun werk uitvoeren.[445]

AI stelt in 2022 dat mediahuizen en journalisten die over corruptie, oorlogsmisdaden en migratie publiceren, blijven werken in een omgeving die vijandig is en geconfronteerd blijven met ernstige bedreigingen en intimidaties (inclusief komende van gezagsdragers).[446] Volgens Reporters Without Borders (2022, geciteerd door Balkan Insight) opereren de media in Bosnië-Herzegovina wel in een relatief gunstig wettelijk kader maar in een extreem ongunstige politieke en economische situatie. Volgens de ngo voelen journalisten zich niet beschermd tijdens de uitvoering van hun werk.[447]

De Bertelsmann Stiftung schrijft in 2024 dat directe intimidatie van journalisten een ernstig probleem blijft. Deze bron noteert dat de Vereniging van BiH-journalisten in 2021 drie fysieke aanvallen en zes doodsbedreigingen tegen journalisten heeft geregistreerd. De afgelopen jaren is het aantal bedreigingen door ambtenaren en politici, vooral tegen vrouwelijke journalisten, voortdurend toegenomen.[448]

Volgens de EC is er anno 2024 enige mate van voorbehoud op de vrijheid van meningsuiting. Politieke druk, intimidatie en pesterijen jegens journalisten zijn gebleven, inclusief fysieke en verbale aanvallen, zonder passende institutionele follow-up. De strafrechtelijke sancties voor smaad in de RS (zie ook 3.4.2.) blijven ernstige gevolgen hebben voor de vrijheid van meningsuiting en van de media en hebben een afschrikwekkend effect.[449]

[440] USDoS, 20/03/2023, p.20, url
[441] USDoS, 23/04/2024, p.13, url
[442] USDoS, 23/04/2024, pp.14-15, url
[443] HRW, 13/01/2021, url
[444] Freedom House, 25/06/2020, url
[445] Freedom House, 03/03/2021, url; Freedom House, 08/06/2021, url
[446] AI, 29/03/2022, url
[447] Balkan Insight, 03/05/2022, url
[448] BTI, 20/03/2024, p.12, url
[449] EC, 30/10/2024, p.39, url

3.4.2. Wetgeving, strategieën en actieplannen

De vrijheid van meningsuiting (waaronder de persvrijheid) wordt gewaarborgd door de Grondwet en andere wetgeving (zie 2.1.).[450]

Al sinds 2002 is smaad volledig uit de Strafwet gehaald.[451] In juli heeft het parlement van de RS wijzigingen in de Strafwet aangenomen om smaad opnieuw als een strafbaar feit te classificeren, bestraft met een boete van maximaal 1.500 euro. De VN, de Raad van Europa en de EU hebben deze stap veroordeeld. In september 2023 heeft de Journalistenclub van Banja Luka een petitie ingediend om de wet formeel aan te vechten bij het Constitutionele Hof van de RS.[452] De Amerikaanse ambassade in Sarajevo heeft de criminalisering van smaad als een directe aanval op de vrijheid van pers en meningsuiting veroordeeld.[453]

Er bestaat wetgeving inzake de vrijheid van informatie. Omroepmedia worden gereguleerd door een onafhankelijke Communication Regulatory Agency (CRA) met uitvoerende handhavingsbevoegdheden, terwijl gedrukte media zichzelf reguleren via de BiH Press Council.[454]

Ook het rapport van de organisatie Civil Rights Defenders (2019) stelt dat de rechten van de media voorzien zijn door de grondwettelijke verankering van de vrijheid van meningsuiting en door wetten die specifiek het werk van de media reguleren.[455] In verband met de bescherming van mensenrechtenactivisten schrijft de ngo Civil Rights Defenders (2019) dat Annex 6 van de Dayton-akkoorden (zie 2.1.) van bijzonder belang is.[456]

De regering van het kanton Sarajevo (FBIH, entiteit) heeft in mei 2023 echter een wetsvoorstel aangekondigd dat hoge boetes zou opleggen voor het verspreiden van nepnieuws. Volgens critici vormt deze wet een bedreiging voor de burgerlijke vrijheden.[457] Uiteindelijk is dit wetsvoorstel in juni 2023 opnieuw ingetrokken[458]

3.4.3. Houding autoriteiten

De autoriteiten slagen er niet in om op doortastende wijze te reageren op gevallen van intimidatie, pesterijen en bedreigingen:

In het *Bosnia and Herzegovina 2020 Report* van de EC staat dat de autoriteiten de aanvallen op journalisten minimaliseren. Het rapport citeert een belangenvereniging van journalisten (BH Novinari, zie infra) die in 2019 negen gevallen van fysiek geweld en acht doodsbedreigingen heeft geregistreerd.[459] In het *Bosnia and Herzegovina 2021 Report* van de EC staat dat er geen vooruitgang is bij het garanderen van de vrijheid van meningsuiting en van de media of bij de bescherming van journalisten tegen bedreigingen of geweld.[460] In 2022 schrijft deze bron dat ernstige bezorgdheden

[450] EC, 29/05/2019, url
[451] BTI, 23/02/2022, p.12, url
[452] AI, 24/04/2024, url
[453] RFE/RL, 18/08/2023, url
[454] BTI, 20/03/2024, p.11, url
[455] Civil Rights Defenders, 12/2019, p.30, url
[456] Civil Rights Defenders, 12/2019, pp.28-29, url
[457] Balkan Insight, 11/05/2023, url
[458] Freedom House, 11/04/2024, url
[459] EC, 06/10/2020, p.28, url
[460] EC, 19/10/2021, url

blijven in verband met politieke druk, intimidatie en bedreigingen op journalisten. Er is sprake van een vijandig klimaat voor de mediavrijheid. De autoriteiten blijven het probleem minimaliseren.[461]

In maart 2023 verschijnt het jaarrapport van de Bosnische journalistenvereniging BH Novinari. Volgens dit rapport (geciteerd door Balkan Insight) hebben de regeringen van Bosnië-Herzegovina bijna niets gedaan om de mediavrijheden en de veiligheid van de journalisten te verbeteren. Politieke druk en politieke dreigementen zijn volgens deze organisatie toegenomen.[462]

Volgens het jaarlijkse USDoS-mensenrechtenrapport is niettemin een stijging opgemerkt van het aantal rechtszaken waar geoordeeld is in het voordeel van journalisten wier rechten geschonden waren. Het parket van het kanton Sarajevo heeft in 2022 een magistraat aangesteld om de communicatie tussen journalistenverenigingen en een aantal relevant overheidsinstellingen te verbeteren.[463] Commentatoren in Sarajevo zien deze benoeming als een positief initiatief ter bescherming van journalisten.[464]

Volgens de EC worden mensenrechtenactivisten die opkomen voor gevoelige zaken (corruptie, vrouwenrechten, LGBTI, migranten, het klimaat) geconfronteerd met bedreigingen, pesterijen, gescheld en fysieke aanvallen. De autoriteiten slagen er niet in om dit soort aanvallen vlug en systematisch te veroordelen en te onderzoeken. Volgens de EC moeten de voor activisten bijzonder relevante wetten over de vrijheid van vereniging en van samenkomst nog altijd geharmoniseerd en in lijn gebracht worden met de Europese standaarden. Vooral dan wat betreft de gronden voor restrictie van het recht op samenkomsten en wat betreft de verantwoordelijkheden van de organisatoren ervan. Volgens de EC zou de wet over de vrijheid van samenkomst van het district Brčko als model moeten staan voor de andere entiteiten.[465]

3.4.4. Bijstand ngo's

De journalistenvereniging van Bosnië-Herzegovina heeft volgens AI (2021) in 2020 ongeveer 30 gevallen van ernstige schendingen van de persvrijheid (onder meer doodsbedreigingen van persmensen) geregistreerd.[466]

Er zijn in Bosnië-Herzegovina verschillende ngo's die proberen gevallen van agressie, bedreigingen of aanvallen op journalisten te registreren en op te volgen. Zo is er BH Novinari, een organisatie die jaarlijks het aantal geregistreerde aanvallen op journalisten bekendmaakt.[467] Ook de Ombudsdienst ontvangt jaarlijks klachten over aanvallen op journalisten en rapporteert deze.[468] Ook het OVSE-netwerk van mensenrechtenactivisten monitort gevallen van bedreigingen tegen journalisten in het hele land en volgt de behandeling ervan door de autoriteiten strikt op. De OVSE steunt de Free Media Helpline van de BiH Association of Journalists en monitort ontwikkelingen in smaadzaken tegen journalisten.[469]

[461] EC, 12/10/2022, p.31, url
[462] Balkan Insight, 31/03/2023, url
[463] USDoS, 23/04/2024, pp.13-14, url; USDoS, 20/03/2023, p.15, url
[464] USDoS, 20/03/2023, p.19, url
[465] EC, 12/10/2022, p.32, url
[466] AI, 07/04/2021, url
[467] BH Novinari [website], s.d., url
[468] EC, 19/10/2021, url
[469] OSCE, s.d., url

Bibliografie

Specifieke geschreven en audiovisuele bronnen

Het Asielagentschap van de Europese Unie (EUAA)

European Asylum Support Office (EASO), *Country of Origin Information Report Bosnia and Herzegovina Country Focus*, 14/11/2016, https://www.ecoi.net/en/file/local/1024002/2162_1479371345_easo-coi-report-bih-final-final-201611.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

De Raad van Europa

Council of Europe (CoE) - European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *ECRI Conclusions on the Implementation of the Recommendations in respect of Bosnia and Herzegovina subject to interim follow-up*, 19/03/2020, https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/16809cde0e [geraadpleegd op 20/09/2021]

Council of Europe (CoE) - European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *ECRI Report on Bosnia and Herzegovina (sixth monitoring cycle)*, 25/06/2024, https://rm.coe.int/fourth-ecri-report-on-bosnia-and-herzegovina/1680b0661f [geraadpleegd op 03/01/2025]

Council of Europe (CoE), *Action Plan for Bosnia and Herzegovina 2022-2025*, 17/11/2021, https://rm.coe.int/action-plan-bosnia-and-herzegovina-2022-2025-eng/1680a54231 [geraadpleegd op 7/11/2022]

Council of Europe (CoE), *Bosnia and Herzegovina*, s.d., https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/08/2020]

Council of Europe (CoE), *Council of Europe anti-torture Committee publishes report on its 2019 visit to Bosnia and Herzegovina*, 14/09/2021, https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-publishes-report-on-its-2019-visit-to-bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/09/2021]

Council of Europe (CoE), *Newsroom*, s.d. https://pjp-eu.coe.int/en/web/roma-local-governance/newsroom/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

Andere geschreven en audiovisuele bronnen

Aljazeera, *Bosnia-Herzegovina court rules not to hand Keskin over to Turkey*, 17/12/2019, https://www.aljazeera.com/news/2019/12/bosnia-herzegovina-court-rules-hand-keskin-turkey-191217065837153.html [geraadpleegd op 20/08/2020]

Amnesty International (AI), *Amnesty International Report 2021/22; The State of the World's Human Rights; Bosnia and Herzegovina 2021*, 29/03/2022, https://www.ecoi.net/en/document/2070268.html [geraadpleegd op 7/11/2022]

Amnesty International (AI), *Bosnia and Herzegovina 2017/18*, 22/02/2018, https://www.amnesty.org/en/countries/europe-and-central-asia/bosnia-and-herzegovina/report-bosnia-and-herzegovina/, [geraadpleegd op 22/02/2018]

Amnesty International (AI), Bosnia and Herzegovina 2020, 07/04/2021, https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/bosnia-and-herzegovina/report-bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

Amnesty International (AI), *Human Rights in Bosnia and Herzegovina 2022*, 27/03/2023, https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/bosnia-and-herzegovina/report-bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Amnesty International (AI), *The State of the World's Human Rights; Bosnia and Herzegovina 2023*, 24/04/2024, https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/western-central-and-south-eastern-europe/bosnia-and-herzegovina/report-bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Ara Art, *The Roma LGBTIQ Minority and its status in selected EU Countries (CZ, SK, and HU)*, 2021, https://www.araart.cz/getmedia/ef0f673d-2134-49c8-b56c-46db9a7416eb/ARA-ART-analyticka-zprava-A4-V2-korektura-CR.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

Associated Press (AP), *Bosnia inaugurates newly elected three-member presidency*, 16/11/2022, https://apnews.com/article/europe-sarajevo-zeljko-komsic-government-and-politics-9472957a88cf1685cc4f2f65ff448641 [geraadpleegd op 15/11/2023]

Association for Democratic Initiatives (AID), *Access to Justice: Provision of Information, Advice and Free Legal Aid in Bosnia and Herzegovina*, 09/2013, https://adi.org.ba/wp-content/uploads/2020/03/Access-to-Justice-Provision-of-Information-Advice-and-Free-Legal-Aid-in-BiH.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

Association for Democratic Initiatives, *Access to Justice: Provision of Information, Advice and Free Legal Aid in Bosnia and Herzegovina*, 09/201303/2023, https://adi.org.ba/wp-content/uploads/2020/03/Access-to-Justice-Provision-of-Information-Advice-and-Free-Legal-Aid-in-BiH.pdf [geraadpleegd op 15/11/2023]

B92, *The European Parliament adopted a Resolution on Bosnia and Herzegovina*, 24/06/2021, https://www.b92.net/eng/news/region.php?yyyy=2021&mm=06&dd=24&nav_id=111094 [geraadpleegd op 20/09/2021]

Balkan Insight, *Annual Digital Rights Report 2022*, 03/2023, https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2023/03/DISTORTING-THE-TRUTH.-HATE-SPEECH-AND-DISINFORMATION-FUEL-DIGITAL-RIGHTS-ABUSES-IN-THE-BALKANS.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Attacks, Pressures, on Bosnia's Media Increased 40 Per Cent, Report Says*, 31/03/2023, https://balkaninsight.com/2023/03/31/attacks-pressures-on-bosnias-media-increased-40-per-cent-report-says/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Bosnia Chief Prosecutor Gordana Tadić Axed for 'Negligence'*, 26/07/2021, https://balkaninsight.com/2021/07/26/bosnia-chief-prosecutor-gordana-tadic-axed-for-negligence/ [geraadpleegd op20/09/2021]

Balkan Insight, Bosnia Elections: One Loser, no Clear Winners – Uncertain Prospects, 04/10/2022, https://balkaninsight.com/2022/10/04/bosnia-elections-one-loser-no-clear-winners-uncertain-prospects/[geraadpleegd op 7/11/2022]

Balkan Insight, *Bosnia Finally Forms State-Level Government*, 25/01/2023, https://balkaninsight.com/2023/01/25/bosnia-finally-forms-state-level-government/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Bosnia Jails Policeman for 25 Years for Shooting Woman Dead in Mall*, 17/07/2024, https://balkaninsight.com/2024/07/17/bosnia-jails-policeman-for-25-years-for-shooting-woman-dead-in-mall/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Balkan Insight, *Bosnia Unveils LGBT Rights Strategy*, 12/10/2022, https://balkaninsight.com/2022/10/12/bosnia-unveils-lgbt-rights-strategy/ [geraadpleegd op 7/11/2022]

Balkan Insight, *Bosnia's Big Parties Maintain Grip Outside Cities in Local Elections*, 7/10/2024, https://balkaninsight.com/2024/10/07/bosnias-big-parties-maintain-grip-outside-cities-in-local-elections/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Balkan Insight, *Bosnian Canton's Move to Penalise 'Fake News' Worries Critics*, 11/05/2023, https://balkaninsight.com/2023/05/11/bosnian-cantons-move-to-penalise-fake-news-worries-critics/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Bosnian Livestreamed Femicide Victim's Family Seeks New Investigation*, 20/02/2024, https://balkaninsight.com/2024/02/20/bosnian-livestreamed-femicide-victims-family-seeks-new-investigation/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Balkan Insight, *Bosnian Religious Group to Protest Against Sarajevo LGBT Pride*, 10/08/2021, https://balkaninsight.com/2021/08/10/bosnian-religious-group-to-protest-against-sarajevo-lgbt-pride/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

Balkan Insight, *Bosnian Serb Leader Refuses to Enter Plea at Start of Trial*, 16/10/2023, https://balkaninsight.com/2023/10/16/bosnian-serb-leader-refuses-to-enter-plea-at-start-of-trial/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Bosnian Serbs Unveil Controversial New Gendarmerie Force*, 24/09/2019, https://balkaninsight.com/2019/09/24/bosnian-serbs-unveil-controversial-new-gendarmerie-force/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *ECHR Slams Bosnian Political System as Undermining Democracy*, 29/08/2023, https://balkaninsight.com/2023/08/29/echr-slams-bosnian-political-system-as-undermining-democracy/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *From Religious Figures to Journalists, and Minors in Peril*, 12/10/2023, https://balkaninsight.com/2023/10/12/from-religious-figures-to-journalists-and-minors-in-peril/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *Media Freedom Remains Major Concern in Balkans, Watchdog Says*, 03/05/2022, https://balkaninsight.com/2022/05/03/media-freedom-remains-major-concern-in-balkans-watchdog-says/ [geraadpleegd op 7/11/2022]

Balkan Insight, Off-Duty Police Officer in Bosnia Shoots Woman Dead in Mall, 08/02/2024, https://balkaninsight.com/2024/02/08/off-duty-police-officer-in-bosnia-shoots-dead-woman-in-mall/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Balkan Insight, *Police 'Targeting' of Bosnia Rights Activists Goes Unpunished*, 23/06/2021, https://balkaninsight.com/2021/06/23/police-targeting-of-bosnia-rights-activists-goes-unpunished/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

Balkan Insight, *Sarajevo's Pride Parade Calls For More Rights for LGBT Community*, 14/08/2021, https://balkaninsight.com/2021/08/14/sarajevos-pride-parade-calls-for-more-rights-for-lgbt-community/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

Balkan Insight, *Serb Leader Seeks Prosecution of Bosnian Presidency Chairman*, 24/08/2022, https://balkaninsight.com/2022/08/24/serb-leader-seeks-prosecution-of-bosnian-presidency-chairman/[geraadpleegd op 7/11/2022]

Balkan Insight, *Study Reports 25,000 Violent Pushbacks at EU Borders*, 08/12/2022, https://balkaninsight.com/2022/12/08/study-reports-25000-violent-pushbacks-at-eu-borders/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Balkan Insight, *What does Bosnian Serb strongman Milorad Dodik really want?*, 08/11/2021, https://balkaninsight.com/2021/11/08/what-does-bosnian-serb-strongman-milorad-dodik-really-want/ [geraadpleegd op 14/12/2021]

Balkan Insight, *With Anti-LGBT Law, Bosnia's Dodik Borrows from Orban's Playbook*, 05/04/2023, https://balkaninsight.com/2023/04/05/with-anti-lgbt-law-bosnias-dodik-borrows-from-orbans-playbook/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI), *BTI 2020 Country Report - Bosnia and Herzegovina,* 29/04/2020, https://www.bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2020_BIH.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI), *BTI 2022 Country Report, Bosnia and Herzegovina*, 23/02/2022, pp.5-6, https://www.ecoi.net/en/file/local/2069783/country_report_2022_BIH.pdf [geraadpleegd op 7/11/2022]

Bertelsmann Stiftung's Transformation Index (BTI), *BTI 2024 Country Report Bosnia-Herzegovina*, 20/03/2024, https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_BIH.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

Civicus, *Inconsistent Police Responses to protests : female journalist receives death threats*, 16/10/2020, https://monitor.civicus.org/updates/2020/10/16/inconsistent-police-responses-protests-female-journalist-receives-death-threats/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

Civil Rights Defenders, *Human Rights Defenders in the Western Balkans*, 12/2019, https://crd.org/wp-content/uploads/2020/06/200611_HRD-REPORTS-ALL_ENGa_Web_Redused.pdf [geraadpleegd op 20/09/2021]

Civil Rights Defenders, *Workshop on Roma LGBTIQ+ Empowerment*, 18/11/2021, https://crd.org/wp-content/uploads/2022/02/Declaration-on-Roma-LGBTI.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Civil Society Strengthening Platform (CSSP), *B&H: Women Victims of Violence Recognized as Beneficiaries of Free Legal Aid/BiH: Žene žrtve nasilja prepoznate kao korisnice besplatne pravne pomoći,* 13/07/2020, https://cssplatform.org/bh-women-victims-of-violence-recognized-as-beneficiaries-of-free-legal-aid-bih-zene-zrtve-nasilja-prepoznate-kao-korisnice-besplatne-pravne-pomoci [geraadpleegd op 20/08/2020]

Clingendael Institute, *The destructive effects of state Policy Brief capture in the Western Balkans EU enlargement undermined*, 20/09/2020, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-09/Policy_brief_Undermining_EU_enlargement_Western_Balkans_September_2020.pdf, [geraadpleegd op 20/09/2021]

Euronews, *Alleged police brutality in Bosnia and Herzegovina could be torture, says Council of Europe* , 14/09/2021, https://www.euronews.com/2021/09/14/alleged-police-brutality-in-bosnia-and-herzegovina-could-be-torture-says-council-of-europe [geraadpleegd op 20/09/2021]

Europa Nu, [website], s.d., https://www.europa-nu.nl/id/vh9ifjaxyovy/toetreding_bosnie_en_herzegovina_tot_de [geraadpleegd op 09/11/2023]

European Commission (EC), *2021 Enlargement package: European Commission assesses and sets out reform priorities for the Western Balkans and Turkey*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275, [geraadpleegd op 28/10/2021]

European Commission (EC), *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, 06/02/2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdff, [geraadpleegd op 22/02/2018]

European Commission (EC), *Analytical Report - Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union*, 29/05/2019, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-analytical-report.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina 2020 Report*, 06/10/2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf [geraadpleegd op 28/10/2021]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina 2021 Report*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%202021%20report.PDF, [geraadpleegd op 28/10/2021]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina 2022 Report*, 12/10/2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf [geraadpleegd op 7/11/2022]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina 2023 Report*, 08/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf [geraadpleegd op 15/11/2023]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina 2024 Report*, 30/10/2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/451db011-6779-40ea-b34b-a0eeda451746_en?filename=Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202024.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina on its European path*, 19/10/2021, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2021-10/18102021_factograph_bosnia_and_herzegovina.pdf, [geraadpleegd op 28/10/2021]

European Commission (EC), *Bosnia and Herzegovina Progress Report 2015*, 10/11/2015, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf, [geraadpleegd op 22/02/2018]

European Commission (EC), *Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2018 Report, Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy*, 17/04/2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf [geraadpleegd op 24/04/2018]

European Commission (EC), *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-15*, 08/10/2014, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-strategy-paper_en.pdf, [geraadpleegd op 22/02/2018]

European Commission (EC), *Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee of the regions*, 08/11/2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf [geraadpleegd op 15/11/2023]

European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI), *Human Rights Ombudsmen of Bosnia and Herzegovina*, s.d., https://ennhri.org/our-members/bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 14/12/2021]

European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI), *Bosnia and Herzegovina*, 25/01/2022, https://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/07/Bosnia-and-Herzegovina.pdf [geraadpleegd op 07/11/2022]

European Parliament (EP), *Strong support for Bosnia and Herzegovina's integration into the European Union* , 24/06/2021, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210621IPR06635/strong-support-for-bosnia-and-herzegovina-s-integration-into-the-european-union [geraadpleegd op 20/09/2021]

European Union (EU), *EU Annual Human Rights and Democracy Country Reports*, 23/03/2022, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/220323%202021%20EU%20Annual%20Human%20Rights%20and%20Democracy%20Country%20Reports.docx.pdf [geraadpleegd op 07/11/2022]

European Union Force in Bosnia and Herzegovina [website], s.d., http://www.euforbih.org/eufor/index.php [Geraadpleegd op 20/08/2020]

European Western Balkans (EWB), *EU greenlights accession talks with Ukraine and Moldova, decision on Bosnia still on hold*, 15/12/2023, https://europeanwesternbalkans.com/2023/12/15/eu-greenlights-accession-talks-with-ukraine-and-moldova-decision-on-bosnia-still-on-hold/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

European Western Balkans (EWB), *Freedom House: Western Balkan countries remain hybrid regimes, decline for Serbia and BiH*, 20/04/2022, https://europeanwesternbalkans.com/2022/04/20/freedom-house-western-balkan-countries-remain-hybrid-regimes-decline-for-serbia-and-bih/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

European Western Balkans (EWB), *Policy Brief: Pressures on judges and prosecutors in BiH decrease trust in the judiciary*, 17/03/2022, https://europeanwesternbalkans.com/2022/03/17/policy-brief-pressures-on-judges-and-prosecutors-in-bih-decrease-trust-in-the-judiciary/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

European Western Balkans (EWB), *Pride marches held in Skopje and Sarajevo without incidents*, 26/06/2023, https://europeanwesternbalkans.com/2023/06/26/pride-marches-held-in-skopje-and-sarajevo-without-incidents/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

European Western Balkans (EWB), *Transparency International 2021 CPI: Progress, stagnation and backsliding in the Western Balkan countries*, 27/01/2022, https://europeanwesternbalkans.com/2022/01/27/transparency-international-2021-cpi-progress-stagnation-and-backsliding-in-the-western-balkan-countries/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

European Western Balkans, *Western Balkan countries successfully adopt anti-corruption laws, do not implement them effectively*, 06/05/2021, https://europeanwesternbalkans.com/2021/05/06/western-balkan-countries-successfully-adopt-anti-corruption-laws-do-not-implement-them-effectively/ [geraadpleegd op 20/09/2021]

France24, *Bosnia's Serb leader Dodik unveils plans to dismantle 'failed country'*, 22/10/2021, https://www.france24.com/en/live-news/20211022-bosnia-s-serb-leader-dodik-unveils-plans-to-dismantle-failed-country [geraadpleegd op 14/12/2021]

Freedom House, *Freedom in the World 2019 - Bosnia and Herzegovina*, 04/02/2019, https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/freedom-world/2019 [geraadpleegd op 20/08/2020]

Freedom House, *Freedom in the World 2020 – Bosnia and Herzegovina*, 25/06/2020, https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/freedom-world/2020 [geraadpleegd op 20/08/2020]

Freedom House, *Freedom in the World 2021 Bosnia Herzegovina*, 03/03/2021, https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/freedom-world/2021 [geraadpleegd op 20/09/2021]

Freedom House, *Nations in Transit 2021 Bosnia and Herzegovina*, 08/06/2021, https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/nations-transit/2021 [geraadpleegd op 20/09/2021]

Freedom House, *Nations in Transit 2024 Bosnia and Herzegovina*, 11/04/2024, https://freedomhouse.org/country/bosnia-and-herzegovina/nations-transit/2024 [geraadpleegd op 03/01/2025]

Freedom House, *Nations in Transit Report 2017 Bosnia Herzegovina*, 03/04/2017, https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2017/bosnia-and-herzegovina, [geraadpleegd op 22/02/2018]

Friedrich Naumann Foundation, *EU membership negotiations: Europe is ours!*, 27/03/2024, https://www.freiheit.org/western-balkans/eu-membership-negotiations-europe-ours [geraadpleegd op 03/01/2025]

Global Organized Crime Index, Bosnia and Herzegovina [website], s.d., https://ocindex.net/country/bosnia_and_herzegovina [geraadpleegd op 7/11/2022]

Government of Republika Srpska, *Prime Minister of the Republic of Srpska – Radovan Viskovic*, s.d., https://www.vladars.net/eng/vlada/prime_minister/Pages/default.aspx [geraadpleegd op 09/11/2023]

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2019 - Events of 2018. Country Summary – Bosnia and Herzegovina*, 17/01/2019, https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/08/2020]

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2020 - Events of 2019. Country Summary - Bosnia and Herzegovina*, 14/01/2020, https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/08/2020]

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2021 Bosnia and Herzegovina*, 13/01/2021, https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/09/2021]

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2022 - Bosnia and Herzegovina*, 13/01/2022, https://www.ecoi.net/en/document/2066534.html [geraadpleegd op 07/11/2022]

Human Rights Watch (HRW), *World Report 2024 - Bosnia and Herzegovina. Events of 2023*, 11/01/2024, https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 03/01/2025]

Independent Balkan News Agency (IBNA), BiH Court ruled against the extradition of BiH citizens to Turkey, 01/11/2019, https://balkaneu.com/bih-court-ruled-against-the-extradition-of-bih-citizens-to-turkey/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

Independent Balkan News Agency (IBNA), *Death penalty officially removed from Republika Srpska Constitution,* 04/11/2019, https://balkaneu.com/death-penalty-officially-removed-from-republika-srpska-constitution/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

Independent Balkan News Agency (IBNA), *Republika Srpska should abolish the death penalty*, 10/10/2017, http://www.balkaneu.com/republika-srpska-should-abolish-the-death-penalty/ [geraadpleegd op 22/02/2018]

Institution of the Human Rights Ombudsman of Bosnia Herzegovina (IHRO), *Annual Report on the Results of the activities of human rights ombudsman institution of Bosnia Herzegovina for 2020*, 03/2021, https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2021030808580995eng.pdf [geraadpleegd op 14/12/2021]

International Crisis Group (ICG), *Helping Keep Bosnia and Herzegovina Together*, 23/05/2024, https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/helping-keep-bosnia-and-herzegovina-together [geraadpleegd op 03/01/2025]

International Crisis Group (ICG), *Watch List 2022; Bosnia and Herzegovina: Deterring Disintegration*, 27/01/2022 https://www.ecoi.net/en/document/2069889.html [geraadpleegd op 07/11/2022]

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA) Europe, *2023 Annual Review*, 02/2023, https://www.ecoi.net/en/file/local/2087591/annual-review-2023.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA) Europe, *Annual review of the Human Rights Situation of Lesbian, gay, bisexual, and Intersex People in Bosnia and Herzegovina covering the Period of January to December 2020*, 19/02/2021, https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2021/bosnia_and_herzegovina.pdf [geraadpleegd op 20/09/2021]

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA) Europe, *Annual review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans, and intersex people in Bosnia and Herzegovina covering the period of January to December 2021*, 27/04/2022, https://www.ilga-europe.org/files/uploads/2022/06/BOSNIAH.pdf [geraadpleegd op 07/11/2022]

International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA) Europe, *Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Gay, Trans and Intersex People covering the period of January to December 2023*, 02/2024, https://www.ilga-europe.org/files/uploads/2024/02/2024_bosnia_and_herzegovina.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

Konrad Adenauer Stiftung (KAS), *Länderbericht Demographic Development in Bosnia and Herzegovina*, 06/2023, https://www.kas.de/documents/252038/22168750/Demographic+Development+in+Bosnia+and+Herzegovina.pdf/72e080f0-885b-559b-5eef-ab9250c50325?version=1.0&t=1691164931459 [geraadpleegd op 03/01/2025]

Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS), *Länderbericht Bosnien und Herzegowina*, 06/2020, https://www.kas.de/documents/252038/7938566/Nach+zwölf+Jahren+erstmals+Kommunalwahlen+in+Bosnien+und+Herzegowina+geplant.pdf/2f27575e-3cc9-0840-37c1-81b89ebff4d8?version=1.0&t=1592996408093 [geraadpleegd op 20/08/2020]

Le Courrier des Balkans, *Bosnie-Herzégovine : l'entité serbe adopte sa propre loi électorale* , 29/03/2024, https://www.courrierdesbalkans.fr/Bosnie-Herzegovine-l-entite-serbe-adopte-sa-propre-loi-electorale [geraadpleegd op 03/01/2025]

Le Courrier des Balkans, *Bosnie-Herzégovine : le premier refuge pour personnes LGBTQI+ a ouvert à Sarajevo*, 04/05/2024, https://www.courrierdesbalkans.fr/Sur-les-ailes-de-l-espoir-le-premier-refuge-pour-personnes-LGBTQI-a-ouvert-a-Sarajevo [geraadpleegd op 03/01/2025]

Le Courrier des Balkans, *Bosnie-Herzégovine : Milorad Dodik à nouveau devant ses juges à Sarajevo*, 06/02/2024, https://www.courrierdesbalkans.fr/Bosnie-Herzegovine-Milorad-Dodik-a-nouveau-devant-ses-juges-a-Sarajevo [geraadpleegd op 03/01/2025]

Le Courrier des Balkans, *Elections en Bosnie Herzegovine : un vent de dégagisme semble soufler*, 02/10/2022, https://www.courrierdesbalkans.fr/Elections-en-Bosnie-Herzegovine-un-vent-de-degagisme-semble-souffler [geraadpleegd op 09/11/2023]

Le Courrier des Balkans, *Intégration Européene : feu vert au statut de candidat pour la Bosnie-Herzégovine*, 14/12/2022, https://www.courrierdesbalkans.fr/Integration-europeenne-feu-vert-au-statut-de-candidat-pour-la-Bosnie-Herzegovine [geraadpleegd op 09/11/2023]

Le Courrier des Balkans, *L'entité Serbe de la Bosnie pénalise diffamation*, 28/08/2023, https://www.courrierdesbalkans.fr/La-RS-de-Bosnie-Herzegovine-penalise-la-diffamation-une-porte-ouverte-a-la-censure [geraadpleegd op 09/11/2023]

N1, *TI BiH warns separate HJPC in Bosnia's RS entity would endanger legal security*, 08/02/2022, https://ba.n1info.com/english/news/ti-bih-warns-separate-hjpc-in-bosnias-rs-entity-would-endanger-legal-security/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

Office of the High Representative (OHR), *60th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations*, 15/10/2021, http://www.ohr.int/60th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-united-nations/ [geraadpleegd op 14/12/2021]

Office of the High Representative (OHR), *62nd report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General*, 11/02/2022, http://www.ohr.int/62nd-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-2/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

Office of the High Representative (OHR), *Dayton Peace Agreement*, 14/12/1995, http://www.refworld.org/docid/3de497144.html [geraadpleegd op 22/02/2018]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Analysis of Anti-discrimination Case law in Bosnia and Herzegovina for the Period 2018-2021*, 04/2023, https://www.osce.org/files/f/documents/7/c/542841.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE), *Assessment of the Work of Bosnia and Herzegovina Institutions in Combating Discrimination*, 19/03/2019, https://www.osce.org/files/f/documents/3/a/414671.pdf [geraadpleegd op 14/12/2021]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Combating corruption, improving quality education and Roma status, high on the agenda of Ambassador Aggeler's visit to Mostar*, 12/04/2023,https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/541272 [geraadpleegd op 09/11/2023]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), mandate, s.d. https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/mandate [geraadpleegd op 20/09/2021]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Media freedom and development*, s.d., https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/media-freedom-and-development [geraadpleegd op 20/08/2020]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *National Minorities in BiH*, s.d., https://www.osce.org/files/f/documents/4/5/468474_0.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *OSCE supports BiH HJPC conferences of chief prosecutors and court presidents*, 08/06/2022, https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/519918 [geraadpleegd op 07/11/2022]

Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE), *OSCE Mission analysis reveals encouraging increase in use of the Law on Prohibition of Discrimination*, 05/03/2023, https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/542847 [geraadpleegd op 09/11/2023]

Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE), *Overview of Security of Bosnia Herzegovina*, s.d., https://polis.osce.org/country-profiles/bosnia-and-herzegovina [geraadpleegd op 20/09/2021]

Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), *Well being and Safety of Women Bosnia and Herzegovina Results Report*, 2019, https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/423470_1.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

Organization for Security and Co-operation in Europe –Parliamentary Assembly (OSCE-PA), *2022 Election Observation. Annual Report*, 07/02/2023, https://www.oscepa.org/en/documents/election-observation/election-observation-reports/brochures/4615-osce-pa-election-observation-overview-2022 [geraadpleegd op 03/01/2025]

Pointpulse, *Policing in Bosnia and Herzegovina,* 13/08/2015, https://pointpulse.net/magazine/policing-in-bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

Radio Free Europe / Radio Liberty (RFE/RL), *Constitutional Court In Bosnia Temporarily Suspends Republika Srpska's Election Law*, 24/07/2024, https://www.rferl.org/a/bosnia-republika-srpska-election-law-constitutional-court/33049572.html [geraadpleegd op 03/01/2025]

Radio Free Europe / Radio Liberty (RFE/RL), *Ex-Prime Minister Of Bosniak-Croat Federation Begins Jail Term*, https://www.rferl.org/a/bosnia-novalic-corruption-prison-novalic/32350526.html [geraadpleegd op 03/01/2025]

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *European Commission Recommends Granting Bosnia Candidate Status*, 12/10/2022, https://www.rferl.org/a/bosnia-eu-commission-candidate-recommendation/32079596.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=twitter [geraadpleegd op 07/11/2022]

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Lawmakers In Bosnian Serb Entity Vote To Quit Constitutional Court*, 27/04/2023, https://www.rferl.org/a/serb-lawmakers-quit-bosnia-constitutional-court/32382282.html [geraadpleegd op 09/11/2023]

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Republika Srpska President Signs Decree Criminalizing Defamation*, 18/08/2023, https://www.rferl.org/a/bosnia-srpska-dodik-defamation-criminalized/32554422.html [geraadpleegd op 09/11/2023]

Regional Anti-Corruption Initiative (RAI), *Bosnia and Herzegovina* [website], s.d., https://rai-see.org/learning-hub/mapping-anti-corruption-in-see/bosnia-and-herzegovina/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

Sarajevo Open Centre (SOC), *Annual Report on the State of Human Rights of LGBTI People in Bosnia and Herzegovina*, 2022, https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/05/Pink-report-2022_za-web.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Open Centre (SOC), *Annual Report on the State of Human Rights of LGBTI People in Bosnia and Herzegovina*, 2022, https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/05/Pink-report-2022_za-web.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Open Centre (SOC), *Five New Contact Persons Have Been Appointed in Five Cantonal Prosecutor's Offices to Receive Reports of Violence Against LGBTI People*, 09/11/2022, https://soc.ba/en/a-significant-step-forward-in-the-protection-of-lgbti-peoples-human-rights-five-new-contact-persons-have-been-appointed-in-five-cantonal-prosecutors-offices-to-receive-reports-of-vi/#:~:text=Five%20new%20contact%20prosecutors%20were,Bosnia%20Canton%20and%20Sarajevo%20Canton [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *Alarming: Almost 100 Thousand People renounced their BiH Citizenship*, 05/02/2024, https://sarajevotimes.com/alarming-almost-100-thousand-people-renounced-their-bih-citizenship/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Beginning of the main Trial for the Delimustafic Case was postponed 50 Times*, 23/05/2023, https://sarajevotimes.com/beginning-of-the-main-trial-for-the-delimustafic-case-was-postponed-50-times/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *Bosnia and Herzegovina opened Negotiations on the Cooperation Agreement with FRONTEX*, 12/02/2024, https://sarajevotimes.com/bosnia-and-herzegovina-opened-negotiations-on-the-cooperation-agreement-with-frontex/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Citizens to receive free Legal Aid in the Ministry of Justice of BiH,* 20/11/2016, https://www.sarajevotimes.com/citizens-receive-free-legal-aid-ministry-justice-bih/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

Sarajevo Times, *Court sentenced Former Mayor of Sarajevo's Old Town to Prison Sentence*, 25/06/2024, https://sarajevotimes.com/court-sentenced-former-mayor-of-sarajevos-old-town-to-prison-sentence/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Dodik threatens the Independence of Republika Srpska if Schmidt imposes a Law on State Property*, 14/09/2023, https://sarajevotimes.com/dodik-threatens-the-independence-of-republika-srpska-if-schmidt-imposes-a-law-on-state-property/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, EU Delegation: The Frequency of Attacks on Bosniak Returnees in the RS causes serious Concern, 3/02/2024, https://sarajevotimes.com/eu-delegation-the-frequency-of-attacks-on-bosniak-returnees-in-the-rs-causes-serious-concern/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Former PM of the Federation of BiH sentenced to Four Years in Prison*, 27/01/2024, https://sarajevotimes.com/former-pm-of-the-federation-of-bih-sentenced-to-four-years-in-prison/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, Head of the EU Delegation welcomed the adoption of the Law: A key Milestone!, 16/02/2024, https://sarajevotimes.com/sattler-welcomed-the-adoption-of-the-law-a-key-milestone/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *High Representative Schmidt presents 63rd report to the UN Security Council*, 10/02/2023, https://sarajevotimes.com/high-representative-schmidt-presents-63rd-report-to-the-un-security-council/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *Justice before the Courts in Bosnia and Herzegovina seems unattainable*, 08/12/2023, https://sarajevotimes.com/justice-before-the-courts-in-bosnia-and-herzegovina-seems-unattainable/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *MPs in NARS: Attacks on Bosniaks in the RS intensified this Year*, 24/08/2023, https://sarajevotimes.com/mps-in-nars-attacks-on-bosniaks-in-the-rs-intensified-this-year/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *National Assembly adopted the Draft Law on the High Judicial and Prosecutorial Council of RS*, 10/02/2022, https://sarajevotimes.com/national-assembly-adopted-the-draft-law-on-the-high-judicial-and-prosecutorial-council-of-rs/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

Sarajevo Times, OHR: "*We cannot and will not tolerate any Attacks on Returnees"*, 07/09/2023, https://sarajevotimes.com/ohr-we-cannot-and-will-not-tolerate-any-attacks-on-returnees/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *OSCE Mission welcomes the Adoption of Strategy for the Fight against Corruption*, 19/06/2024, https://sarajevotimes.com/osce-mission-welcomes-the-adoption-of-strategy-for-the-fight-against-corruption/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Peric: The Judiciary cannot be saved, it is definitely a destroyed System*, 24/04/2022, https://sarajevotimes.com/peric-the-judiciary-cannot-be-saved-it-is-definitely-a-destroyed-system/ [geraadpleegd op 07/11/2022]

Sarajevo Times, *PM: CS had made the most Progress in the Prevention of Domestic Violence*, 24/08/2023, https://sarajevotimes.com/pm-cs-had-made-the-most-progress-in-the-prevention-of-domestic-violence/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *Police Officers in the Federation of BiH to receive higher Salaries*, 26/01/2024, https://sarajevotimes.com/police-officers-in-the-federation-of-bih-to-receive-higher-salaries/ [geraadpleegd op 03/01/2025]

Sarajevo Times, *Salaries for Police Officers in FBiH have increased*, 15/04/2022, https://sarajevotimes.com/salaries-for-police-officers-in-fbih-have-increased/[geraadpleegd op 7/11/2022]

Sarajevo Times, *The new Law on the Ombudsman of BiH ensures the Financial Independence*, 12/09/2023, https://sarajevotimes.com/the-new-law-on-the-ombudsman-of-bih-ensures-the-financial-independence/ [geraadpleegd op 09/11/2023]

Sarajevo Times, *Two Police Officers arrested for taking Bribe of 10,000 Euros in Bosnia-Herzegovina,* 18/02/2020, https://www.sarajevotimes.com/two-police-officers-arrested-for-taking-bribe-of-10000-euros-in-bosnia-herzegovina/ [geraadpleegd op 20/08/2020]

SeeNews, *Lidija Bradara takes office as president of Bosnia's Federation*, 08/03/2023, https://seenews.com/news/lidija-bradara-takes-office-as-president-of-bosnias-federation-816754 [geraadpleegd op 15/11/2023]

Transparency International (TI), *Examining State Capture Undue Influence on Law-Making and the Judiciary in the Western Balkans and Turkey*, 2020, https://images.transparencycdn.org/images/2020_Report_ExaminingStateCapture_English.pdf [geraadpleegd op 20/09/2021]

UNHCR, *Bosnia and Herzegovina Fact Sheet*, 09/2023, https://www.ecoi.net/en/file/local/2099451/Bi-annual+fact+sheet+2023+09+Bosnia+and+Herzegovina.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

UNIA, *meervoudige discriminatie en intersectionaliteit*, s.d., https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/meervoudige-discriminatie-en-intersectionaliteit [geraadpleegd op 07/11/2023]

United Nations (UN) Security Council, *Bosnia and Herzegovina : November 2016 Monthly Forecast*, 11/2016, http://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2016-11/bosnia_and_herzegovina_8.php [geraadpleegd op 22/02/2018]

United Nations (UN), *Security Council Renews Authorization of Multinational Stabilization Force in Bosnia and Herzegovina, Adopting Resolution 2315 (2016) Meetings Coverage and Press Releases*, 08/11/2016, https://www.un.org/press/en/2016/sc12580.doc.htm [geraadpleegd op 22/02/2018]

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), *Global report on trafficking in persons Country profiles Central and South-Eastern Europe*, s.d., https://www.ecoi.net/en/file/local/2086882/Central_South-Eastern_Europe_2022.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

United States Department of State (USDoS), *2023 Country Report on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina*, 23/04/2024, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2024/02/528267_BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2023-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

United States Department of State (USDoS), *Bosnia and Herzegovina 2022 Human Rights Report*, 20/03/2023, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/02/415610_BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2022-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 09/11/2023]

US Department of State (USDoS), *2018 Country Report on Human Rights Practices - Bosnia and Herzegovina*, 13/03/2019, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/03/BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2018.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

US Department of State (USDoS), *2018 International Religious Freedom Report - Bosnia and Herzegovina*, 21/06/2019, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/05/BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2018-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

US Department of State (USDoS), *2019 Country Report on Human Right Practices - Bosnia and Herzegovina,* 11/03/2020, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2019-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 20/08/2020]

US Department of State (USDoS), *2021 Country Report on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina*, 12/04/2022, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/02/313615_BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2021-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 07/11/2022]

US Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices Bosnia and Herzegovina 2020*, 30/03/2021, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/03/BOSNIA-AND-HERZEGOVINA-2020-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 20/09/2021]

US Department of State (USDoS), *Country Report on Human Rights Practices 2018 - Bosnia and Herzegovina*, 13/03/2019, https://www.ecoi.net/en/document/2004276.html [geraadpleegd op 14/12/2021]

Women Against Violence Europe (WAVE), *Mapping of sexual violence services in the western Balkans and Turkey*, 10/2019, https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2019/10/CSSPWAVE_SVReport190927_web.pdf [geraadpleegd op 07/11/2022]

Women against Violence Europe (WAVE), *Wave Country Report 2023*, 12/2023, https://wave-network.org/wp-content/uploads/WAVE_CountryReport2023.pdf [geraadpleegd op 03/01/2025]

XINHUANET.com, *Three BiH police officers arrested over bribery, documents forgery,* 15/02/2019, http://www.xinhuanet.com/english/2019-02/15/c_137822239.htm [geraadpleegd op 20/08/2020]